SEB. SPISY J. NERUDY

STUDIE KRÁTKÉ A KRATŠÍ

VIII

2

AHT 230

PG
5038
N45
1892
A6 8

LIBRARY
MAR 25 1960
UNIVERSITY OF TORONTO

SEBRANÉ SPISY

JANA NERUDY

POŘÁDÁ

IGNÁT HERRMANN.

DÍL VIII.

STUDIE, KRÁTKÉ A KRATŠÍ.

II.

DRUHÉ VYDÁNÍ.

V PRAZE.
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC
1894.

STUDIE,

KRÁTKÉ A KRATŠÍ.

OD

JANA NERUDY.

II.

DRUHÉ VYDÁNÍ.

V PRAZE.
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC
1894.

Tisk a papír Aloisa Wiesnera v Praze

ČLÁNKY RŮZNÉ.

Michel Angelo Buonarotti.

1875.

„*E vo' per vie men calpestate e sole.*“
(Jdu cestou nešlapanou sám a sám.)
Michel Angelo.

I.

Blížíš se k věčnému městu. Vzpomínky tisíceré srší ti lebkou, dějiny třitisícileté, nesmírně bohaté, neskonale různé, velké i krvavé zabuší ti srdcem, před vnitřním zrakem tvým míhá se jmen slavných, nesmrtelných jako hvězd na nebi, v tom spatří oko vysoko ve vzduchu k nebi se nesoucí, mohútný pantheon — jsi v Římě, ten pantheon je báň sv. Petra, uvítalo tě dílo Michel Angela.

Genius Michel Angelův vzepnul se nad věčné město — sám část té jeho věčnosti, jeho obraz, jeho podoba. Michel Angelo a Řím, jak jsou si podobni! Nesmíš se zdržet v Římě nyni dlouho, abys, třeba kypěl životem, nezačal žít život vnitřní, abys se neprohloubal do obšťastňující, daleko, vysoko zas povznášející samoty duše své, a jsi v tom vnitřním životě, v té duševní slastné a úrodné samotě mimovolný následovatel Michel Angela, orla. Jako by byl rozestřel přes Řím peruť svého samotářského, samostatného ducha již pro všechny časy! Chceš sebrat všechny síly své v jediný mocný bod? uč se od

Michel Angela! Chceš nezávislý na slabostech lidských dosáhnout nejvyššího, čeho duch tvůj vůbec schopen jest? následuj Michel Angela! Je v něm soustředěna všechna mužná síla, neústupná, nepodajná vůle — to vedlo genia jeho k vítězství. Tisíckráte měl více síly než štěstí — nepotřeboval ho.

Velikost Michel Angela nedá se vyříci slovy. Jako se nižádnými slovy nedá popsat a vyhloubat žádné dílo jeho. Byl to člověk ve všem celý, ba obrovitý. Činný od dětství až do skonání, slavný vším co činil jako jinoch i jako devadesátiletý kmet. Nejgeniálnější stavitel, malíř nejvelkolepějších obrazů, nejtitánštější sochař novověký, básník, jehož danteskni znělky hloubkou a něžností svou sáhají až nad Petrarkovy, výtečný vojin. Z téhož kamene, z něhož utvořil svého Cupida, jenž ho uvedl z Florencie do Říma, stavěl mosty, stavěl pevnostní hradby, o něž se rozbíjelo čelo nepřítele vlasti. On sám byl takovým kamenem, z něhož dovedl učiniti vše — a vše to pro věčnost. Jakž sám krásně dí v jedné znělce své:

Ten chladný kámen*) oheň v sobě skrývá,
jenž vyraziv jej pálí žárem svým,
však nemaří; on trvá pověkým
a neškodí mu vítr, bouře divá;

čím starší jest, tím více cti nabývá
a jiné v hrdý chrám se pojí s ním,
jak duše, než se pojí k blaženým,
se očistěna z žárů navracívá.

Tak mně se též, až z nitra jednou vzplane
mi oheň skrytý a mne uchvátí,
ten jeho žár života zdrojem stane.

*) Mini vápenec. — Překlad dra. Ladislava Quise

Bychť v prach se rozpad', budu trvali
v plamenu stvrdlý jsa, to jiskrou vzňatém,
ne železem, než vykřesanou zlatem.

Jeho síla šla „nad míru pozemskou". A stačila ještě daleko přes život jeho. „Dobrými, vznešenými plány toužím daleko až za meze svého života a počítám na dny, jichž mně nebude dáno." A „nad míru pozemskou." tot ráz jeho děl. On člověka a sílu jeho zvětšoval v dílech svých, on dodal jí ráz nadlidský, povznesl ji na božství. Co architekt, sochař, malíř, nikde se nedržel podání a způsobů posavadních uměleckých, on zavrhl i všechny běžné typy náboženské, ba on ani nedbal třeba při předmětech kostelních, aby působil na náboženský cit, jemu byl svatý — nesvatý, do ráje vystupující — do pekla svržený, bůh — člověk zcela stejný, on idealisoval vždy lidskou, fysickou sílu. „Vždy jen s e b e maluje, kdo maluje jiné, a s v o j i duši dýchá do díla," praví, a ta síla všude je síla j e h o duše. Majestátně, s neskonale vznešeným poklidem na stropě Sixtinské kaple se vznášející b ů h — tot jeho majestátní duch. Úchvatné postavy p r o r o k ů tam — tot jeho duch prorocký. Děsně velkolepý M o j ž í š v S. Pietro in Vincoli, zápasící s nevolí svou nad bídností množství, obraz všemožné síly, obraz nového ducha, probouzejícího se právě v lidstvu — tot obraz jeho. K r i s t u s v S. Maria sopra Minerva, ideál hrdiny nejčistší lidskosti — tot jeho ideál.*)

Michel Angelo byl tak různě velký, ale sám považoval se za stavného toliko co sochař. Umění plastické

*) Tak čistě lidsky pojímal boha, že na té soše Krista pruderie kněžská hleděla ho honem poopravit — plechovou zástěrkou. Právě tak, jako některé postavy na jeho obraze „posledního soudu" k rozkazu Pavla IV malíř „Braghettone" (kalhotkář) da Volterra opatřil kalhotkami.

mu bylo vůbec uměním nejpřednějším, prvním. Neboť ho užil prvně bůh, by vytvořil člověka. Jak malířství kladl pod sochařství, svědčí jedna z jeho tercin. Byl mu krátko po bratru umřel otec a tu zapěl Angelo: „On žije malován ve světle upomínek, Ty's dlátem vyobrazen v srdce mého středu.“ Dlouho nedůvěřoval, že dovede něčeho štětcem. S nesmírnou nechutí dal se do vnuceného mu malování v Sixtinské kapli. Když pak, pro příliš vlhce naložené vápno, plíseň mu hned zas obraz zkazila, pravil mrzutě k papeži: „Vždyť jsem Vám řekl, že to není moje umění!“ Na štěstí papež mínil jinak — na štěstí? Kdyby byl papež Julius II. stál na tom, aby Michel Angelo spíš dokonal původní úkol svůj, kryptu pro něj, jižto byl navrhl umělec tak velkou, že stavitel Bramante musil k vůli ní začít stavět obrovský chrám sv. Petra, a na niž by bylo přišlo přes čtyřicet velkých soch, co by tu byl velikán ten provedl! Nynější krypta v S. Pietro in Vincoli, s Mojžíšem již zmíněným, je pouhý drobný zlomek, a již se ti při pohledu na něj tají dech.

V sochařství neměl pranic za nemožné. „Umělec nemá žádné myšlenky, jejíž vtělení by nebylo obsaženo již v samém balvanu mramorovém; ruka poslušně myšlence zasvěcená odlučuje tvořic, co formě překáží.“ *) Podobně se také vyslovil o básnictví řka: „V písařské černi a v péře je schován celý sloh vznešený.“ **) Co

*) Největší mistr nevymyslil plán,
jemuž by mramor snad se nepodal;
kdo rukou tvůrči odlučovat znal
co závadou, ten odpor překonal.

**) V inkoustu, v péře každém uschován
vznešený sloh, i nízký, mělký,
v kamenu Thersites i Apoll velký,
jak právě duchem v život vyvolán.

sochař věděl, čím je, a čistě mužné vědomí to vykládali mu mnozí za pýchu, jíž neznal. Umění kladl vysoko nad přírodu.

Účinek nad příčinu postaven,
umění nad přírodu; tak jsem zřel
já, jenž jsem sochař, umu zasvěcen . . .

Vše mu bylo malicherné proti „nejvyšší kráse". Žaloval trpce na to, jak že člověka duch a tělo a chtíče i rozum slabý odděluje od ní.

Srdce je síra, maso koudelem,
a jako suché dříví kosti jsou,
pak duch, jenž není kázně přítelem,
dál živý chtíč a vilnost s mocí svou;

též rozum nesmělý a slepý k těm,
a vnadidla kam jen se oči hnou:
což divu, blesk-li uhodí kdy sem,
že žár a plamen mžikem vyšlehnou!

Nejvyšší krása *má je snoubená*,
z ní ona věčná záře vyniká,
jež šlechtí moje díla všeliká.

Jí byla mně má cena zjevena,
ji zvolil jsem a nízkého se vzdal,
bych věčnou lásku s věčnou slávou spjal.

Pro všechno vznešené byl Michel Angelo nadšen. Pro každé umění, pro pokrok lidstva, pro svobodu, pro vlast. „Rodistě nevděčné, jak žádné jiné," volá sice při

vzpomínce na Danteho, jehož, „největšího člověka“, byla Florenc vypověděla — přec ale za Florenc a za volnost její nasadil život častokrát. Jednou byl vypovězen, po druhé i k smrti odsouzen. Nejen když volnost ve Florenci padla, také když klesala jinde, rozslzel se. Když Siena pozbyla volnosti své, napsal k příteli: „Nesluší člověku smích, když truchlí celý svět.“ Mezi tím pracoval, maloval, stavěl, básnil. Když na chvíli umlkla děla bašty San Miniato, která sám řídil proti vojům císařským, vzal ihned štětec a maloval dál na kartónu pro vévodu Alfonsa. Měl ale stále, hlavně v Římě, mnoho co bojovat se závistí i s hlupstvím. Často naříká „na blbost hloupého množství“, na „domýšlivost nedouků“ a na „provazy, jež mu vážou k nohoum, aby nemohl nést se vzhůru po křídlech svého ducha.“ Jindy tím vším zas pohrdává.

> Svět slepý jest; poctami svými prospívává
> nám jen, když nás jich ušetřuje,
> jakž učitel míň odměn, více trestů dává.

Ovšem se uměl bránit. Jednou, když papež Julius II. ho nepředpustil a dal ho odbyt jakýms svým pojezdným, sebral se prostě Michel Angelo, dal prodat všechny věci své a sám odjel domů do Florence. Darmo vyslal za ním papež několik poslů, darmo vyzýval signorii florentinskou, aby mu ho poslala „o per amore o per forza“ (dobrovolně nebo násilím). Odpověděl papeži znělkami jak čerstvá láva palčivými. V druhé z nich praví: „Z kalichu děláte si zde (v Římě) meč a přilbu, z kříže a trnové koruny oštěp a pancéř, Kristovu krev prodáváte po tržištích — on sám rozhněván již dávno odešel odtud. A učiní dobře, když víc se nenavrátí, kůži s těla byste mu svlékli a prodali!“ Konečně se s Juliem přece zas

smířil. Byl t papež ten přec jen jediným papežem, který oceňoval umělce takového zcela. Michel Angelo sobě liboval v politické satyře a vždy byla ostra. Známo, že musil pro Florenc zhotovit náhrobky pro dva vévody z rodu Medici, Giuliana a Lorenza. Tento byl ubíječem florentinské svobody a mimo to musil Angelo na náhrobku pracovati v době, kdy Mediceové prolévali krev nejlepších Florentinců. Vypodobil Lorenza, jak sedí u hrobu svého, zabrán v myšlénky — „a myšlenky tyrana nad hrobem jsou výčitky svědomí". Na náhrobku jednom je také ženská postava, noc. Kdosi mu za postavu tu poslal pochvalné verše. „Parla basso! (mluv tiše)," odpovídá mu Angelo, „a nedotýkej se jí. Je šťastna v poutech spánku a kamene, nevidí a necítí bídy a hanby kolem."

Byla to velká doba, která zrodila a sprovázela Michel Angela. Mládí jeho padlo v poslední desítiletí vlády Lorenza „Skvostného", za něhož pěstování umění takřka srostlo se životem státním. Italie měla již svého Danteho, „velkého jako vesmír". Umění výtvarné dožilo se své současné velké trojice: Lionardo da Vinci — Rafael Santi — Michel Angelo Buonarotti. Do Říma přišel za hnusného Alexandra VI., viděl doby krvežiznivého jeho syna Cesare a divé dcery Lucrezie Borgie, zhnusilo se čistotné jeho duši papežské to hospodářství provždy. Současníkem jeho a florentinským spoluobčanem byl úchvatný Fra Girolamo Savonarola, převor dominikánů u San Marca. Tenkrát objevil Kolumbus Ameriku. Tenkrát byly dohořely poslední plameny velké doby husitské. Tenkrát byly počátky velké reformace — a mezi tím usnesl se koncil tridentinský, že je neomylný, Pavel III. založil řád jezovitů a Pavel IV. zavedl inkvisici.

Vše to přežil Michel Angelo. Přežil všechny své

nepřátele, své přátele, svou lásku i mladistvého svého soupeře Rafaela — jenž celé čtvrtstoletí odebral se do hrobu před ním. Přežil i volnost své vlasti — „jdu cestou nešlapanou sám a sám“.

II.

Chcete vidět toho obra, jak byl také malým, zcela maličkým?

Byl jeden obr — vypravuje pověst finská — byl s výšky desíti mužů a maso měl pevné jako led. Ale na slunce nesměl. Jakmile ho teplo ozářilo, rozslzela se mu líc a maso vadlo.

A jakmile se titána Angela dotknul paprslek lásky, již také — „Amorovy ručky stíraly slzy s jeho líce.“*) Byl přístupen nejjemnějším pocitům přátelství a lásky, přec těmi pocity nebyl obšťastněn jako jiní. Žena, kterou by byl objal obrovitým citem svým, jak šťastna by byla musila se stát! Nestala se žádná; nestal se také on ženou šťastným. Štěstí jako by bylo musilo a musilo obsypávat jen soupeře jeho Rafaela. Toho obkládalo blahem a veselím, kypícími srdci nadšených přátel a žárných milostenek; Angelo strměl vedle toho jako osamělá sněžka. Ale uvnitř to bušilo.

Tvrdili, že je tvrdý, přikrý, bezohledně nepřístupný. Ten muž, jenž byl nadšen pro city nejvyšší? Jenž byl vychován jemně broušenými mravy florentinského dvoru Mediceů? Jenž nad ztrátou sluhy Urbina plakal, leta truchlil, v znělkách kvílel, v listech se rozpisoval? Hrdým byl, ano, jako každý podobně velký genius být musí, vždyť je sobě vědom své síly. Příkrý byl v úsudku, vždyť

*) Citáty a verše zde jsou vesměs Michel Angelovy.

vyzýval sám úsudek i nejpřikřejší. Přísný byl k jiným, žádal od nich rozhodné vyniknutí nad prostřednost, vždyť žádal sám na sobě tak nepoměrně víc! A roztrpčeným byl. Jeho úžasné pokroky budily ihned závist soudruhů, jeho přímá slova ji měnila v nepřátelství. Co jinocha udeřil ho sochař Torrigiano pěstí do tváře. Přerazil mu kost nosní, zmrzačil ho pro celé životní. Michel Angelo, s tím jasným nadšením pro krásu, mrzákem! To ho ztrpčilo, pocit ošklivosti činil ho nesmělým, vyhýbal se ženám, nevěřil, že by mohl býti milován. Již kmet ještě žaloval na ošklivost svou: „Kdyby ta věčná touha po kráse, která žije ve mně, se zrcadlila také na obličeji mém!“ — „Pomysli si, paní má, že kdybys vrátila Ty nebi vše to, čeho nebe mně odepřelo, můj obličej by byl pak krásnější než Tvůj.“ — „Jakž mohou někdy svaté její oči blažit se pohledem na mne! Mezi mnou a jí je rozdíl tak veliký, že odvrací se láska rozhněvána.“ — „Kéž tělo její je ošklivé a krásný její duch!“ —

Ovšem, lásce se nevyhnul. On „také pustil srdce v srdce své“. Avšak — „parla basso!“ velel také srdci svému. On v lásce přiznával se ku škole Novo-Platoniků, povstalé po Petrarkovi. A ta učila, že pravlast duše je na hvězdách, kde vssála idey věčné. Zalíbí-li se jí zde, s tělem teď spojené, krása tělesná, jest to jen jako by jistá upomínka na onu duchovní krásu. Je dovoleno zamilovati se; když v duši spočívá odjinud touha po předmětu věčně krásném, proč by se jí nemohl zalíbiti předmět zde jemu podobný? Jen že nemáme obmezit se na ten pouhý odstín věčné krásy. Čili jinak a kratčeji řečeno: Všechny duše cítí z doby své bývalé netělesnosti vzájemnou přitažlivost, kterou na vezdejší pouti láskou nazýváme. Ideální láska je bez srdce, totiž bez egoismu. Michel Angelo se ve svých básních bránivá plnému štěstí

z lásky. I chlad milenčin je mu krásný; být od milenky oklamán je také ještě slastno. „Vidím, že's tak spokojena, že se trápím, a jiného také nechce láska má než spokojenost Tvou.“ — „Jen příliš mnoho milosti ne!“ — „Nepřiměřeno jest dáti palác tomu, kdo prosí jen o půl bochníčku chleba,“ a Michel Angelo prosil jen o půl bochníčku.

Ne vždycky. Ne vždy toužil „obmezovat se na ten pouhý odstín věčné krásy“. Jakož snad jasně učí následující znělka jeho:

Radostně stkví se v rudé ve kadeře
vpletený vínek z kvítí pestrého,
hle! kterak růže hrdě v před se deře
libujíc tknout se čela jasného.

A šáteček se slastnou vlnou čeře
v tmách vlnky krasší nechce skrývati,
i zlato v oušku nedbá na soupeře,
smíť volně v tvář i šíji splývati.

A což teprve živůtku je přáno!
On blažen cítí, co v něm utěsnáno
a sladkým dechem s ním je kolebáno.

Pás hrdě dí, an pevně boky spjal:
„To místo mé!“ a k nim se tulí dál.
Jakž teprv já bych v rámě paní jal!

Žár jeho lásky nemá sídlo své jen v těle jeho, nýbrž přenáší se zcela již na tělo milenčino — což je naprosto ne-novo-platonické.

Očima T v ý m a patřím sladký svit.
ten nezřelo dřív slabé oko moje:
tíž každou nesu opřen v nohy T v o j e.
těm líným mojim svědčí jenom klid.

T v o u perutí nad nízký vzlétám byt,
pak nezchromí mne všední s žitím boje;
pln žáru v zimě, v letě stuhlý stoje,
jsem bled neb rdím se, tak jak Ty chceš mít.

A s mojich rtů duch T v ů j se jenom řine.
T v á vůle kolem mé se vůle vine,
krom z ňader T v ý c h v mých nejsou city jiné.

Jsemť měsíci já věru podoben —
od slunce kdyby nebral on svůj den,
až podnes nebyl jeho lesk by zřen.

Ano, on by byl šťasten, kdyby si z něho učinila — střevíc, ba on — hrůza! — on by rád jako had svlékl kůži svou na spodničku pro svou milou, aby lnula k měkkému jejímu klínu! — Nastalý realismus doby té propuká zde valem. Vždyť to byla doba veselí, kdy i kněží sami žili do alleluja. Hezky dlouho již před tím bylo mezi nimi veselo. Karmelitán a malíř Fra Filippo Lippi honí se za děvčetem po Florenci. Cosmo Medici volá na něho: „A co kutna?“ — „Pouhé ovčí roucho!“ volá mnich upřímně zpět.

Bojím se, že Michel Angelovi u dám — ač čte-li některá stať tuto — přímo uškodím, budu-li povídat ještě dál, a řeknu-li, že on neměl ani dost na jediném odlesku věčné krásy, že dovedl milovat několik těch odlesků zároveň. Zrovna vesele dojímá jeho znělková žaloba:

„Když jsem viděl ji, tu jedině krásnou, domníval jsem se, že jsem již obrněn i oslepen proti půvabu menšímu, jako orel zavře oči, když byl do slunce pohlédl. Ale — ach, jen pánbůh ví všechny věci! Co bude ze mne, když poblíž Tebe hořím a vzdálen Tebe zas jinde zhoubě své se kořím!“

Největší, nejvznešenější a nejhlubší učinila na něho dojem přední básnířka italská. Vittoria Colonna, ovdovělá marchesana Pescarská. Velcí ti dva duchové, seznavše se, musili být ihned nerozlučně poutáni k sobě. A byli přátelstvím nejideálnějším, o jakém všichni současníci mluví s nadšením. V ní viděl svého anděla strážce, nejmocnější popud k velkým snahám, možnost věčnosti své. Byl mramorovým balvanem, z něhož umělecká ruka její dovedla učinit vše. Již drobné zlomky z některých krásných básní jeho to dosvědčí.

Modelem teď jsem jen své podstati.
z kteréhož Tebou může povstati
krásnější dílo, jasná paní má!

Vzdáliš-li volně, čeho příliš mám,
a čeho míň, dodáš-li, pak se ptám,
co že se na mně ještě zlepšit dá?

Blažený duchu, ty mé srdce staré
zachoval's plno horlivosti jaré,
kdekoliv dlíš provázen požehnáním,
Tvůj cítím kyn — — — —

Víc rád se mám a nad vše povznešena,
co zvolila jsi sídlem srdce moje,
tak jako kamenu se větší dává cena,
kdy umění veň vrylo stopy svoje.

Snad žití tak píď sdloužím mně i Tobě,
když v kamenu neb barvách zachovám,
jak zvolíš, tvář a srdce naše obě.

Pak pozdní svět nám obdiv bude přát,
to kráse Tvé, a mně — v to víru mám —
jak chytrý byl jsem, že jsem měl Tě rád.

A když umřela, to „vzneslo se k nebi kladivo to, jež ho doformovat mělo.

Také ona zemřela před ním. Naposled ji spatřil v rakvi, políbil její ruku a šel domů, aby plakal.

A plakal vždy, kdykoliv si na ni vzpomněl. „Ztratil jsem velkého přítele!"

Vittoria Colonna obsypávala ho nejkrásnějšími květy své poesie, celé svazky znělek její přicházely do jeho rukou. On odpovídal rovněž pilně jí veršem i prosou. Tak, že mu kdysi žertovně psala, aby neposílal listy podobně pilně, ona prý „pak nemůže s klášterními družkami*) na večer baviti se dosti pobožně, a jemu že to také vadí v počínání bohulibém", totiž v řízení stavby chrámu svatopetrského. Ale on si nějak z té závady mnoho nedělal. Nevím, vztahují-li se jistá místa jeho madrigálů přímo k marchesaně, jsou-li snad jeho odpovědí. „Budeme-li spolu v nebi a je-li tam láska jako zde, to užiju as málo pana boha," praví. A jinde zas: „Na půl patřím nebi a na půl své paní. Kdyby chtěla tato druhou také půlku mou, byl bych prost dalšího zápasu. Do nebe bych nepřišel, ale oddán Jí celý, žil bych přece zase život celý."

*) Ovdovělá bydlela v klášteře.

Čistě platonický byl přece jen poměr ten. Často naříkal později, že když ležela na marách, nepolíbil také její čelo a líc, po prvé! —

Láska nebohého Angela pronásledovala až do nejvyššího jeho stáří, když už měl „rok pro každou slzu". Zastává se rozdurděn: „Nechť žertuje, nebo se přetvařuje, velice lže, kdo vždy chce nazvat to hanbou, když vzplane srdce staré." — „Je-li to pravda, že láska přichází na nás až v polovici našeho života*), nuže tedy to, co jsem mněl koncem již býti, je teprv polovičkou vezdejší mé pouti."

A přece zas obchází ho strach a on volá na lásku: „Blázínku, co běžíš ještě za mnou, jenž již nemám dechu? Překonala a smrtila jsi mne stokrát již před lety, proč lákáš teď ještě k sobě bílé vlasy mé? Jsem zemdlený kmet. Duši mé chce se již na druhý břeh. Vždyť žár Tvůj opohrdá dřevem zdoutnalým." Stavěl „obraz smrti před srdce své", neboť „láska utíká před smrti prahem". Ale smuten se přiznává, že prohrál již zas. „Ano, byl by v skutku již čas sprostit se té muky, když láska a stáří se k sobě nehodí; ale moje duše je slepa a hlucha. Ba ona je ještě vděčna za ta muka — dokud trpí, neumřela." — —

Vida, jak byl ten obr také maličký!

*) Jakés pořekadlo.

Moderní člověk a umění.

1867.

I.

Změna či pokrok lidstva, jmenujme to jak chcem! Tolik je jisto, že život lidstva pokračuje, poněvadž zkrátka lidstvo posud jest, a že život ten je posud v době stupňující se. Není ovšem tak příliš duchaplno, srovná-li se lidstvo se stromem, avšak srovnat se může. Strom je co rok jiný, lidstvo také, strom prožije v každé období své život celý, totiž užívá všestranně životní síly své, tak že suma vykazuje vždy život ten celý, a u lidstva je rovněž tak. A jako strom prvním rokem zcela jiné nasazuje listy než později, takž také strom lidstva plodí lidi jiné a jiné. Ovšem hlavní podstata je tatáž, ale podrobnosti jsou rozličny, jiná barvitost, jiný směr a rozvoj. Průměrně vyžije každý člověk život svůj jako člověk jiný. Kamčadal jako Pařížan, občan Nového světa jako kdys občan Attiky. „summa“ je stejna, jen jednotlivé „posty“ jsou jiné. Je to jako zas s rozvojem jednotlivce: život dítěte je sumou mnohých radostí, málo bolů a žádných starostí, život mužův přibírá hejno starostí; avšak starosti i radosti rodí se právě životem a životní kruh je stejně plný u dítěte i muže. Člověk podržuje svou podstatu, mění se ale ve své formě. Moderní člověk jinak žije než

žil člověk minulých věků, a žije jinak nejen v hmotných požitcích nýbrž i v tak zvaných duševních, ba tak rozhodně jinak, že by sobě, kdyby jen času k tomu měl, zoufat třeba mohl nad nestálostí svých zásad pravdy a krásy.

Jaký to obrovský dějinný převrat ve dvou jen neb třech tisíciletích! V celistvém rázu starého a našeho věku nalezáme ovšem jednu věc společnou, totiž sobectví jednotlivcovo, avšak jak rozdílně jeví se v obou dobách přirozená tato snaha po udržování se! Rovněž jako nyní myslil jednotlivec v starém věku především na sebe, avšak tenkráte prováděl snahu tu bezohledně na útratu jiných. Hlava rodiny držela ostatní členy rodiny v otroctví, rodiny spřízněné jen proto sloučily se v národ jeden, aby v otroctví uvrhly národ druhý. Dějiny starého věku jsou dějinami jednotlivých národů, nikoli dějinami lidstva. Náš věk pracuje lidstvem *celým*, jednotlivec zabezpečuje tím sobě rozvoj osobní, že pracuje k rovným právům lidí všech. Jsme ještě daleci cíle toho, avšak kráčíme pevným krokem k němu: svoboda všech je heslem moderní politiky, ku dosažení toho pomáhá splývání jednotlivých národů v skupení celých národností, kruh se šíří dál a dál a již obemkly jeho krajní části zeměkouli celou.

Ohromný ten styk, nalehající potřeba, rozšířené vědomosti pobádají a bystřejí ducha lidského, a jako by příroda sama chtěla člověku pomáhat ve vyrovnávající jeho práci, odkryla mu některá tajemství svá, jimiž i čas i prostora scvrkly se na rozměry novověkému duchu odpovídající. Změna ta hmotná i duševní lidstva celého, rozumí se samo sebou, změnila i život člověka jednotlivého a jakož se tento cítí být členem celku, takž také tento zeměkouli ovládající celek z *celého* pokladu svého mu zas dodává šťávy na zvláštní, novou barvitost jeho Rozvoj

ten děje se rychle, člověk je na konci každého desítiletí jiný než byl na počátku jeho. Náhledy ve vědě střídají se rychle, člověk učí se rychle jinak myslet; avšak i cítit učí se člověk rychle jinak a na umění, kteréž se přece zakládá hlavně v citu, dle fráse „věčně stejném", klademe nyní zcela jiné měřítko než jsme kladli dříve. Chcem i v umění žít rychleji, všestranněji a také pohodlněji než jindy jako ve všem jiném, jako do všeho jiného pletem také do umění rozum víc než jindy, zkrátka změnili jsme se v tom ohledu jako se mění dítě na muže, co se nám dříve líbilo, líbí se nám jinak nebo nelíbí se vůbec již. Změníme se za krátko zase, jak, nemůže se arci říci, avšak jisto, že změna přijde co přirozený výplyv života dalšího. Jen minulost a přítomnost je nám poměrně jasna.

II.

Vezměm sochařství a malířství, jež přece pracuje ve formách věčně stejných. Formy ty jsou tak nezměnny, že i abstrahovaný z nich pojem pravidelnosti a krásy nemůže se takřka pohnout. Ale vzdor vší naučene esthetické koketnosti své kráčíme přece jen chladně kolem antické jednoduchosti i kolem středověkého, pouhý cit v popředí stavícího afektu. Nevíme vlastně, co v tom oboru chceme, cítíme neurčitě, že nám nejvíc velká, neb alespoň významná skupení lahodí, v nichž je ta ona myšlenka všeobecná znázorněna. V moderní rozkypělosti žádáme od kamene, aby mluvil, zapomínáme na hranice možnosti, a čekáme, přijde-li sochař mesiáš novověký, který by díly svými nám jasně řekl, co tušíme, ale posud nevíme.

Malířství živějšími svými prostředky spíš nám vyhovuje. Portretisté byli také již dříve nejpřednější, dovedli-li malovat povahy. Ostatního figurového malířství zmocnila se nyní „duchaplnost“; aniž by směl malíř zabřísť do středověkého, nám směšného afektování, aniž by směl přírodě ublížit neumělecky nebo přibrat vysvětlujících pomůcek vedlejších, jakž malíři činili kdys přídavky symbolistickými, atd., musí přece mnoho, až příliš mnoho vyjádřit. Třeba by Delacroix namaloval jedinou jen figuru historickou, chcem v ní ihned poznat celou situaci, ba celou dobu, třeba by Kaulbach nakreslil jedinou figuru symbolickou, chcem v ní vidět znázorněn celý duševní pokrok lidstva. Rozum klade neobmezené požadavky, avšak i posuzující cit je nyní již zcela jiný. Vidíme to na krajinářství, které vyloupnuvši se z maleb co větev samostatná, hlavně na cit působí. Jak se vkus krajinářský změnil a měnil! Byla doba, kdy líbily se jen krajiny těsné, klikatými, ostrými skalami uzavřené, pak doba, kdy i ráj musil být malován co sestříhaná zahrada francouzská, doba, kdy byl na obrazech vzduch a kdy zas nebyl vzduch, doba, kdy se líbila italská drobnomalba a kdy zas Ruysdaelova šířka a všeobecnost, atd. Nyní žádáme, aby na nás vedle věcné své věrnosti a přirozenosti působila krajinomalba co lyrická báseň, aby nás sama buď k dumě buď k veselosti naladila a na nás působila buď elegicky a rozervaně, neb idyllicky, neb anakreonticky, neb bůh sám ví jak! My žádáme od krajináře víc než od portretisty, nejen podobiznu a abstrahovaný ráz, nýbrž i „naladění“ naší mysle. Ba my jdem dál a utvořili jsme co koncesi moderní duchaplnosti nový druh krajin, tak zvaných „historických“, a chcem na krajině „Odyssejské“ na př. seznat okamžitě celý ráz řecké vzdělanosti za válek homérských!

Ještě štěstí, že tím zas na novo splývá krajinářství s malířstvím ostatním, že přibírá pomůcek dalších, sic by si musilo zoufat!

III.

Nikdo nedovedl tak jasně vylíčit změnu, která se s moderním hudebním člověkem, vůbec s hudebním sluchem naším stala, jako velezasloužilý o dějiny vzdělanostní Němec Riehl.*) Změna ta je úžasna, co do hudebního změnilo se lidstvo ve všem všudy a jako by i zvířectvo s lidstvem souvisící sluch svůj bylo naprosto vyměnilo, pozorujem, že ani moderní pes více nesnese jisté zvláštnosti středověké hudby a týž pes, který při moderních tercích a sextách klidně se uspávat nechává, že „úpěnlivě a bolestně vyje, když se mu Quidovy kvartové harmonie zahrají". Jsou mu příliš středověky a barbarsky, — nejspíš ale že by byl středověký pes rovněž bolestně zavyl, kdyby byl zaslechl modulace z Tannhaeusera nebo cokoliv také z českých Wagnerianů.

A člověk? Ten nyní najisto při tom se směje, při čemž před půlvěkem plakal! Černé se stalo u něho v plném slova smyslu bílým, veškeré toniny vyměnily význam svůj, kde viděla se dřív mužná síla, vidí se nyní ženská elegičnost a naopak. Můžem zůstat při tom porovnání s barvami, jež módou esthetikův, že vysvětlují hudbu paralelami z malby, malbu paralelami z hudby, sami umělci si to pletou a říkají, že barva má „tón" a zvuk že má „barvu". Proto slyšíme nyní takou sílu „hudebních obrazů", v nichž skladatelé malují všechno a všechno, jaro, léto, podzim, zimu, jak se Napoleon

*) Culturstudien aus drei jahrhunderten.

z Elby vraci, jak slunce svítí a jak tráva roste. Hudba je popisná, dramatická, deklamační, moderní duchaplnost žádá na ní, aby mimo city vyjádřila také myšlenky, ba celé systémy, zkrátka aby vyjadřovala všechno a toto všechno zas s podrobnou, mefistofelskou epigramatičností. Skladatel se poctivě při tom potí a není pochybnosti, že je poctivě přesvědčen, že dovedl všechno „říci“: on to vyslyší, jeho přátelé také, poněvadž jim to řekne. Dál to ale nejde. Při provedení Gadeovy skladby „Ossian“ slyšel jsem dva přátele zcela upřímně se hádat o jednom místě, „vozí-li teď Ossian dříví“ nebo „pije-li kávu“. Z té přepjaté nyní moderní duchaplnosti vyplývá také to vrchovaté panstvo hudebních „znalců“; když celé obecenstvo co nejupřímněji zívá, krčí znalci pohrdlivě rameny a prohodí: „vždyť tomu nerozumějí!“ Ostatně obecenstvo je již od Davidových harfenistických koncertů vždycky „hloupé“, když neaplauduje.

Moderní člověk je náruživější než byl člověk dřívější, i chladný Severan je teď méně chladný, jako by snadnější styk s jižními národy byl mu jižní náruživosti vštípil. Tu zvýšenou náruživost hledáme v hudbě ve zvýšeném tónu, v zrychleném tempu Pařížské snížené „a“ je jako náhlá upomínka na dávné časy, jako okamžitá rozpačitost v divokém pokroku: proud se jím nezastaví, rej půjde dál, až se lidstvo ustálí a tepny jeho v klid se samy narovnají. Podívejme se do divadla. Kde jsou ty časy nešeného, dojemného basu a srdce obmykajícího altu! Tenor jásá v krkolomné výši, soprán skotačí po výšinách Jakobova žebříku, náruživost musí se rozerdit až do krve, čím výš tím líp, proboha ale ještě o něco výš, nejlíp na nějaký trapéc, abychom se tajně trochu rozechvěli, a když se podaří tón ten vysoký, převysoký, je nám, jako by byl vystřiknul proud horké, jasné krve a opíjíme se

krví tou a jásáme v opilosti. Suverenní hlas obecenstva tomu tak chce, skladatel před tou vůlí se sklání, vzdělavatel lidských hlasů přikládá prkýnka k lebkám svých mladých svěřenců a žene je do výše. První bas žene se do druhého tenoru, lyrický tenor do hrdinného, alt do mezzosopránu, mezzosoprán do vysokého sopránu, vysoký soprán posadí se na nejvyšší příčku Jakobovu, a my jásáme. Prsa ovšem trpí, jednotlivec se rychle vyžije, ale to neškodí, to je ráz celé doby, chcemť žít rychle, náruživě, — moderně.

Rythmy nynější doby ukazují týž život. Vezměm taneční hudbu. Pisatel těchto řádků není stár a přec pamatuje již celý věk tanečního rythmu. Co bylo před patnácti lety mladé, je nyní nejen staré, nýbrž již pochováno. Tenkrát začínal i nejelegantnější ples vážnou, kolíbavou menuetou a když se ples na nejvýš rozbujněl, zahučel ohnivý mazur. Ten ohnivý mazur má už příliš málo ohně pro nás, kteří jsme viděli kankán, a ať nám přijde docela ještě někdo s menuetou! Nemáme času, abychom k vůli pouhé zábavě teprv se učili menuetním krokům, vždyť i čtverylku tančíme krokem as tak umělým, jako když koňové obilí vyšlapávají. Považujem čtverylku za odpočinek, ač litujem, že ji nemůžem kankanovat jako pařížský student v „Closserie de Lilas", ale kankanní hudbu a rythmus musíme přece při tom mít, my, kteří v rythmu již ani valčík od kvapíku nerozeznáme. Kdyby byl salonní náš český tanec „Beseda" samý „furiant", byl by nepoměrně oblíbenější. — A na kruchtě kostelní rozohnilo se vše právě tak jako v orchestru tanečním. Byly doby, kdy se dělaly z kostelních chorálů menuety a gavoty, nyní dělají se z operních arií nejen marše a polky, nýbrž slyšíme ozvěny jich i v kostelích. Všechno, všechno se musí podrobit chuti moderní!

My Čechové jsme již těsně obemknuti tím kruhem světovým, proud novověké vzdělanosti žene i naše tepny, česká hudba, jakož české umění vůbec a české básnictví zvláště, musí se kvasit v kvasu všeobecném. Ovšem, divně se někdy daří při tom té naší hudbě české, zvláště těm písním národním, které někdy tak moderně přestrojeny před nás předstupují, že nám připadají jako růžovou barvou natřený pudlík, kterému se k vůli další kráse uši a ocas přistřihly a který se všelijakým kumstům naučil. Avšak musí se to snášet. Neztratit hlavu a — srdce, zní pravidlo, když je člověk v neodolatelném proudu!

IV.

V hudebním ohledu mění se člověk, aniž by věděl. Je k tomu již mnoho odborného hudebního vědění potřebí, aby poznal, co mysl zjemňuje a šlechtí, co ji snižuje. Massa lidstva má jen to v hudbě za vůbec „jiné“, co „nově“ na mysl její působí, stává se tím sama „novou“, aniž by vlastně věděla, že je „jinou“, možno ji demoralisovat hudbou i šlechtit bez jejího vědomí. Jinak v literatuře. Zde je potřebí jen jakéhos vzdělání průměrného, aby člověk rozeznal dobré od zlého, ba aby sám vznášel se jaksi nad sebou a rozeznal i určil, kdy a jak chuť jeho se měnila. Zákonník společenského života podává mu alespoň jeden klíč ku posouzení dobrého či zlého jádra, ku posouzení umělecké formy dojde zušlechtěnou formou téhož života společenského, rychlou výměnou z literatury vážených náhledů, obyčejným školským vzděláním, atd. Kruhy, které stojí nyní ještě co do literárního požívání na naivním stupni prostě objektivní povídky a fantastické přehnanosti, které sobě výhradně libují v dobrých Fridolínech neb v divotvorných Fortunátech,

jsou již velmi stenčeny; již desítiletý školáček odkládá knihy ty co „hlouposti“ a prostý muž, vržený v proud moderního života, je za krátko jen s tím spokojen, co mu podává plný obraz života toho. Život ale se mění a literatura je rovněž měnivé zrcadlo jeho, člověk pak vyrůstá z onoho a vrhá do tohoto obraz svůj. Rok 1848 na př. také u nás změnil chuť literární na dobro, elegické vlastencování à la Tyl jen z piety se ještě čítá, žádáme i nádech povídky již jiný, širší.

S rostoucím kruhem života rozšířil se i kruh předmětů, jež mají právo na umělecké literární spracování. Faktum co faktum více nestačí, čtenář chce, aby faktum to mu bylo předvedeno v souvislosti s celým světem ostatním, aby se jeho samého dotklo všestranně, nejen tedy citu jeho, nýbrž i rozumu, ba i hmotných jeho zájmů. Prostě objektivních epiků a dramatiků právě tak málo snesem jako čistě subjektivních lyriků. Čítáme Homéry již jen z učenecké libůstky nebo proto, že se ještě stydíme jich neznat, díváme se sice na Shakespeary, ale socialističtí Feuilletové jsou nám milejší, a Heine směl se jen proto s celou spoustou své osobní lyriky ještě objevit, že ji vkládal do louhu novověkého života, že ji učinil tak, jak sobě věk náš všechno přeje, totiž pikantní, všestrannou, „duchaplnou“.

Těžko by bylo říci, co teď do literatury nepatří. Epikové se zmocnili dějin myšlenek a píšou „legendy světa“, „Fausty“, „Ahasvery“, v nichž je děj a osoba vedlejší věci, hlavní věcí ale vznik a rozvoj „myšlenky lidstva“ i její z části teprv dosažený, z části ještě vykýžený cíl; jakož ale jednotlivec se již považuje co část celého lidstva, takž také zas lidstvo celé béře se co člen celé přírody, nestojí více vedle ní aniž pod ní, nýbrž souvisí s ní nyní uvědoměle právě tak, jak ode vždy s ní

méně uvědoměle žilo — a příroda celá nalezla již právě tak reflexivní epiky jako dějiny lidského ducha, a verš nám liči prasvět i další rozvoj z něho.

Proud politického života zasahá příliš hluboko do života našeho, zaujímá mysl naši příliš, vyrušuje cit jako kterýkoliv činitel jiný a romanopisec a novellista nemohli se mu uhnout: máme již celou literaturu „povídek politických“. Velké otázky společenské, rozlušťování záhady rovnosti ve všem a všude taktéž utvořilo sobě již zvláštní své odbory literární, máme povídky „socialní“, „dělnické“, „kultur-historické“ (!), „kriminalistické“, „emancipační“ atd. Ovšem, každému to po chuti není! Není po chuti těm, kteří pro vrozený absolutismus svůj odkopávají práva lidská a činí mučedníky, pokud to jde; není po chuti těm, kteří tyjou z potu svých bližních a jež nářek nuzných a hladových v trávení mýlí. Ti se otřásají při zvuku socialistické písně, ti vrhají i esthetickou kletbu na prostou romanci, vážící předmět svůj z plného života; avšak dlouho vrhat nebudou, nebudou činit dlouho víc mučedníky ani z lidí, ani z písní. Otázky časové tuhnou v maso a pevnou kost, brány před nimi prasknou.

> Však nezdržíte ode stupňů mramorových
> lid, jemuž nouze rozohnila leb.
> Lid musí žít a z plných prsou zavolá svých:
> Chleb potřebujem! chceme míti chleb!

zpívá francouzský dělník. Dělník dojde svého práva v společenstvě lidském, píseň socialistická rovněž v společenstvě literárním. Ba má je již, třeba posud popíráno. Je snad poetičtější, když král táhne na výboj než když práce žádá za odměnu a když život sama sebe brání? Je snad poetičtější, když srdce milencovo puká bolem nebo slavík v křoví

tluče než když zoufá sobě otec nad rodinou? Říkejte, že je to časové a vše časové že má jen dočasné trpení, nikoli věčné právo: říkáním se nezapře alespoň to, že nynější člověk má právě t u t o poetickou zálibu s v o u. Záleželo zde jen na poukázání k tomu nynějšku, ač by byla vyvracující odpověď nasnadě a poukázat by se mohlo, že ú p l n é vyrovnání v společenstvě sotva as bude kdy docíleno, zápas že bude vždy, s ním bol, s bolem poezie a socialistická píseň alespoň trochu tedy vždy „časová". Myslím ostatně, že bude nynější boj za lidská práva i nejpozdější potomky vždy ještě více zajímat než nás zajímá nyní ještě boj dávný pro lecjakou trojanskou princeznu. Pukání srdce láskou dávno již vymírá, ještě jsme mu ale poetickou oprávněnost neupřeli. V š e, co srdce lidské k vznešenosti nadchnout a rozohnit může, je poetické, a srdce moderního člověka je přístupno širšímu kruhu takých dojmů, nežije hloub, žije ale pestřeji, vícestranně!

Mnohostrannost života je totožna s rychlostí života. Jako v hudbě chce moderní člověk také v literatuře rychle žít. Co nejjasnější, nepopíratelnou známku toho musíme považovat journalistiku: ne práci notickářskou, nýbrž duševně samostatnou, poctivě myšlenkovou svou práci konající journalistiku. Ta se odloupla od cechu básnického i od cechu vědeckého co větev volná, má v literatuře plné své právo, neboť se povznesla již na umění. Ba pro velkou část moderního lidstva je jediným zřídlem ušlechtujícím; zkusme sobě pomyslit moderního člověka, jenž od čtenářů Waltera a Scotta je vzdálen jako od měsíce a román, epos i dráma nejraději by v telegramech zažil, bez časopisectva! A journalista je co pravý syn času svého v literatuře as totéž, čím byl době své malířstvím nějaký Teniers: pracuje své působivé „après-soupers" vždy co nejrychleji, ve zvláštních

krátkých dobách, jako Teniers mezi večeří a ložem. Je mužem nejen rychlé nýbrž mnohé práce a přál-li sobě Ghirlandajo, aby směl pokryt městské zdi celé Firenze malbami svými, mohl by mnohý journalista totéž podniknout svými články; česká journalistika nežije ještě dlouho a přec by mohl leckterý z nás již nějaké Kouřimi posloužit.

Moderní člověk rád se učí mnoho, ale musí se to dít rychle a zároveň ho to musí bavit; on nemá mnoho času ani na učení se ani na zábavu, oboje hledí odbyt zároveň. Proto také žádá od vědy, aby se spopularisovala, spříjemnila, od umění, aby bylo zas poučné, mnoho vyslovující, všestranné, plné kypícího ducha; věda a umění má právě tak splynout jak splývá lidstvo celé. Viděli jsme již, jak malba a hudba obsahem i formou vyhovuje modernímu člověku; literatura přibrala celý moderní život do obsahu svého, musila k vůli němu i vůbec k vůli modernímu člověku také formu přetvořit. Myslí-li spisovatel nepoměrně víc na věc než na čtenáře, povstává pod perem jeho sloh básnický nebo vědecký, myslí-li ale víc na čtenáře než na věc, zrodí se sloh pikantní. Tento sloh pikantní je koncesí modernímu člověku, je formou moderní literatury a journalista je předním jeho prorokem.

Musím se přiznat, že jsem při psaní této statě právě také myslil víc na čtenáře než na věc.

„Pro strach židovský".

Politická studie.

1869.

I.

Evropskou společností lidskou zašplouchla nyní nová vlna myšlenková, palčivě naléhavá. Nesmíme ji nechat odšplouchnout kolem sebe, abychom nezkusili loď svou po ní pošinout dál, nás se ta otázka nová týká víc než jiných, odpovídají-li jiní k ní jen s hlediště společenského či uměleckého, my máme k ní také odpověď politickou a národní. Míníme starou otázku židovskou, již nyní nově povznesl velký skladatel a ještě větší Němec a liberalista Richard Wagner.

Nejedná se o to, mají-li či nemají-li židé být emancipováni. Jsou již, a kde nejsou ještě zcela, budou co nejdřív, nikdo nezadrží proud osvěty lidské, k jasnosti se probírající, — tím je otázka rozluštěna. Nejedná se víc o emancipaci židů, nýbrž o emancipaci od židů, o to, abychom se vybavili z výstřednosti druhé a nestali se z tyranů otroky. Z tohoto vybavování se nesmí nikdo vyčíst snad nenávist k židům, jakož také ti, kdož historicky a psychologicky zkumným okem pohlížejí na posavadní snahu celého vzdělaného světa, přející emancipaci židů, netvrdí, že by přání to bylo vyrostlo právě z lásky k židům. Wagnerův spis „Das judentum in der musik"

mluví na jednom místě o „neuvědomělém pocitu, jakýž se v lidu jeví co nejvnitřnější nechuť k židovské bytnosti“, a na druhém místě praví: „Výminečné postavení židů volalo k spravedlnosti naši, jakmile v nás samých vzbudil se pud po vlastní společenské svobodě. Když jsme bojovali pro emancipaci židů, byli jsme vlastně spíš bojovníky pro princip, než pro daný případ“ . . . „při všem mluvení a rozepisování se pro emancipaci židů cítiti jsme přece vždy, jakmile jsme opravdu a činně se židy se setkali, jenom odpuzování.“ Nechť je cokoliv pravdy ve výroku Wagnerově, co věc cítu je to přec jen výrok osobní, každý nechť na sobě zpytuje, mnoho-li ve výroku tom je pro jeho osobu pravdy. Avšak spravedlivý, nalezaje třeba vrchovatou míru protivnosti a to odůvodněné, nesmí a nesmí zapomenout, že tak protivnými, jak jsou, učinilo je utrpení.

Co se mé osobnosti dotýče, k nenávisti k židům nemohu se právě tak přiznat, jako se musím přiznat k politickému a národnímu, ale mužnému nepřátelství k nim. „A punto“ dovedu udat, kdy nepřátelství to počalo, bylo to, když jsem úplně poznal nesmířitelně jizlivý, hluboký jich a činný antagonismus proti naší národnosti české a veškerým našim snahám národním a politickým. Jakmile jsem poznání toho došel, stal jsem se, přiznávám se, nesmírně chud ve vnitřku svém, byl jsem oloupen o celý svět ideálů. Odkázav víru nejen v součinnost a vzájemnou lásku trpících, nýbrž i víru v nepodmíněnou všeobecnou humanitu a svobodomyslnost v říš poezie; ucítil jsem ledový chlad nepřátelského rozpočtu.

Snad, ba nejspíš, odpoví mně některý žid úšklebkem svým pověstným; k vůli tomu, co ještě později říci chci, přec musím upřímně vyslovit své politování, že jsem ztratil ideálního toho svého názoru o židovstvu. Od

dětinstva mělo židovstvo pro mne jen poezii. Pouliční žid. odpočívající s těžkým břemenem svým u nárožního kamene, byl mně malému chlapci předmětem živé soustrasti. Poctivý, krásný jistý čin, jehož jsem byl co dítě svědkem, nechal mne spatřovat v židovstvu ideál poctivosti všestranné. Na školách gymnasijních čítal jsem židy k nejlepším svým přátelům, rval se za ně ve škole, studoval s nimi ve světničkách a po dumně šerých půdách pražského gheta, kde vše a vše se mně zdálo být poetické, a když jsem poprvé slyšel kolegu jednoho, který co „nationale" své před celou školou místo obvyklého, stydlavého „israelita" s unášející pýchou pronesl: „Ich bin ein jude!"*) přiznávám se, teprv jsem se naučil být rozhodně pyšný na národnost svou, tenkrát hlupcům jen k posměchu sloužící, a hlásit se k ní ostentativně pro život celý. — Ostatně — kdož z nás mladíků ideálnějších nebyl by tenkrát smýšlel podobně, kdož by byl z nás nespáchal „ebrejských elegií," jimiž vanuly vzdechy babelských vrb či vzdechy lidu posud hněteného, či nepsal „hymnu na starý národ proroků" a na nejkrvavější oběť surovosti středověké! Židovstvo, „živá ta, věčná hádanka lidských dějin", mělo pro nás kouzlo neodolatelné — hádanka se nám rozlušťuje, ústa, na kteráž jsme tiskli políbení nejsvětějšího bratrství, skřivila se v nejprotivnější úšklebek. Kouzlo minulo, poezii jsme obmezili na dobu biblickou a na dobu šerého středověku — dnes žijeme v nahé pravdě, v politickém nepřátelství s národem nám ve všem a úplně cizím. V jich politickém nepřátelství nemožno nám vidět, že by bylo následkem dřívějších jich utrpení — cit tedy nemá zde pranic více co dělat.

*) Byl to S. Heller, z něhož se vyvinul již nyní spisovatel (co myslitel) velký.

Přiznejme se, že je nám toho líto. Ideálnost dávnější často ještě se budí, je nám často, jako bychom měli vztáhnout ruku svou k židovskému bratru a říci: Proč my dva neměli bychom se milovat!? Mimo tu hroudu, na níž společně žijem, máme tak mnohé, co by mělo srdce naše pojit! Z lůna vašeho národa zrodila se myšlénka nejčistšího lidstva, a když lidstvo na ni již zapomínalo, zrodila se znova z lůna národa našeho. Volá-li Almamen: „Israeli, bůh, pro nějž trpěl's, ten tě opustil," můžeme zvolat my: „Myšlénka, pro niž jsme trpěli, ta nás zničila." Nemohli jste umřít, protože máte budoucnost, také my jsme proto neumřeli. Deset vašich kmenů zašlo — aby ostatní dva, roztroušeny a dupány, dále žily, bylo lidskou nemožností, přec jste se udrželi; nám urvali deset kmenů polabských, český kmen zdupali, mozek mu pálili, srdce provazy stáhli, zdálo by se lidskou nemožností, přec jsme se znovu rozmnožili! Tolik vás i nás pohubeno, klíh z lidských kostí prý víže nejpevněji, proč nevíže nás? Vy jste první v zákonníku svém měli krásné pravidlo: „Stejný zákon i stejné právo budiž vám i cizinci, který bydlí mezi vámi," a když jste přišli mezi nás Slovany, poznali jste, že rovněž u nás je pohostinství zákonem božím. Jinde jsme nepoznali toho ani my ani vy, u sousedů, k nimž nyní lnete, bylo slovanské, „wendické" dítě z počestnosti právě tak vyloučeno jako dítě vaše, u nás jste vy, kteří jste otrockou oklikou musili kolem frankfurtského „römerbergu", kterým byla v nemocech zavřena i německá „elendsherberge", takto i malomocným přístupná, u nás jste kladli všude volně nohu a přece se nyní nestavíte k nám!

Ale ruka naše se více nevztáhne, místo srdce vložil by se do ní úšklebek. Vidíme jej na vás již napřed, jak jej viděl otec Vavřinec vašeho Mosenthala na svých

vnoučatech. Vaše tepny nebijí, jen počítají, vaše srdce je sobeckou cizotou vypáleno na uhel a ten — dle slov jednoho z vašich nejnovějších pěvců — nehřeje, jen třísní.

II.

Dvě jsou věci, na které při otázce židovské vždy zase připadnouti musíme: za prvé že jsou Židé zcela svým, určitě vysloveným národem, za druhé že jsou nám Čechům národem zcela cizím. Nechť oni sami mluví hlavně v Německu a nejvíc ve Vídni a v Praze cokoliv na př. o svém „němectví", Němci jsou přece právě tak málo jak jinde zas Francouzi, všude jsou v přední řadě Židy. Mnohdy ovšem přiznávají se v zemích, v kterých právě bydlejí, živě a činně k té či oné straně politické (jejich němectví má také u nás čistě jen ráz politický), k národnosti cizí nepřiznává se ve vnitřku svém z nich žádný, třeba neznal z národního svého jazyka ani slova. Je to právě národ zcela zvláštní, polyglotní, vzdor své roztroušenosti a různojazyčnosti přece uvědoměle sjednocený, mající neumořitelné uvědomění národní a jednu velkou národní, mesiášskou svou naději, národ i v tom ohledu „vyvolený", aby byl kuriositou v ethnografické sbírce tohoto světa. Snad nejen kuriositou, snad i mimovolným prorokem a obrazem budoucnosti nás všech; jakož oni při své roztroušenosti mezi všemi národy jsou národem co do citu a myšlénky jako by z litiny jedné, dospěje také lidstvo celé k tomu, aby všichni národové byli z litiny jediné, co do práv, do snah a do lásky — toť je to mesiášství, na které ještě všichni čekáme, narodní velká naděje národů všech Židé by mohli mnoho k tomu přispět — u nás nepřispívají.

Židem je každý z nich především, i ten, kdož je indiferentním, neb jak sami sobě se zálibou říkají, „historickým“ jen (sic!) Židem — zkuste slabou stránku i nejlhostejnějšího, uvidíte! Statistika počítá Židy všude zvlášť, ani u nás jich nepřipočítává k Němcům, má k tomu velmi dobré důvody. Nikdy se neřekne „židovský Němec“, „židovský Polák“, nýbrž vždy jen „polský Žid“, „ruský Žid“ — „českých Židů“ skoro ani není. Anglický a francouzský Žid vždy se pozdraví co kmenovci, mezi polským a ruským není pražádného nepřátelství národního, rusko-polského.

Velmi jasně vidíme z historie, proč že Židé nerozplynuli v národech ostatních. „Mojžíš dal lidu, aby jej ohradil pro všechny časy, nové zákony, se zákony ostatních smrtelníků na prosto se nesnášející; vše je jim nečisto, co nám svato, vše jim dovoleno, co se nám protiví,“ pozoroval již Říman Tacitus. Oni byli vyvoleným, pro všechen ostatní svět vzorným národem, jejich náboženství nebylo jen náboženstvím přiměřeným zcela jim, nýbrž jedině pro celý svět pravé a vzorné, Jehovah sama sebe obmezil na národ jeden, národnost a náboženství bylo totožné u nich. Pokud podrželi náboženství, byla zachována i národnost, v jiném se národnost jich mravně nezakládala. A nevyhynou-li ze světa náboženství všechna, nerozplyne se dřív židovský národ. Tak rozumím Ahasveru, „věčný Žid“ v tom ohledě zní: „Věčný je Žid!“ Ovšem, přijde doba, kdy i Ahasver si ulehne tam, kde budou pochovány všechny náboženské náhledy o „věčnosti“.

V křesťanství mohlo židovství nalézt své nejpřirozenější pokračování, neučinilo toho. Věnovalo mu, jak již mezi bratry nejnáruživěji se stává, jen palčivou nenávist svou: křesťan nebyl následovníkem žida, byl mu „Edomitou“, modlosluţebníkem, naproti němu neplatil více

starý zákon o „boží lásce k cizinci“, nýbrž jen zákon opatrnosti: „aby se mír zachoval“ Nepozdravuj Gojima, můžeš-li se vyhnout; dá-li ti kníže jejich peníze co almužnu, přijmi k vůli míru, ale rozdej tajně, aby se kníže nedovědělo, mezi chudé jeho; ze strachu před nepřátelskými následky můžeš modloslužebníku podat i léku, pak ale nikdy zdarma — tak zněly středověké zákony židovské. Cizinec nežil více mezi Židy, nýbrž Žid již mezi cizinci — byl nastoupil druhý svůj a nyní věčný „galuth“ (vypovězenství).

„Odmítnutím křesťanství vrhlo se židovstvo zcela v náruč rabbinismu.“ *) Čtyřicet let po smrti Kristově byl stát i chrám jeruzalémský rozbořen, theokratická organisace zničena, zaslíbená země tak cizí jak celý ostatní svět, národ roztroušen. Roztroušen a na jak dlouho? První vypovězenství byli určili proroci na 70 let, nyní prorocká ústa mlčela. Nebylo naděje, universalistická idea jich náboženství či národnosti neměla v „galuthu“ významu, musila se obmezit; avšak obmezením znovu sílila, zbylť u vědomí každého jednotlivce náboženský psaný i ústní zákon, tím musili se těsně vázat k sobě, chtěli-li se zachovat co celek, národ. „Domácí“ toto zařízení v „galuthu“ převzali rabbini. Kněží aaronští (jichž successe posud známa — nejstarší to šlechta lidstva) ztráceli půdu, rabbini obnovili ze středu svého „sanhedrin“, jenž se usadil vedle učených škol, jakéž měly Jope, Tiberias, Babylon, a určili odtud obřady synagog, soudnictví i obecní řád, dle zvyků starých i dle požadavků nepřátelské ciziny. Čtyry století pracovali na obrovském, zákonodárném „thalmudu“ (naučení), v němž dle podání sestaven zákon ústní či druhý, „mišnah“, a vysvětlen

*) Herrmann Wagner, řečník proti plné emancipaci.

poznámkami předních právníků. Když byla práce ta skončena, přestal „sanhedrin“ i národní patriarchové tiberijští; národ mající takový zákonník, který pomýšlel na všechny možné případy židovského života a židovských zájmů, nepotřeboval více úřadu středního, rozptýlen byl přece jednotný.

„Zákonu“ se učit bylo přední povinností každého. Neznalý byl jen „amhaarez“, totiž luzou. „Je dovoleno, amhaarez-i roztrhnout nozdry, i když je den smíru, jenž připadá na sobotu.“ — „Není zákona, který by měl větší cenu než učení se, učení se rovná se všem zákonům ostatním“. Jídlo, pití, vše bylo přikázáními náboženskými ohraničeno. Thalmud zná těch přikázání 613, polovice 14. věku*) již 14.000 — při mytí rukou 23, při zabíjení dobytka 177, pro šábes docela 1279!

Náruživým střežením se proti mravně silnějšímu a hmotně násilnému křesťanství vůkol nich a dopodrobným náboženským okutím uvnitř udrželi se Židé co národ. Nyní již zevnějšího strachu není, vnitřní okovy praskly, Žid nemůže jak dříve žít, nemůže ale také umřít, je dále Ahasverem mezi národy, ale přece národem. Rozplyne se, až nastane doba svrchu zmíněného mesiášství — přijde-li!

III.

Židé žijí všude co národ cizí, u nás co nejcizejší. Vědomí cizosti té není jen u nás, kde má ráz již hotového národního nepřátelství, nýbrž všude. Výtečný jeden pozorovatel německý praví: „Němec může se státi spíše Židem než Žid Němcem. Jsou a zůstanou bodákem vraženým

*) Šulchan Aruch, rabbinské kompendium.

do našeho masa. Nemůžeme obžalovat bodák ten: avšak nikdo se nemůže divit, vzkřikneme-li při bolesti, kterou nám způsobuje, a pozorujem-li se strachem, jak po každém léčitelském pokusu hnisání dále se šíří.“ Ve Francii, kde již padesáte let těší se všem občanským a politickým právům, neztratili ani špetky svých zvláštností, ani v Paříži ne, kde přec vše cizí za málo jen let již se zgalizuje. Jejich vlastnosti jsou orientální, tedy naprosto jiné než národů evropských. Ovšem má Shylock pravdu, ptá-li se: „Což necítíme mrazu a tepla jako vy? což nás to nebolí, když nás pálíte?“ — ale velmi mnoho jiného je pranic nepálí, co nás tuze a tuze bolí. My podrobujeme se těžké práci, on se ji vyhýbá, my s malým výtěžkem jsme již spokojeni, on rozmnožuje své jmění do smrti, my milujeme požitek, jemu je požitkem výdělek, my jsme lehkověrni, on stále nedůvěřivý, my často nestřídmí, on nikdy — zcela jiný člověk, který od nás nepřijal praničeho, od kteréhož my ale učíme se ledačemu.

Tisíc let žije mezi námi, pranic se nezměnil, ta cizota vyvolává onu vnitřní nechuť lidu k němu, o které Wagner mluví. V střední Evropě fysiognomie se vyrovnávají, Žid zůstává při své. Evropan může být spíš podoben Židu, než Žid Evropanu, lze říci zase zde. Někdy zdá se, že jednotlivec ztrácí ráz, avšak již syn vrací se zas k prototypům Starého zákona. Dejme mu řasné roucho a sandály a je podnes ihned nejpřirozenější stafáží krajin palestynských. Gustav Doré potřebuje vzít ku své illustrované bibli jen kteroukoli z hezčích našich židovek a dát jí, sestupující k pramenu Siloah, starožitnou nádobu na hlavu, aby již dobře archaisoval a charakterisoval. Jazyka svého národního nezná, ale jazyky naše mluví a píše pořád co cizí, kterým se nedávno a to dost špatně naučil. „Po židovsku“ mluvit, výraz ten znají ve všech

jazycích a všude přibírají jazykovou tu zvláštnost do svého písemnictví co působivý moment nižší komiky. Německá literatura má několikosvazkové spisy, naplněné samými „židovskými deklamacemi“, naše literatura je chudá a dobrácká jako náš národ, obmezuje se v komice té na jedinou národní píseň a její refrain: „Já vám budu phovím, budethe se dhivím —“ atd.

A jejich duševní součinnost s námi, kterou by byli snad vystoupli m i m o pouhý svůj kruh národní? Neznáme ji, známe ve vědě židy jen poloveličiny. Jich Spinoza vyrostl z thalmudu, jich „druhý“ a „třetí Mojžíš“ (Maimonides, Mendelssohn) jsou právě taktéž j e j i c h „Mojžíši“. Mimo lékařskou byla jich věda celé tisíciletí jen spekulativní a obmezovala se na spekulaci mystickou, kabbalistickou atd. Tím nechci říci, že by nyní jim scházelo nadání vědecké, že by jim kdy bylo scházelo, ale dříve měli obtíže, později se jim jiné v í c e líbilo. Boj, jaký se právě nyní v Německu proti Židům vede, je nespravedlivější než do jakého my se kdy pustiti hodláme, tam jim krátce upírají nadání. Na př. známý učenec Virchow. V berlínské řemeslnické besedě měl přednášku o „veřejných nemocnicích“. Ačkoliv řekl, že k a ž d ý v kultuře na jistou mravnost pokročilý národ pomýšlel záhy na blahodárné ty ústavy, upřel naprosto, že staří Židé, u nichž láska k bližním byla i zákonem předepsána, měli cos podobného nebo že přispěli později k tomu v r o z t r o u š e n o s t i své (byli by v středověku as divně pochodili!). Španělové nalezli prý hošpitály i u mexických Azteků, král ceylonský Pandukábhayo měl prý hošpitál v residenci své Anarádhapuře již r. 437 p ř e d Kr., staří Hinduové měli prý hošpitály nejen pro lidi nýbrž i pro zvířata, pro něž my prozatím máme jen rasovnu — jen staří Židé neměli prý ničeho podobného, ačkoli přec

v 2. „knize králů“ mluví se již jasně o tom, že málomocný král Chusaj v nějakém takém ústavě život svůj skončil. To se mně již více než ta Virchowova šplechtačka líbila ta dosti hloupoučká Casselova odpověď*), že Palestina byla tuze zdravá zem a kdyby byli měli nemocnice, že by byli neměli koho do nich. — Nadání neupírám, uvádím faktum, že nepřispěli než poloveličinami — viz třeba v Brockhausu seznam jmen dle period.

Cizota židovská ostřeji než ve vědě cítí se v umění. Umění žádá přirozeného, opravdového nadšení — bůh ví, já neviděl ještě žádného nadšeného Žida, zuřivých již dost. V umění nepřivedl to Žid nad nucené „poumělkování“ za jinými. Wagner praví: „Naše celá evropská vzdělanost a umění zůstalo pro Žida taktéž jazykem cizím; jakož u vzdělávání tohoto s námi se nesúčastnil, neměl také v rozvíjejícím se umění podílu, nešťastný vyhnanec stál naproti němu chladný, ba nepřátelský.“

Slovy těmi odsuzuje Wagner, zajisté hluboký znatel, hlavně židovskou hudbu, moderní židovské skladatele; možno, že místy mluví v knize své zbytečně ostře, avšak ta vážná slova, jaká mluvil on, nenalezl jsem nikde, kde mluveno proti němu. Mohlo by se co do ostatního umění říci: Židovi na vlastním lidu záleželo víc než na lidu, ve kterém bydlel, co mu bylo do velkých duševních činů evropských? Koncil kostnický měl nanejvýš proto snad pro něho význam, že knížata, světská i duchovní, potřebovala ke koncilu peněz — jakž mohlo ho bolet upálení Husovo, jakž může se zastavit u „Husa“ Lessin-

*) „Offener brief eines juden an herrn professor dr. Virchow von dr. D. Cassel, Berlin. — Casselovi může ten, kdož sám seznal Palestinu a viděl tam před městy a vesnicemi ty houfy málomocných, jichž předkové byli už před dvěma tisíci lety stiženi touž nemocí, odpovědit ovšem zas faktem přímo opačným.“

gova? Čím mohou být českému Židu Reinerovy obrazy na obmítkách pražských kostelů, čím italskému Tizianovo „Nanebevzetí Panny“, čím drážďanskému docela Correggiova „Svatá noc“, když se v ní nenarodil Mesiáš jeho národu? Avšak zde je jiná ještě příčina cizoty, příroda! Žid je právě jiný člověk než Evropan, jeho příliš pohyblivá obrazotvornost nemá klidu ani nadání pro umění výtvarné. A neměla nikdy! Chrám jerusalemský stavěli feničtí cizinci, socha a obraz byly Mojžíšem zapovězeny, Mojžíšem, který vždy věděl několikeré proč. „Národ židovský nebyl národem umění výtvarného, nýbrž národem výrazu slovního,“ praví Carriére. A skutečně, v žádném umění nevynikli Židé mimo poezii: tytánskou svou poezií v Starém zákoně, bohatstvím v ní za arabských chalifů, nejnověji opět v Německu, ač tuto jen poměrně.

A jakož cize stojí v našem společenském životě, s ledovým chladem vedle našeho umění, takž co cizinci stojí v historii evropské. Jen ji pozorovali, aby se ranám uhnuli, a kdo z nich měl vliv, užíval ho jen pro sebe neb lid svůj, k čemuž poslednímu měl ze svého stanoviska svaté právo. Řekl jsem dřív, že se leckdy přiznávají k některé straně politické, a to dosti rozhodně: to činí ze své politiky. Byli pro francouzskou revoluci vítězící a proti polské revoluci beznadějné, k vůli svému prospěchu; to nevadilo, aby tajně nepodporovali stranu druhou, když v tom byl prospěch. Byli-li pro konsulat ve Francii nadšeni, byli pro císařství ještě nadšenější, a pak dle pořádku zas pro to, co přišlo. U nás se míchají pomocí novin také do politiky, píšou, pracujou pro „svobodu“ a skutečně se jim podařilo, že „svoboda průmyslová,“ „obchodní,“ „svoboda tisku“ stala se monopolem jich a těch, kterým oni pomáhají. Co jim záleží na národech, kteří je k tomu ještě tak dlouho hnětli! Oni jsou

národ svůj, který má také politiku svou. Ta hledí všude k hmotnému prospěchu, pomocí toho stoupají výš a výš, tradice „národa vyvoleného," „národa národův" působí tajně i zjevně dál, snad vidí již v duchu dobu rozhodného svého panství, jakož praví Micheáš: „A budou ostatkové Jakobovi mezi národy uprostřed lidí mnohých jako lev mezi zvířaty lesními a jako lvík mezi stády dobytka: kterýž když přijde a pošlapá a polapí, není, kdo by vytrhl."

IV.

Temný středověk vrhá své stíny sice stále ještě v dobu naši, avšak jakož jeho paměť vždy dál a dále zapadá, také jeho stíny táhnou za ním. Co v něm Židé zakusili, víme; že tím částečně byli sami vinni, nepovíme, alespoň obšírněji ne. Historie mstí všechno. Mnohem dříve, než se strany křesťanů jedinému z nich se ublížilo, byli oni vinni leckterým mučednikem křesťanským — při čemž nechceme á la Kounic hned od Golgathy začínat. V Čechách prováděli po hranicích obchod s otroky, Slovanstvu do té doby zcela neznámými, a stalo-li se jim kdy něco nepatrného v Čechách, stalo se to hezky později. A kde jinde se pak co stalo, vedle zášti náboženské, kterou věru nenapadne nikoho ani s jedné ani s druhé strany omlouvat, která je ale stavěla ke křesťanským spolubydlitelům v příkré, žádného styku nedovolující nepřátelství, stalo se to velmi často k vůli jich lichvě. Obchod v penězích byl již tenkrát v jich rukou, křesťanům koncilie jej přísně zapovídaly. Knížata, obce a jiné vrchnosti bývaly jim tak zadluženy, že bylo k nesnesení; proto také nemírnily pak lid, ba dosti často ho samy popíchly. „Je třeba pomoci proti pijavce lichvě,

dobře někdy lisem Židy prohnat, ač ne do krve," bylo pravidlem tenkrát lidí nejdobromyslnějších.

To pominulo. Vyjma stát papežský, již od časů Konstantina „zlé dobrým" nesplácející, a vyjma východ evropský — výminka již jen dočasná — mají všude již práva národní, občanská. Proto také zcela podle pravidel „galuthu" či vypovězenství žijí již jen na pohraničních kordonech ruských a v severní Africe. Z bohoslužebného rituálu svého vynechávají prý již od roku 1848 všechny výkřiky bolesti a pomsty, ale do nové doby z onoho galuthu přece přenesli rozhodné pravidlo jedno: „Jdeš-li do vrchu nebo po srázi, nech pohana nad sebou, aby ti lebku nerozrazil" — jdou nyní do závratného vrchu, k panství nad lidstvem, a skutečně nenechávají křesťana modloslužebníka výš neb jen vedle sebe. Jako dlouho zadržovaná spoušť vodní vyhrnuli se mocně a najednou a strhli vše s sebou. Počítá-li páter Wiesinger šest velmocí evropských: Rakousko, Prusko, Francii, Rus, katolickou církev a revoluční idey, musíme my přičísti sedmou, velmoc všech velmocí: židovstvo. „Nebude vojna," řekl pyšně Rothschild. „nedámť peněz!"

Úplná emancipace jich stala se za doby hotové prohnilosti evropské, nejtužšího, posud arci trvajícího rozpadu vlád s národy. Vládám záleželo na zevnějším zdání, na zevnějším lesku osedlaného komoně. Hlavně to byli francouzští politikové, kteří, aby se zevně leskl, jako koňař koni dali svému národu trochu utrejchu: demoralisaci. K té bylo třeba peněz a těch měli s dostatek jen Židé. Peníze Židé dali, do proudu samého se nepouštěli, provozovali vedle něho politiku svou, měli z něho svou radost jako Saphir z „Hugenottů" Meyerbeerových: „Křesťané se mezi sebou melou a Žid k tomu dělá muziku." Žid Erckmann-Chatrianův má

pravidlo: „Líp ve voze než před koly“ a to je pravidlem Židů všech. Z velkých peněz se dělaly nové, ještě větší peníze, jak známo, a také je známo, že peníze řídí politiku evropskou. Kdyby Židé nepůjčili peněz, musí politikové a diplomaté vyplňovat vůli lidu nebo odstoupit. Proto je dřívější „věřitel králů“ nyní „králem věřících“ a jako dříve mnohý král své Židy, má nyní mnohý Žid své krále.

Žid se stal historickým rozvojem mužem lehkého výdělku. Rolníkem není k vůli svému thalmudu; kdekoliv směl zakoupit se, zařídil hned „obchod v pozemcích“. Řemeslníkem není, nemá z práce samé radost. Je jen obchodníkem, často velmi lehkomyslným výdělkářem. Je-li kdy soudně stihán, je zajisté k vůli jistému výdělkářství, viz statistiku soudní. On měl a má všecky vlastnosti, aby také z politiky měl výdělek. Výdělek ten je za posledních dvacet let úžasný. Súčastnili se v něm jen ti z nás, kteří měli vlastnosti židovským obchodním podobné. Výtečný jeden politik a národní hospodář líčí výsledek následovně: „Za tento čas (zmíněných dvacet let) vzrostla v geometrickém poměru moc peněžní, nemající uzdy ni na lidských ni na národních ohledech, beroucí, aniž by sama pracovala, veškeré výhody svobody průmyslové, utiskující všechnu práci, nechráněnou a nespořádanou, i vzmohl se pocit útisku vždy nesnesitelnějšího a strach před příští porobou úplnou. Všech nehod doby té, revoluc, válek, drahoty, krisí v průmyslu i obchodu, vyčerpala moc peněžní zase pro sebe a nově jimi nabubřela. Stala se obrovskou politickou i sociální mocí, kteráž již nyní marně se skrývá za jiným vymýšleným či přepjatým neštěstím. Veškeré „otázky“, „výkřiky“, „reformy“, agitace a demonstrace jsou jen k tomu, aby národové, vlády a veřejné mínění

odvrátily se od této jediné velké otázky, aby pravé příčiny všeobecně trapného pocitu se nepoznaly a prostředků pomocných se nevyhledávalo." ... „Dělají se finanční operace (v evropských státech), jimiž peněžníci bohatnou, stát i lid chudne. Finanční ministerstva bývají jakoby pumpami, naplňujícími kasy bankéřské na útraty státu. Bankéř koupí papíry lacině a stát je mnohým stříbrem musí zas od něho vykoupit. Pak nechávají bankéři kursy zase klesnouti, laciná koupě zase začíná, až nastoupí zas vykupování drahým stříbrem" ... atd. Každý ví sám, jak as dalece to „bankéřství" se „židovským obchodem" souvisí!

Z toho také vysvítá, proč pořád ještě říkají, že nejsou emancipováni, proč z každého pošlápnutého kuřího oka leckterého svého nestydy dělají hned otázku celého židovstva a otázku moderní kultury. Zdá se skoro, že máme již zcela zvláštní mezinárodní právo — židovské, „v němž jsou zaznamenány svobody Židů a služební povinnosti křesťanů", jakž řekl před nedávnem arci „jen" páter Wiesinger, pravdu ale přece řekl. K tomu, ač proslulý vormský rabbi Gerson již v 11. století polygamii u nich zrušil, nesmírně, skoro starotestamentárně se rozmnožují. Množstvím roste jich srdnatost, noví potomci pak nedělí se o staré miliony, nýbrž vydělají si zajisté ještě nové.

Nebezpečí (snad je to nebezpečí zase „historická odplata," namířená nyní proti nám) je velké a národové musí sobě sami pomoci. Jak? Snad jako v středověku pomáhali sobě pro „nesnesitelné dluhy"? Nikoli! Židé, když uplynul rok 1848, nevrátili do svého rituálu znovu staré kletby; neměli více příčin a nemají jich více mít! Ne pronásledování Židů, emancipace od Židů je heslo naše. Ale opatrně, sic slaví oni nové vítězství!

V.

Napoleon pronesl své proroctví: „Evropa bude za sto let buď francouzská buď kozácká“ — a nikdo se v Evropě nebál. Lady Wilsonová prorokovala: „Budoucnost patří Židům a mouřenínům“ — a nikdo se o budoucnost nebojí. Přec musíme naproti faktické moci Židů býti opatrni, třeba bychom nevěřili právě Jeremiáši, že „všickni, kteříž sžírají Tebe (Israel), sežráni budou“, neboť by se mohlo stát alespoň místy dle Isaiáše — když už jednou v citování bible jsme — že „státi budem a pásti dobytek jich a synové naši že jich oráči a vinaři budou“.

Takovým isaiášským místečkem by mohly být právě Čechy alespoň zrovna tak dobře jak země jiné. Ba spíš než mnohá jiná! Dle zvláštních poměrů naší národnosti nemáme času vyčkat podotknutého „mesiášství“, kdy pokročilá humánnost učiní nemožnu nadvládu, ať již jakoukoli. A politicky je nyní židovstvo rozhodně proti nám. Nepotřebuji ještě jednou opakovat, co finančně v Rakousku dělá proti nám přímo či nepřímo, nepotřebuji také uvést, jak politicky (cestou journalistickou neb jinou) činni jsou vždy proti, nikdy pro nás. A mám snad líčit jich „blahodárné“ působení vůbec na našem venkově? Neškodilo by, bylo by na výstrahu mnohým, ale mohl bych, znaje hlavně jen výsledky, kreslit pouze v obrysech a prosím snažně podrobnější znatele venkovského života, aby účinných obrázků podali ještě za mne.

Emancipaci českou od Židů hlavně bráti musíme co emancipaci od židovského obchodu, od židovského využitkování cizí práce.

Bylo velmi přirozeno, že obchod dostal se u nás zcela skoro do rukou Židův. Na vesnici má obchod menší rejdiště, v menších městech našich nedostavil se a nezačal zas právě v příznivou dobu. Jeden z krásných výsledků německé kultury byl, že přespříliš rozmnožilo se malých řemeslníků. Naše městečka jsou jich plna, kdyby neměl z nich každý alespoň korec pole (pro který zas nemyslí dál a neví, kdy má být řemeslníkem a kdy „erteplářem"), ani by se nenajedl. Rok 1848, jenž lid český vybavil takřka teprv z n e v o l n i c t v í, dal Židům zároveň také emancipaci. Avšak jak rozdílný byl u obou výsledek! Žid na tu dobu byl již připraven, náš lid teprv se začal rozhlížet po světě. Žid, který se řemeslem beztoho ani nezabýval, začal s řemeslnickým zbožím hned o b c h o d, při dostatečných penězích, náš lid peněz neměl a byl tak „otcovsky" vychován, že o s p o l č o v á n í se, vůbec o panujícím směru novověkém ani se mu nezdálo. Malý řemeslník byl a je často rád, jen když mu Žid, který, nakoupiv lacinějších surovin, lacinčj než on prodává, za slušnou cenu práci jeho pro svůj s k l a d odkoupí. S počátku také obdržuje ceny skutečně slušné, pak pro neštěstí neb lehkomyslnost zaplete se v ochotně mu poskytované zálohy, není pomoci, je v dluzích, je otrokem, musí pracovat za to, co se mu dá — tím pomahá škodit sám, arci ne bezprostředně, zas jiným. Spolčování tu jedině pomáhá — „s p o l č u j m e s e!" je heslo Sladkovského a to je heslo v e l m i positivní.

„Spolčujme se!" platí i pro vesničana. Zbohatne-li židovský obchodník v dosti malé vesničce, proč by nemohla vesnička ta podržet svých peněz pro sebe, proč sobě nesřídit svůj obchod v tom zboží, které od cizího obchodníka bere? Mimo to — zbaví se snad velkého útlaku! Takový obchodník mimo zboží své hledí sobě

ještě jiného. Nechť schází sedláku neb chalupníku cokoli, penize či dojná kráva či jiné, hned je onen obchodník zde a prodá na úvěr. Na dlouhý úvěr, s nehrubými úroky — skoro ani neupomíná, leda když ví, že nemožno právě platit — ještě připůjčuje v penězích či v peněžní hodnotě — a náhle je chalupníček, ba i sedláček v jeho rukou, škrábe se za ušima, je rád, vezme-li věřitel budoucí žeň, která se nyní ještě ani odhadnouti nemůže — pak přijdou daně, nová půjčka, konec je exekuce, nebo stěhování se do Ameriky. Jako v jiných zemích měly by být při berních našich kasách oddíly výpomocné, pomáhající, když rolník peněžné pomoci skutečně potřebuje. Do těch pomůcek státních máme ale ještě trochu daleko a pročež pomáhejme si sami vzájemnými ústavy úvěrnými — „spolčujme se!“

Na jednotlivých pokročilých místech kvete již spolčování, ba má již i ovoce. Založen je hojně, společné továrny pracují, banky se zakládají. Kde se to děje, jsou obchodníci a podnikatelé židovští velmi rozhorleni. Vědí, jak velice se jedná o jich prospěch, a činí, co mohou, aby předešli. Není nic platno, celý národ musí do emancipačního boje — je pravda, bude to tuhý boj, finanční ta síla je obrovská síla, ale svorně produktivní síla národa je obrovštější! Jsou proti nám v každém ohledu, my musíme být na základech těchže principů nové doby proti nim také v každém ohledu. Předně arci zas v politickém. Kdo se nepřiznává a neosvědčil zcela co našinec, buď považován při všem lichocení co politický protivník. Nezapomeňme, že jsou Židé národem nám zcela cizím, jenž prozatím snad ještě nemůže, jistě ale nechce mít s námi politiku stejnou. Vzhledem k Židům praví Němec Robert von Mohl, že „jsou funkce v státním životě, které žádají celého vlastene-

ckého srdce a ničím neoddělovanou starost o německví a stát německý, které žádají muže celého, ne polovičky jeho, a netrpí ani nejmenší pochybnosti co do smýšlení národního.“ Když již u Němců, stonásob víc u Čechů! Větu Mohlovu pamatujeme sobě vůbec a — zvláště případně pro Židy!

Z knihkupeckého života.

1874.

I.

Stojíme před knihkupectvím. Velké tabule, za nimi velké a malé knihy, velké a malé obrazy, a t. d. Čtrnáct dní stojí za tím sklem knihkupcova „výloha“ uspořádána do pyramidy, čtrnáct dní urovnána pak v stupíncích, pak zas v šikmé ploše a pak zas jinak. Její úkolem je, aby lákala. Především je proto pestra. Několik tu set knih s prostým i ozdobným titulem, s tuhou vazbou i v brošuře, v modrých deskách se zlatem i v červených deskách se zlatem. Mezi tím nějaká mapa námořských vlagů, nějaká posvícensky křiklavá „statistická“ mapa v nejrůznějších barvičkách, nějaké sepiově vyvedené vyobrazení Cheopsovy pyramidy co „školská pomůcka“, obrázky o Červené karkulce pro děti, módní listy pro dámy, sádrové poprsí některého výtečníka pro spolky — zkrátka, lákavé pestrosti je dost.

„Duchovní porodnicí“ nazval Gutzkow knihkupectví, dle čehož by byl tedy knihkupec porodní babou a kritik as tak něčím jako Janem Křtitelem, který ovšem místo křestu dává nejčastěji ihned poslední pomazání. Ale i spisy kritikou nejpomazanější těšívají se někdy životu hezky dlouhému a vyjdou z porodnice třeba vícekrát. —

Sem se tedy sešly spisy z celého světa, aby „rozšířily náš duševní obzor“. Kdo by znal osudy jich! Jsou to hlasy zalehající k nám z nejdálších končin, z nejtišších jizbiček, jsou to myšlénky nejcizejších lidí, snad také lidí nám nejbližších — můžem si myšlénky jich koupit. Můžem si nakoupit jich dle různé chuti své, jako u obchodníka v delikatesách, který ale mimo vzácné delikatesy má také rejži, mouku, jáhly, a t. d. Můžem si je koupit podle vignety, chci říci podle titule. Pravidlo: čím lákavější titul, tím mizernější spis.

Před knihkupectvím stojí lid stále v houfu. Zjevná překážka pro pasáži, snad by stačila, aby slavná některá vláda zapověděla hned knihkupectví všechna, vůbec prodej knih, literaturu, šíření osvěty a jiné podobné výmysly novějších věků. Ovšem je to lid zde v tom houfu obyčejně hodný, němý, jen tak pro sebe pozorující. Student se dívá žádostivým zrakem na Schliemannův atlas, který by mu cenou svou spolkl po čtvrt leta všechny obědy. Mladý manžel prohlíží barvotisky a rozpakuje se, kterým z nich má překvapit mladou choť svou. Panička se zastavila s pánem a ukazuje koncem slunečníku na rozložené „Modes de Paris.“ Jiný pán si pomálu a rozvážně pročítá první stránku zde na sklo přilepené nejnovější politické brošurky.

Přistoupla blondýnka, šestnáctiletá, hezká. Nejspíš že chodí často do divadla, její oko spolehlo hned na řadě fotografií představujících herce. Jak Mošna co jezovita krouti očima, jak Mošna točí talířem na tyčce, jak koulí co učedník „šest od rohu“, a t. d. Ale již lpí na obrázku jediném — španělský tenór Stagno co „Lionel“. Dlouho naň hledí, dlouho. Konečně se nemohla udržet, náhle poslala Stagnovi hubičku a již je pryč. Ale viděl-li to tam někdo uvnitř!

Asi rovněž starý studentík stojí zde už nějakou čtvrt hodinu. Jeho zrak hledá jen básně. Takhle vydá básně své, jak je vydán almanah Umělecké besedy — ne počkejme, jednodušeji, tak jako je tadyhle Robert Hamerling. Nač skvostu — jednoduchost je příjemnější, jen když obsah je tento. On bude mít brzy už pořádný svazek básní. O své lásce má jich přes dvacet a ve všech tou svou láskou opovrhuje; o tom, že svět jeho bolu nerozumí, má jich také tolik, pak má řadu nějakých podle Hálkovych „V přírodě", pak ještě ballady, celý cyklus, nadepsaný „Duchové Husitův". Ale po vydání básní „hodlá" psát veselohry a truchlohry. Romány hodlá psát až po dosaženém čtyřicátém roce, dřív ne, to už si dávno umínil.

Dvě prosté ženy zarazil trochu křiklavý obraz francouzské republiky Ženská to postava s obnaženým prsem, s červenou jakobínskou čapkou, s rozlomenými pouty v ruce. Čapka, pouta — co po tom, ale ten prs — „nestydaté!" — „Nač to sem dávají! Jako bysme nevěděly, co ženská obnáší!"

Čtenář brošurky právě dočetl první stránku. Rád by četl druhou, ale hlavou skrz sklo nemůže, také by sklo stálo víc než šesták. Čtenář se rychle odhodlal obětovat šesták raději na brošuru a vešel do krámu. Pojďme za ním. Pozor, právě vychází muž s nákladem, s velkým zavazadlem na zádech. To je jeden z knihkupcových sluhů, roznáší zásilky knih do pražských domů, tedy „roznášeč kultury". Měření kultury podle mýdla už přestalo, měří se teď podle délky knihkupeckého konta.

Hned nejblíž dveřím je pulpit pana chefa Obecenstvo je nejraději obsluhováno samým pánem obchodu, děje se tak všude, obecenstvo se domnívá, že dostane od něho lepší zboží. Veselý pán, hezky tlustý. „Zacházení

s knihami prý je zacházení s duchy," ale strašidelné to pořekadlo nezdá se že by rozechvívalo nervy nebo ubíralo tuku. Právě rozebírá chef „poštu", otvírá totiž poštou došlé listy.

„Půl centu kresebních sešitů," bručí při prvním. „ti lidé myslejí, že tu máme nějaké váhy a prodáváme po librách!" A učinil si na list červenou hlinkou poznámku.

„Cože — že náhodou rozřezal knihu, abych ji vzal laskavě zpět?" šeptá si při druhém. „Ať si ji nechá a zaplatí!" A zase červená poznámka.

Třetí list ho patrně baví. Tvář se mu šíří, rty rozevírají v úsměvu. „Poslouchejte pánové!"

Mručí něco, pak čte nahlas; — „a proto doufám, že počítati budete knihy básnické mně levněji než v cenách krámských, a to tím více, jelikož v knihách básně obsahujících na některé stránce i o pět řádek méně se nalezá, což obecenstvu našemu, nejen jakosti, ale i mnohosti si všímajícímu, často nebude vhod — —"

II.

Takový knihkupec věru aby znal všechno! Čísti, psáti, počítati, stenografii a písma orientální, češtinu, ruštinu, polštinu a srbštinu, francštinu, italštinu a španělštinu, jazyk Camoensův a jazyk Horiy i Glosky, švédštinu, dánštinu, angličinu, němčinu, a ještě několik „tištěných řečí. On musí vědět, jak je která historie kratochvilna, jak jsou básně milostny, písně zpěvny, „gratulanti" praktičtí. K němu přijde kandidát profesury, který byl právě obdržel otázku písemní, a knihkupec mu musí vyhledat sám veškeré prameny a pomůcky, a nesmí zapomenout ani dvoustránkového pojednáníčka, které bylo

vytištěno kdesi v „programu“ pokoutního některého gymnasia. K němu přichází o radu právník i bohoslovec, medik i filosof, učenec i nedouk.

Přijde tesař a koupí si „tabulky kubické“, ale knihkupec mu musí vyložit, jak se z nich počítá objem dříví. Přijde drobný gymnasiast, koupí překlad Sallusta, a knihkupec mu musí vyhledat místo, kde „teď jsou“. Přijde venkovan a zas jen na knihkupci je, aby mu odporučil knihy, dle kterých se nejlépe hnojí, kořalka vaří, dětské nemoce léčí, procesy vyhrávají, a t. d. On musí vyhledat v knize stránku, kde jsou rady proti bolení v kříži, on nesmí být zaražen, vyhrkne-li na něho otázka, jaké že barvy má znak uherský, a přijde-li někdo a ptá se, kde bydlí doktor X.; knihkupec musí vědět, kde bydlí doktor X. On musí znát také hudebniny a když kupuje někdo novou polku, očekává od knihkupce, že mu ji zahvízdá.

Daleká většina požadavků knihkupci činěných je ovšem rázu opravdového — do těch nám prozatím nic není, každý vzdělanec jich alespoň nějakou značnější část zná. Ale komiky je skoro nepřetržitě také dost, náležíť dobré knihkupectví ke krámům nejnavštěvovanějším, stále je tu více odběratelů najednou.

U postranního stolku — jeť právě doba masopustní, šibřinková — sedí dvě mladé dámy a probírají se v obrázcích, na nichž jsou národní kroje, historické kostumy a maškarní kukle. U dlouhého pulpitu stojí mladý učenec a prohlíží novotiny, právě z „lipského balíku“ vydávané. U povýšeného pulpitu chefova stojí spisovatel a šepce: „Tak tedy — ale brzy, hodně rychle — a prosím Vás, tajnost! Ať se toho nikdo nedozví, předešli by mne! A pak, to mně slibte, zatím tu knihu neopatříte pranikomu jinému!“

„Pranikomu — po čtrnáct dní stojím v slově!“ ubezpečuje knihkupec, zpovědník všech spisovatelů.

„To stačí!“

Mladé dámy u obrázků se nějak rozhádaly. Náhle se obrátí jedna z nich, blondýnka, k poblíž pracujícímu knihvedoucímu. „Prosím Vás, pane, myslíte, že by mně tuhle to slušelo? Musíte si to ale myslit z bílého piku se zlatými kvítky, víte?“

Knihvedoucí vezme obrázek, dívá se na něj, zas na dámu. „Zajisté — výtečně!“

„K mým vlasům?“

„Právě!“

„K mé pleti?“

„Zajisté!“

„A zač je ten obraz?“

„Zlatý dvacet krejcarů.“ — Dámy si hrají s obrázky dál. Do krámu vešla babička. Nese ošatku s jablky. Babiččina hlava je přívětiva, v očích a celém výrazu tváře ráz prostičký, upřímný, líce kypré a červené, jaké trvávají pěkny až do osmdesáti let. Jedna z těch babiček, na něž se každý rád s úsměvem podívá — jasný večer s červánky.

„Ah, naše babička! Už jsme mysleli, že jste nám umřela!“ volá knihkupec. „Sebral jsem zase něco novin, to bude pěkného čteni,“ a vyndává z pod pulpitu celý balík tiskopisů. „Písmeny jako palce!“

„I zaplať pánbůh! Už se mně stýskalo, když jsem si ale netroufala. Tadyhle, milost pane, jablíčko, ani flíčku na něm není.“ A obchází od pulpitu k pulpitu a všude položí po jablku a řekne „zaplať pánbůh!“ Sebrala svůj balík a odešla.

„Dnešní „Národní“!“ zní to ode dveří a muž jakýs nastrkuje ruku s čtyrkrejcarákem.

„Konfiskovány.“

„Už zas — to to krásně vedete! Co pak mám tedy číst? Je „Svoboda“?“

„Je.“

„Tedy sem s ní!“ a odletěl.

Přichází vážný pan profesor a rozmlouvá o své nejnovější školské knize V tom vchází také studentík. Zarazil se, jak profesora spatřil. Přišel si pro román a teď neví, co by koktnul. Ale knihkupec je praktik. „Slovník přijde teprv s neděle“, praví, a studentík vychází vysvobozen. Pan profesor je zároveň kněz. Mezi řečí vezme, jako by nic, knihkupec nejnovější číslo „Svobody“, složí je, podá panu profesoru a ten je zastrčí s lehýnkým jen úsměvem, také jako by nic.

„Prosím, tatínek se nechá laskavě poroučet a jestli už napsal pan Knigge pokračování o tom zacházení s lidmi,“ vyřizuje malá holčička.

„Nenapsal, teprv odpoledne napíše, přišla si k večeru. — Poroučíte, pane?“

„Já — já bych rád předplatil nějaký český hudební časopis.“

Teď je zle. Je objednavatel Staro- nebo Mladočech? Budou mu vhod tedy „Hudební listy“ nebo „Dalibor“? Pravý kříž je s tou českou politikou! Mladočeský dělník čte „Dělnické listy“, staročeský „Dělnické noviny“, mladočeský učitel čte „Besedu“, stařočeský „Posla z Budče“ atd. Nezbývá, než krátky rozhovor, ale chytrý.

„Zajimavě hájil dr. Kučera, velmi zajímavě — četl jste předc?“

„O což dr. Kučera! Výtečný právník!“

„Zajisté výtečný. Mám Vám, pane, posílat tedy „Dalibora“ do domu?“ —

Vešla prostá, starší žena. Hned za ní hezká osmnáctiletá slečinka.

„Kdyby mně ukázali nějaký dobrý snář," žádá žena. Mladistvý knihkupecký pomocníček již je zde se snářem.

„Exercierreglement fuer die kavallerie," šeptá slečinka a tvář její se pomalu rozpaluje.

Knihkupec se jí nepotřebuje ani podívat do tváře a ví, že se červená. Hledá odvrácen knihu a začíná: „Kam, prosím, pana bratra teď přeložili?"

„Do Kolína, do Kolína!" rozpovídá se slečinka, s níž náhle sejmuta „vojenská" tíseň, „už je tam pět dní. Vy znáte bratra?"

„Velmi dobře, vždyť sem chodí kupovat," míní knihkupec, který neměl posud o slečince a její rodině ani zdání. „Prosím, pozdravujte mně pana bratra!"

„Blecha — neštěstí — 53," bručí starší žena vracejíc snář. „Vždyť byla 53 teď dvakrát po sobě — žádný ten snář nestojí za nic, poroučím se!"

Obě dámy šibřinkářky se konečně zdvihly.

„Tohle je pěkné a bude stát nejmíň — ne?" táže se zas švitořivější a podává knihvedoucímu vybraný obrázek.

„Ovšem, vezmeli se prostší látka."

„Ne — já myslím obrázek, tu figurku."

„Zlatý dvacet, jako ostatní."

„Bez šlepu a bez tuniky — zlatý dvacet!"

III.

Práce má knihkupec po celý rok dost, a když přišla jeho saison morte, kde se mu udá jen tak z boží milosti odprodat nějakou knihu, má teprv práce nejvíc a — to práce nejprotivnější. Neohlížejme se po vlastním „roku knihkupeckém", který trvá v Praze od března do března —

a to k vůli napotomnímu velkému lipskému trhu — vezměm jen rok svůj vlastní.

Nový rok je dobou pro objednávání cizozemských novin, hlavně módních journálů. Před Novým rokem se ještě mnohý abonent škrtí, rád by si umenšil výdaj: ale když pak první týden uplynul a oblíbený časopis, jemuž byl tak navykl, se nedostavil, přijde a žádá: „Abonujte přec!“ Zvláště dámy se svými módními journály. Ty jsou beztoho po celý rok nešťastny, že týdenníky nevycházejí denně, a opozdi-li se „lipský balík“ jen o jediný den, dáma se pozeptá čtyrykrát. Nos knihkupcův za té doby skoro se ani nevynoří z velkých jeho knih. Sepisuje odběratelům svým oučty, píše listy upomínací a v jiných žádá nalehavě za „remittenda“, totiž za zaslání knih, které odběratel nemíní sobě podržet. A „remittenda“ přicházejí po centech, jedny s díky, druhé s hrubiánstvím, podlaha je jimi pokryta a smutně pohlíží knihkupec na tu spoustu „raků“. Mnohý z venkovských čtenářů ani posud snad nezvěděl, že jsou také „raci“ tištění.

Ano, knihkupectví české je už naprosto jiné než bývalo. Ztratilo svůj originální, kramářský ráz a je teď kupectvím. Bylo dřív v malých rozměrech u nás jako je ve velkých posud v Paříži. Tam má každý knihkupec, zároveň vždy nakladatel, zvláštní „obor“ svůj, jeden prodává jen knihy medicinské, druhý jen divadla, a t. d. Také u nás mělo těch několik málo firem — čtenářů bylo také málo — svůj privilej a své zvláštnosti, každá prodávala knihy jen své, za dvacet let vystavil si knihkupec přec několik třípatrových domů. Nyní je knihkupců již víc než dost a chce-li mít každý z nich domy, třeba jen dvoupatrové, musí se namáhat jinak. Zajeli si tedy pro nový spůsob do Německa, a posílají teď knihy „na ukázku“. Kterýkoli nakladatel český vydá knihu a již jsou zde

všichni kollegové ostatní, jeden žádá padesát, druhý sto, třetí dvě stě exemplářů, prozatím „na nejisto“, ovšem, a již je rozesílá „svým“ odběratelům v Praze a po venkově „na ukázku“. Venkovská nakladatelstva v Německu zasílají zas sama knihkupcům pražským nežádané množství vydaných spisů svých. Buď má tedy knihkupec dostatek pro ně odběratelů nebo nemá. Nemá-li, vezme adresní knihu a zašle právníkovi, knězi, každému, koho tam najde, celý balíček spisů. Toho nedbá, je-li adresát už odběratelem v knihkupectví jiném. „Prosím, pan dr. X. už mne zase vyhodil“, zvěstuje sužovaný roznašeč. — „Po kolikáté?“ — „Už po třetí.“ — „Tedy tam půjdete ještě třikrát.“ — Mnohý nový odběratel přec se nalípne. Jen že často zajímají právníka jen erotica, medika jen numismatica, bohoslovce darwinism, nu, podlé toho se příští zásilky již zařídí. Nebezpečná věc pro obecenstvo, toto zasílání „na ukázku“. Knihkupec dráždí jaksi chuť, aby přebírající se v zásilce knihu nařiznul a pak už dořiznul, knihkupec doufá, že se kniha zamaže, že ji děti roztrhají, že žena půjčí knihu nějaké přítelkyni, že odběratel vůbec zapomene poslat všechno zpět, a t. d. Zvlášť u nás, pro novost věci, jsou z toho ještě žně — i komika. Mnohý se cítí zásilkou poctěn, knihkupec, vida, také na něho si vzpomněl! Jiný si myslí, že by knihkupce urazil, kdyby něco vrátil. Knihkupec zaslal jistému venkovskému spolku velký balík knih na ukázku. Neuplyne ani týden a knihkupec obdrží lichotivou zprávu, že jednohlasně byl jmenován „čestným členem“ a jak tuze mu děkují za tak skvostný dar. Mnogaja ljeta!“ — Nebo posílá knihkupec knihy jistému obchodníku v dříví po celý rok, balík za balíkem. Knihy se nevracejí, konto se pak ale také neplatí — proces. „Posíláme na ukázku, měl jste sám poslat zpět.“ — „Tak? dobře!“ — A dru-

hého dne odevrou se dvéře krámu možno-li víc než dokořán a čtyři statní tesaři vnášejí kládu — také „na ukázku".

Tedy — „raci", zmařené naděje nakladatelů jsou zde. A knihkupec se teď stará, aby je hodně brzy poslal zpět „do jich původní vlasti". To je úkolem práce za nočních hodin. Hromady knih válí se pak po zemi, „Don Carlos" leží v náruči „Panny Orleanské", „Egmont" je u nohou „Nevěsty z Abydu". „Rettigové kuchařka" šepce cos „Domácímu tajemníku" a „Papežův syn" dívá se do šedivých očí „Barbory Ubrykové" — spousta!" Za to je ovšem za dne méně práce. Jeť zároveň masopust, v masopostě se nečte. Nanejvýš „Tanec" od Linka, nebo „navedení ke sklouzání se na bruslích". Přichází slečinka, mladá, zamilovaná. Žádá tu „knihu s listinami", za žádnou cenu by nevyřkla „tajemníka lásky". Přichází mladý muž. Vybírá velké fotografie na stěnu, koupí barvotisk „rodičky boží", předplatí „Bazar", pak se chvilku ještě rozmýšlí a koupí „Mladou matku" a Pečírkova „Domácího lékaře" — bude se teď ženit. Přichází mistr uzenář a žádá: „Die deutsche wurstfabrikation". Kniha není na skladě, musí se teprv z Lipska objednat. Ale již třetího dne je tu pan mistr zas. „Ještě nepřišla? Aha, „ti Němci" ji konfiskovali, abychom se nenaučili dělat jejich jelita!"

Zrovna že se jen překlouzne z masopostu do postu. Teď se chodí na kázání a kupují modlitební knihy. „Berla bezpečná na cestu do šťastné věčnosti". „Brána do nebeské vlasti, čili jádro dobrého semena v dobré zemi", „Devět stupňů k spasení", „Malé hodinky k Panně Marii", „Růžove lůžko spasení našeho. Vůně rozkošná a líbezné občerstvení pro nábožné katolické duše", „Trh ďáblův a Kristův a zač své zboží v obchodě života ve-

zdejšího prodávají (vydal V. Ruffer)", a t. d. V Praze je hlavní věcí vazba: „Srdce pana Ježíše v juchtě", „Srdce panny Marie v bílé kosti", „Devět stupňů do nebe potažených modrým aksamitem", jakž seznamy dotýčných obchodníků píší. Venkovan — venkovan má tu zcela jiná přání: „Trochu větší literu!" — „Je v nich celý růženec?" — „Jsou tak malé a drahé, má babička má dvakrát tak velké za zlatku." — „Prosím Vás, máte nějaké dotýkané?"

IV.

Fádně se rozplizuje celá doba postní. Knihkupec se stává billetářem, prodává lístky do kupících se koncertů. Třicet pianistek, samé fenomenální, jeden skutečný Bülow a dvacet falešných, ditto tolik převýtečných houslistů, hornistů, organistů, atd., a když už všichni přišli, přichází pak ještě jeden. Má lesklé vlasy, drobné černé knírky, ovální tvář a hebkou pleť. „Prosím, dejte alespoň tuto mou fotografii za sklo." On je přesvědčen, že veškeré dámy pražské přiběhnou si pak ihned pro lístky, vždyť je jeho obraz rázu tak unylého, oko tak do neurčita snivé, rty tak pěkně pootevřeny, vše tak rozvařeno —. Knihkupec má vždycky nějaký nápad. Hned vedle virtuosovy fotografie dal do výlohy: „Návod na lovení ryb" — je to tak nevinné, tak časové teď z jara.

A tvář se stává teď znenáhla opravdovější. Čelo knihkupcovo bývá ochmuřeno, prst jeho píše do prachu všude cifry, na otázku: „Co stojí brošurka o baštách pražských?" odpovídá klidně „1450 zl. po srážce percent." Blíží se poslední březen. Na radnici pražské schází se knihkupectvo. Každý má tobolku naplněnou stovkami a tisícovkami, každý má v ruce velký arch, na něm dluhy

a požadavky, běhá tu v radní síni od jednoho k druhému a platí. Venkovští knihkupci byli už dříve s pražskými svými komisionáři se vyrovnali. Běda venkovskému, který podnes nezaplatil, běda pražskému, který neplatí dnes do krejcaru! Soud je rychle vyřčen: „Žádný úvěr více — na dál jen za hotové."

Ale je to přec jen platební předmluva. O nějaké čtyry neděle později, v neděli „Cantate" jsou knihkupci už všichni v Lipsku. Sjíždějí se tu z celého světa, jest počátek pověstného „lipského trhu" čili „lipské mše". Trh ten se v neděli zahájí hostinou v „Schützenhause". Hned při polívce začnou toasty — zcela tak, jak se roku 1866 za okupace u nás posmívalo, že „Prusové fukají si na zdraví i hovězím masem". Pak je pitka, dlouhá, hlučná. Každý dostane veršovanou, humoristickou knížečku o knihkupeckých událostech minulého roku, zpívají sloku po sloce, je „Cantate"! Ječmelí se to vesele na výsluní lidské kultury! V pondělí na to začíná vlastní bursa ve vlastním stavení. Před bursou na ulici rozložili koželuhové z celého světa své skvosty — výroční vtip, že jsou to „kůže se spisovatelů". V přízemí je výstava drahých knih, obrazů atd., které se nedávají knihkupcům jinak než hned za peníze hotové. Nahoře v prvním patře obcházejí nakladatelé nebo jejich plnomocníci od stolu k stolu, od komisionáře ke komisionáři. Každý má na břiše velkou koženou tobolku a na té nápis své firmy. Ukáže arch, srovnají účet, podpíše kvitanci, shrábne tolárky — třeba padesát tisíc jich mnohý velký nakladatel shrábne, neboť lipský jeho komisionář má třeba dvě stě knihkupců komitentů. Bursa trvá po celý týden.

Lipsko je středem evropského knihkupectví. Berlín se namahá nyní sice, aby se stal středem novým, ale žárlivosti jeho se nedaří. Nakladatelé němečtí, rakouští,

ano i francouzští, angličtí a ruští mají v Lipsku své sklady. Pražský knihkupec na př. objednává spisy, nevyšlé v Rakousku. Vyplní titulem i cifrou (počet exemplárů) malé cedulíčky — pro každý spis je cedulička zvláštní, nacpe je do listovní obálky a zašle svému lipskému komisionáři. Tento pošle k dotyčnému skladu ihned posla pro ty knihy, které jsou na cedulkách červeně podškrtnutých — „objednávka poštou“. S ostatními cedulkami pošle sluhu na bursu. Zde je sluha nahází do plechových krabic jednotlivých nakladatelů. Nakladatel je pak vybere, zašle exempláry komisionáři, ten je hodí v pracovně své do jistého otvoru, zvláštního pro každého komitenta, a odtud jdou pak nejblíže příští týdenní zásilkou do Prahy — „objednávka lipským balíkem“. Rozsáhlost obchodu toho je po několika cifrách jasna. V Lipsku nachází se 348 knihkupeckých obchodů a mimo to 81 komisionářů. S těmi je ve spojení odjinud ke 4000 obchodů. Na Rakousko přichází z toho nyní 476 obchodů (z 878 oprávněných); v Praze jen má 12 lipských komisionářů celkem 98 komitentů.

Nebylo pomocí, čeští knihkupci musili také do toho kruhu světového. Ještě že alespoň máme konečně své velké knihkupecké obchody české. Než nastala živnostenská svoboda, bylo knihkupectví, nyní obchod koncesiovaný, obchodem privilegovaným jako lékárna. V Praze bylo do nedávna téměř výhradně v rukou německých, ponejvíc majetkem cizinců, kteří Čecha strašně neradi brali do učení a pomocníky své přivolávali si z Německa. Avšak i ty některé firmy české bohužel dosud většinou vedou svůj obchod po německu, snad z pohodlí, snad z neuvědomělosti. Je to věru prapodivné, že knihkupci pražští se nezmohli posud ani na české gremium.

Knihkupec se navrátil z Lipska a činnost jeho jde

dle výroční šablóny dál. Na jaře prodává „Květomluvy“ a před svatou Terezií, svatou Annou a jinými svatými krasavicemi prodává české básně. V létě musí mít pro domácí i cizí touristy zásoby Baedeckrů, fotografií, „Průvodců po Praze“, map. „eisenbahnkurierů“, atd. Před prázdninami kupují studující divadelní kusy, „besedníky“, „merendy“, sborové zpěvy — jinou knihu koupí v dobu tu jen student zvláště pilný nebo ten, který propadl. Doba pro školské knihy je ovšem po prázdninách, na začátku školského roku. Tu si pak studentík nakoupí knih, co jen kapsa rodičů stačí, pět slovníků, třeba tři atlanty, a knihkupec je rád, že mu může dát všechny skoro již školské knihy české. A na venek se zasílají slabikáře „po kopách“, jako u hokynářů. Ale k fabrice slabikářů těch, vůbec ke „skladu normálních knih nesmí se knihkupec obrátit jen tak s ceduličkami, nebyla by to „náležitá úcta k úřadům“. Stalo se již, že tam nevyhověno požadavku došlému z Ameriky na větší počet knih, byl jim „podezřelý“. — Pak přichází doba kalendářů, jichž máme již pro každý stav. Pak přichází sv. Mikuláš, přicházejí svátky a knihkupec se zlobí, že nemáme dostatku zábavných obrázkových knih pro českou mládež. Z nouze se kupují německé, tištěné na plátně, s obrázky na prkýncích.

Nejveseleji je ovšem kolem sv. Jana, sv. Václava, a t. d. Tu pak žádají hosté, zvyklí tak u knihkupců venkovských, také leštidlo na boty, pouzdra na brejle, a „kroniky o Štilfrýdovi“ přicházejí zas ku cti. Jeden chce „tu písničku, která začíná; „Když jsem spala pod jabloní“, druhý chce „takovou tu tlustou knihu, co je v ní ta historie o těch nešťastných milencích“ nebo „povídku, která začíná, jak před hospodou stál vůz“, třetí žádá „obraz, který se hodí do pokoje na pravou stranu“,

čtvrtý „knihu pro ženskou bez deštěk, aby mohla dobře vařit," pátý „nějakou zapovězenou", šestý nějakou už dávno vyprodanou — „tak mi ji nechte vytisknout!" — „Chtěl bych nějaké svaté obrázky." — „Tech nemáme, ale máme obrazy výtečníků." — „Tak dobře, dejte mi tedy obraz sv. Antonína Paduánského!"

„Či“.

1874.

Hloupé evropské lidstvo zcela zbytečně se tak dlouho namáhalo. Mohlo zcela prostě přelézt čínskou zeď, sebrat Číňanům jich vynálezy — před dvěma tisíci lety mohli jsme již ve mnohém směru být tam, kde jsme teprv dnes. Smějme se Číňanům, bez nich bychom snad podnes neměli své milliardy knih, denní časopisy, milliardy ročně poštou dopravovaných listů — nemělit bychom podnes papíru. Již ten náš název „papír“! Děláme si z hadrů plstěnou blánu pro psaní a jmenujem ji podle rostliny, podle „papyru“! Vynálezce Číňan je i v tom rozumnější. On nazývá papír „či“, totiž „věc rozumnou“.

A jak rozumnou! Písmo a papír! Řekněm třeba, že je vynález písma vynálezem ještě vznešenějším. Písmo zlomilo sílu prchavého času. Němé myšlénce mé dodá „těla a hlasu“, na druhý konec světa mohu řídit krok její a tam vynikne duševní paprsek z ní v tomže úhlu, v jakém zde se do písma ponořil. Jsme zde jen chvilku, ale písmem žijou naše myšlénky po věky a věky; proud času jde neuprosně dál, ale popsaná blána hlásá daleké budoucnosti, co že duch lidský byl k zralosti přivedl již v dávné minulosti. Divoch chvěje se před písmem jako by před něčim zázračným a mudrc Plato mohl

směle je nazvat „věčně trvajícím, nezměrným hlasem, jejž vynalezl buď nějaký bůh nebo člověk bohorovný.“ Je to řeč stupňovaná, řeč pro oči.

Jen že se dlouho spojovalo písmo s blanou rozmanitou. Na počátku psali na listy bylin, na kůru a lýčí stromů jako podnes as 10 millionů lidí.*) Pak na tkaniny, na plástě kamenné a kovové, na tabulky dřevěné, pak na pergamén. Pergaménu znenáhla se už nedostávalo, nastala barbarská doba „palimpsestů“ — oškrabovali pergamény popsané věcmi často drahocennými, nenahraditelnými, aby je mohli popsat znovu. V tu dobu přišel k nám papír.

Vynálezce písma je neznám. Vynález ten sahá nějakých 5000 let před náš letopočet. Za to je vynálezce papíru znám. U Číňanů, kde ještě Konfuc nauky své psal na tabulky dřevěné, povstal roku 95 př. Kr. učenec Caj-Lyn a učil krajany své z odpadků šatních látek, lněných, konopních a hedvábných dělat psací blány, „či“, náš papír. Caj-Lyn uměl sám již dělat archy dvě stopy široké a padesát stop dlouhé. Byl „ministrem orby“ a Číňané svému ministru a papírníku vystavěli chrám. V skutku je pravda, že lidstvo dovede vynajít teprv pak něco, když toho již nanejvýš potřebuje. Tenkrát právě byly spůsobily spisy Konfucovy v Číně takovou revoluci, že nestačil psací materiál posavadní, že musil přijít nový, a také přišel. Posud je spotřeba papíru tam mnohem rozmanitější než u nás. Užívají ho na obálku, kde my berem voskovaná a jiná plátna, dávají jej místo skla do oken, dělají z něho deštníky a slunečníky, celé šaty,

*) Čti článek prof. Gebauera o etymologii slova „kniha“, uveřejněný v „Národních Listech“; srovnej si také výrazy německé „birkengesang“, „buch“, a t. d.

rubáše pro mrtvé — kde jsme my se svými papírovými manšetami a límečky! „Papír, pemzlík, tuš a kalamář jsou čtyry nejvznešenější věci na světě“, praví Číňan. Nejslavnějším svým císařům připisuje vynález jednotlivých druhů. Tak na př. onoho druhu zlatě a stříbrně stříkaného, jejž jsme viděli v loni na světové výstavě a jehož se užívá při příležitostech slavnostních, gratulacích, listech na vznešené osoby, a t. d. Také jsme viděli na výstavě té všechny přístroje, jichž užívají Číňané na vyrábění papíru. Jsou velmi prosty a primitivní, snad zrovna takovy, jaké byly před 1969 lety.

Tataři vnikli do Číny a odnesli z ní „umění papírové“. Arabové vojensky zas navštívili Tatarsko a přenesli umění to k sobě a do Persie. Stalo se privilejem spisovatelů, „al Warrak“ připojuje mnohý poeta ku svému jmenu — „papírník“. S Araby přišlo do Španěl, odtud do Francie a z Francie, jakož křižáckými válkami také zároveň přímo z východu, rozšířilo se po Evropě. Nyní jsou nejlepší papíry anglické, skotské a francouzské. Jiných než tak zvaných „façonovaných“ čili různě vzorkovaných a barevných papírů z Angoulemu a Annonaye ani neužívá evropská slečinka na své lístky milostné. Vynález knihtisku, dřevorytiny, litografie, fotografie a rytin v kovu vyvolal nové vždy vynálezy v papírnictví.

Také podle papíru lze lidstvo rozdělit. Bez písma vůbec žije na zemi posud as 360 millionů lidí; 10 millionů (kmenů etiopických, amerických a australských) užívá posud bylinných listů, lýka a tabulek dřevěných; 500 millionů (Číňanů, Siamesů, Japanců) užívá papíru čínského; 130 millionů (Peršanů, Arabů, Armenů, Kavkazánů, Koptů, Osmanů, a t. d.) užívá papíru arabského (bavlněného); 360 millionů čistého kmene indoevropského (blednoucího a červenajícího se) užívá papíru

evropského, shotoveného ze všech možných hadrů, dřeva, slámy, rýže, bramborové natě, atd.

Je libo číst nějaká dáta? Pro nás 360 millionů kulturáků vyrábí se ročně 1800 millionů liber papíru v ceně 378 millionů zlatých. Papíren je 3960 a zaměstnávají ženských i mužských pracovníků vůbec 370.000. Tiskárny spotřebují na knihy a časopisy samy 900 millionů liber. A ostatek? Statistika je dnešního dne již velmi zevrubna a poučna. Vypočítala, že průměrně píše z nás každý za rok 10 listů, že přijde na každého 5 čísel nějakých novin a ze všeho vyrobeného papíru že každý spotřebuje průměrně 5 liber. Není pochybnosti, vzdělanost pokračuje, před půl věkem potřeboval jednotlivec jen $2^1/_2$ libry. Jen že my v Rakousku jsme ještě tak před tím „půl věkem“: $3^1/_2$ libry přijde na jednoho Rakušana, nic víc. Chcem-li se něčím potěšit, můžem poukázat na Turka, ten spotřebuje jen $^1/_3$ libry. Za to ale Angličan $11^1/_4$, Amerikán $10^1{}_3$, anglický osadník v Australii $14^1/_2$!

A 360 millionů lidí vůbec posud nepíše a nečte, ani noviny ne! Ti nebozí! „Teprv, umíš-li číst, jsi člověk,“ praví Armén. „A teprv umíš-li číst feuilleton, jsi vzdělanec,“ dodá zajisté každý rozumný — či ne? 360 millionů lidí posud bez feuilletonu!

Neděle.

1874.

I.

Se zvláštním potěšením jsem četl tyto dny v českých listech zprávu, že vzdělávací spolek „Tyl“ uspořádá pro zimní neděle celou řadu přednášek poučných, na vzdělání tříd dělnických, řekněm raději hned na osvěžení jich, a to na osvěžení duševní i tělesné. K vůli přednáškám těm odbývají se porady všech spolků dělnických, přednášky budou se tedy díti dle určitého, promyšleného plánu. Výborně! Kdybych směl hned zde něco k tomu poradit, bylo by předně, aby obsah přednášek vždy byl takový, by dělník posluchač odnesl sobě pro týden jasné látky ku přemýšlení, a pak aby místnost přednášek byla co možná hodně prostorna a vzdušna, ne plna výparů a dusu zas jako nějaká dílna. Obětujte na to něco, nemáte-li sami dost, sbírejte příspěvky, každý uvědomělý přítel dělnictva rád přidá groš svůj. Jet neděle — ne snad pro každého, pro člověka pracujícího duševně či tělesně ale dojista — dnem velmi důležitým, mnohem důležitějším, než mnohý míní. Nedělí, totiž dnů nevěnovaných práci, bylo za všech časů a u všech národů dost. Zákonodárství se s nimi zanášelo, náboženstvi se jich zmocnilo, filosofové a socialisté vydatně sobě jich až podnes všímali. U Němců na př. věnovali pojednáním

o neděli, a dni svátečním, celé řady spisků, nejnověji a nejdůkladněji učinil tak známý anthropolog doktor Edvard Reich, rodilý Moravan.*) Promluvme si zde hned dle něho trochu o neděli, bude to také „přednáška pro lid“ a ne nezajímava.

Život náš má dva velké pány, všemohoucí, řídící naše konání stálé, jsou to: slunce a měsíc. Den a rok určuje nám slunce, týdny a měsíce určuje měsíc. Když slunce vyjde, pracujem, když zašlo, odpočíváme a sbíráme nových sil. Nad bděním a spaním, nad prací a odpočinkem rozhoduje slunce. A když člověk pracoval řadu dní směrem jedním, je zas nutno, aby určil sobě den, kdy pracuje směrem jiným; pro toho, kdo vydělává silou svalů svých, nastává potřeba, aby zas měl den, kdy zapracuje si trochu mozkem a čivami; a naopak. — Po dni, nejkratší naší míře časové, máme za další míru skupinu sedmi dnů, týden. Je to právě týž čas, kterého potřebuje měsíc ku jedné ze čtyr období svých. Šest dní práce, sedmá neděle — měsíc rozhoduje o tom. A rozhoduje skoro u všech národů stejně, neboť všichni národové musili stejně pozorovat ty proměny měsíce. „Sedmička“ se stala číslem posvátným — sedm hodin máš denně spát, sedmý den máš odpočívat, sedm planet znali hvězdáři staří, sedm znali staří „hlavních sil“ přírodních, v Egyptě měli sedm tříd čili kast obyvatelstva a t. d. Učenci připisují první určení téhodne a neděle Babylonským. Od Babylonských i od Egypťanů přejali týden a neděli Židé.

Proměna měsíce je důležitým oddílem v životě člověka. Od nejdávnějších dob panuje přesvědčení, že měsíc má nejen zvláštní vliv na duševní a tělesné choroby člo-

*) „Studien ueber die feiertage“.

věka, nýbrž že velmi vážně účinkuje na rozvoj povahy celého národa, ano že určuje i osud celého lidstva. Podobá se, že také Slované velmi zahy všimli sobě co lid rolnický významu měsíce. Alespoň tomu nasvědčují hojná česká říkadla nedělní, na „neděli liščí“, „neděli kýchavnou“, „neděli smrtnou“, „neděli květnou“. Říkadla ta jsou četna, ve mnohém z nich ozývá se hlasitá ozvěna z nejdávnějších pohanských dob.

Nejen týdenní neděle, také jiné svátky výroční visí na velkých těch tělesech nebeských. Zdá se, že jisté přerváni obyčejného života zvláštními svátky náleží k nutnostem pro přirozenost lidskou. Každý člověk má určité své povolání, mozek jeho pracuje takřka stále jedním směrem, pak mu ale nestačí prostý odpočinek noční a nedělní, on musí, aby vyhnul se zlým následkům jednostranné duševní práce, mít doby výminečné, svátky. Zas jednou jiné látky, jiné myšlénky, tak sobě žádá ústrojí naše mozkové. Svátky ty vyznačují se pak hlavně tím, že se v nich — předně více jí a více pije. V tom není náhoda, je v tom pud, a rodí se podnětem zevnějším, právě tím svátečním, který označuje činy naše způsobem nevšedním. Že pak vše, co člověk podniká, musí mít jakous zevnější příčinu, a slunce že je pro nás nejvelkolepější a nejvýznamnější příčinou zevnější, jsou také skoro všechny hlavní svátky, jaké máme, připjaty k slunci. Připomeňme sobě vánoce čili „novuzrození slunce“, do kterého mnozí národové kladou svůj Nový rok, a t. d. Vánoce neslavíme toliko my Evropané, slavili je také staří Peruané a Mexikané. Nejprv člověk zbožně slavil velkou moc přírodní, a hned po zbožnosti přišla dobrá kuchyně, tanec a hry do každé slavnosti.

Staří Řekové pravidelných našich neděl neznali. „Nebyli národem filisterským, člověk jim nebyl ještě

pracovným strojem, továrny nevyrůstaly z jejich půdy a svátků měli dost a dost," — a to je to hlavní! Tu se pak koupali, slavnostně převlíkli, aby před své krásné bohy přece nějak slusně předstoupili, pak provozovali gymnastické hry a naslouchali hudbě a poezii. O bozích svých věřili, že jsou to páni velmi veselé mysle, byli tedy hodně veselí na poctu bohů a šlo jim to k duhu. Také Římané neměli vlastních nedělí, za to ale velkou sílu svátků. Nejpěknější byla z nich „charistia" — společný hod pro příbuzné a přátelé, aby při něm v lásce si vyrovnali veskeré nastalé spory své. Později zavedli sobě láskyplné takové hody také křesťané; nyní hodů více není, jsou jen v Ochranově a i zde mají význam jen zevnější.

U Hebreů byla neděle čili sobota nejpřísněji určena a držána. „Židé byli národ zvláštní, náruživý, ukrutný. Aby byl národ takový v palné krajině udržen v kázni, mravu a zdraví, musily mu být dány co nejpřísnější zákony náboženské. Sobota nebyla dnem slavnostně veselým, nýbrž opravdovým, byla jhem na divokost židů," — jakýms týdenním výpraskem. Ani ohně nesměli sobě v den ten rozžít. Kdo sobotu znesvětil prací, měl umřít. Na znesvěcení soboty hrozeno bohem, že vyvrátí Jeruzalem z kořene, že vyhubí Israel. Sobota nepovznesla mysl židovskou — viděli tu samou tekoucí krev, dýchali puch škvařících se obětí zápalných — byl to bůh pomsty a krve, jejich Jehova! Čtěte sobě ustanovení v 4. knize Mojžíšově, kap. 28., samá oběť, samá krev, denně, každou sobotu, každý svátek! Kristus pak neurčil sám týdenního svátku žádného. Patrně nechtěl změnit zvyky staré židovské, chtěl jen ukrutnost lidu svého změnit na ducha lásky. Naši neděli určili prý apoštolé a sice na oslavu dne Ježíšova vzkříšení.

II.

„Neděle a svátky musí být; kdyby neděle nebylo, musili bychom si ji ustanovit.“ —

Předně jí potřebujem co odpočinku. Promluvte s dělníkem, jak brzy by as se cítil hotov se silou svou, kdyby nenastávaly mu více dny poklidu. Také užívá skoro každý dělník nedělního odpočinku milerád. Komptoiristu, úřadníka, fotografa, hudebníka, kočího nalezneš třeba i v neděli při práci jejich, kováře, zámečníka a t. p. těžce pracující lidi zajisté jen velmi zřídka a jen v případech co nejnutnějších. Rovněž nutně musí si odpočinout hodinář, nebo kdož vůbec při práci místo svalů napínati musí čivy své. Nebo barvíř, soukeník, jehož tělesné ústrojí trpí vlivy škodlivých lučebnin.

Zákon i obyčej chrání neděle. Bez nich by společnost lidská byla neskonale smutná, skleslá. Pomyslem si, jak často by bez nich dovedla lakotnost továrnická hynoucího namahaním dělníka v penězitý svůj prospěch využitkovat, vyssát a zničit zcela. Nyní již jsme v sociálním uvědomění pokročili, nyní již dovede sobě pracující třída obhájit dny svého odpočinku sama — vzpomeňme sobě jen na úsilí, jakého vynaložili na př. typografové, aby obhájili si nedělní klid svůj. Ale vzpomeňme sobě ještě na dobu nedávnou, kdy nižší, totiž pracující třídy byly třídám vyšším, totiž lenošícím, dány takřka ve psí. Kdy o právech každému člověku vrozených nesmělo se ani hlesnout, kdy sta lidí „neurozených“ mělo jen tolik ceny, mnoholi jediný člověk „urozený“ mohl mít z nich okamžitého zisku, kdy počítáno jen dle kusů, ne dle lidí. V těch těžkých dobách absolutistických byla neděle pravým spasitelem lidu. Neděle mu dala odpočinek, přiřkla mu

jakás přece práva, vrátila mu pocit r o v n o s t i. On měl neděli svou právě tak jako kdokoli jiný. Ovšem měla neděle vysloveně skoro jen význam náboženský, kněží jí užívali třeba na zapevnění jen své nadvlády, ale přec pocítil člověk v chrámě vzdor ozdobným oratoriím a vyhraženým lavicím kostelním, že je roveň všem ostatním, a co se tu praví a děje, že platí stejně všem. Dogmat člověk nepochopil, ceremoniím neporozuměl, ale neděli měl. Bohu byl den ten, vylučující na oslavu jeho všechnu těžkou práci, věnován, člověk ale měl svůj nevyvážitelný prospěch.

Poezii jistou neupře zde nikdo, a čím vším byly poetické dojmy ulhětenému člověku v mořivém klopotu jeho! Zde byl najednou člověkem zcela jiným, směr jeho myšlének povznesl se nad trud všední a každá myšlénka měla dosti časové prostory, aby se rozvinula a prohloubila. Teď člověk již zraje, ale v oné době byl ještě dítětem a rozpomeňme se, čím že nám dětem byla neděle. S ranním rozbřesknutím skutečně jako by byl ihned nastal den od jiných dní naprosto rozdílný. Vzduch byl jasnější, světlo bělejší, slunce úsměvnější. Bílé prádlo, nejhezčí šat, jídla nad obyčej vzácná, hojná, neohřívaná — mělať matka dnes čas, aby se s kuchyní zanášela. U sousedů tatáž vůně kuchyňská. Na ulici samý jen lid pěkně oblečený. Nad tím vším slavnostní znění velkých zvonů. A doma rodina pohromadě celá, pohromadě bez únavy — jednou jedinkráte rodinou za celý týden! Byla v tom poezie, byla! A poezie povznáší a síli.

Leckde zkusili a zkoušejí uškubnout i kus neděle nebo ji celou pro dobu pracovní. Ta věc se mstí. Když ne v neděli, tedy v pondělí, nebo v kterýkoliv jiný den klesnou pracovníkovi ruce a odpadne mu chuť, on si učiní náhle neděli mimořádnou. Pak ale nemá neděli tu

zároveň jeho rodina s ním, děti jsou ve škole, žena za jiným zaměstnáním. Osamotnělé pobavení je průměrně dražší než zábava s rodinou společně užitá a při tom — pracovník neokřál ani v kruhu rodinném. Přišel tím o vzácné, výdatné vzrušení.

Ještě jinde, hlavně v Anglicku, věnují neděli jenom poklidu. Mimo zanášení se věcmi náboženskými je vše ostatní vyloučeno naprosto. Také to je chybou. Ne pouhé odpočívání svalů a ne pouhé zadumání reflexivní, pracující člověk potřebuje ještě jiného.

Našemu pracovníku přináší neděle léky rozmanité. V neděli sobě dělník trochu déle přispí, což, je-li jizba vzdušna, patrně silám jeho prospět musí. V neděli opatřuje sobě silnější a lepší stravy, také větší jí množství. On sobě popřeje i nápojů sílících a činí-li tak v míře skrovné a rozumné, činí tak zajisté na prospěch svůj. V neděli okřívá mytím, koupelí a čistým prádlem. V neděli konečně má dosti času, aby z časopisu poučil se o běhu světa, aby sobě přečetl dobrou, zajímavou knihu, aby si vyšel s rodinou na volnou společnou procházku, na které mnoho se vidí, o čemž lze společně přemýšlet. Dělník si nejen tolik a tolik hodin odpočine, on se posílní tělesně, on ale také vyvázne z jednostranného myšlénkového směru, zanedbávaná činnost mozková se opružuje, protiva mezi stálou činností svalovou a zanedbávanou mozkovou se vyrovnává.

Dělník hlavního města má nepoměrně větší příležitost dosíci duševních požitků než dělník venkovský. Pouhá procházka již zahrnuje ho dojmy co nejrozmanitějšími, jsou tu obrazárny, musea, zvěřince, stavby a sady, jsou veřejné čítárny, je divadlo, které ho vyláká z úmorných, začaděných, dusných hospůdek, atd. Každá příležitost další k duševnímu osvěžení musí být vítána. Proto jsem

také vřele a upřímně uvítal zprávu, že spolek „Tyl“ uspořádá pro letošní zimu řadu systematicky vedených přednášek pro třídu dělnickou. Jsou prý nyní náhle překážky v tom, policejní nebo jaké. Nechť hledí pořadatelé nějak překážkám těm vyhovět, myšlénka sama je velmi pěkna a výsledky i účinky duševního takového činu jsou vždy veliky, ba neocenitelny.

O vychování děvčat.

1868

Nemasopostní rozprava v trochu masopostní formě.

Část vzdělaného lidstva dostává se nyní do kazatelského tónu, jako vždycky, když ostatní část, ta větší, nemá ani nejmenší chuti, aby nějaké kázání poslouchala. Takovým dobám říká se, že jsou „dobami lidské zkaženosti“, snad proto, že je v nich nesmírně mnoho upřímnosti a upřímnost že není žádná cnost. Proto také doufám, že mne nikdo nenazve cnostným, budu-li upřímným a začnu-li v době masopostní, kdy je opravdovost bláznovstvím, být právě takovýmto bláznem opravdovým, který myslí, že někdo jeho kázání poslouchá. O čem chci perem kázat? Feuilletonistovi bývá nejsnáz psáti o ničem, a kazateli nejsnáz mluvit o poklescích ženských, já to spojím a promluvím několik prázdných slov o tak zvaném „vychování“ našich děvčat. Staré thema, omluvené a přemluvené už dost a dost a mnohým proto již hnusné, ano, ale mně právě proto tím příjemnější!

Tak, začátek byl by už učiněn či napsán; trochu spletený sic, ale to neškodí: tím spíše může se v něm hledat důmysl. O vychování děvčat! Ano, může se o něm psát, neboť jest mnoho svědků, kteří najisto tvrdí, že děvčata naše se vychovávají. Ba může o něm psát i muž-

ský, ač dámy mu s řídkou jednohlasností uprou znalost věci, — aspoň nemůže pak za to, nedovedl-li být objektivní. Ale krátce mluvit o tak omluvených věcech, to je hlavní pravidlo, pro jehož dodržení se pak už ledacos odpustí! Protož typograficky krátce!

Především ohražuju se proti tomu, že bych rozuměl výrazem „dobře vychované ženské pohlaví“ jen pohlaví skládající se z vtělených universit, z ženských doktorů dle vědeckého stanoviska v krinolinách nebo bez krinolin, ze samých duchaplných spisovatelek, z výtečných kuchyňských učebníků a z vynikajících sopránových neb altových řečníků pro emancipaci. Každá ať se vyvine dle talentu svého zvláštního, jak (a jak vysoko vůbec) může, neboť jakož z mužského pohlaví je mně dobrý švec vždy milejší než nejšpatnější ministr, takož atd. Také bych nerad, aby se věhlas čela vzdělal na útraty hladkosti jeho a chladný rozum lící na útraty jich úsměvnosti, navrhuju po každé vědecké přednášce ihned rozumný taneček a vidím v zábavně odtančené Besedě a ohnivě provedeném kvapíku velkou mnemotechnickou pomůcku pro přednášku předcházející. Řekne-li se: „Svěřil se mi při čtverylce, bylo to po přednášce, ve které dr. Ambros mluvil o pyramidách, o sfingách a jiných ošklivých egyptských zvířatech,“ nezapomenou se alespoň pyramidy, pokud se nezapomene ten, který „se svěřil“. Jsem pro vychování co možná vydatné pro život, ale tak, aby se při tom život sám neztratil. Ať se vychovává dost, podle poměrů a osobního talentu třeba mnoho, ale ať se nevychovává průměrně *příliš* mnoho!

To je ovšem trochu odvážné napomenutí v době, kdy lze říci, že se teprv pomýšleti začíná na výdatnější vychování děvčat, ale těch, kteří se domáhají nového, zdravého způsobu vychovatelského, také se to ne-

týká ani tenkrát, když vzdor dobré vůli chybují, nýbrž jen těch, kteří bez přemýšlení a bez dobré vůle dle starého šlendriánu mrzačí novou generaci právě tak, jak mrzačili starou, zkrátka, kteří vychovávají nepřirozeně.

Praví se: „Muž pěstuje stromek k vůli ovoci, žena k vůli květu.“ Absolutní pravdu pravidlo to ovšem neobsahuje, za to ale jistou pravdu průměrnou. A obsahuje-li pravdu tuto, nuže ať se nehledí tedy zvrátit příroda na nepřirozenost, ať se pěstuje právě ta doplňující krásná vlastnost zahradnická, ať se outlý dívčí duch vede tak, aby ze všeho, co později v životě soukromém neb třeba i veřejném s jeho působivostí se spojí, vypěstoval květy hojné, nejen hojné, ale i vonné a plné, přirozené.

Skřivánek v poli — volím to milé zvířátko, abych jiným obrazem neurazil — je s vychováním svým stokrát šťastnější, než tak mnohá slečinka pražská, jejíž vychování stojí rodiče velké oběti: onen se vychová zcela dle přirozenosti své, tato zcela proti ní, onen je vyslovenou příjemnou individualitou, tato bezvýznamným tuctovým zbožím. Lepší výsledek by byl, kdyby se tato vychovávala sama, než že jí vychovávají jiní.

I nejhloupější vídeňský journalista byl by již uhodl, že pod vychováním přirozeným nevyrozumívám jiného než vychování na základě čistě národním, na základě mateřského jazyka. Ano, neboť i nejhloupější člověk vůbec by nahlíd', že jen to je úplným majetkem duševním, čemu úplně se rozumí, a že je alespoň velmi nebezpečno plýtvat časem, když čas školský je poměrně krátký, jak u děvčat být musí. V Praze je něco málo dobrých dívčích škol českých a síla škol německých, dobrých snad pro Němkyně, pro Češky naprosto zhoub-

ných. Nemluvím o tom, že se vůbec učí tu děvče snad věcem zbytečným, že dle naučených method svých učitelské zahradnice pěstují duševní krásu tím, že na ořech zavěšují utrženou růži a na růžový keř, „k vůli větší kráse“, z papíru vystříhaný karafiát. S tím cizím šperkem dovede se, rozumí-li se tomu, alespoň dojem nějaký udělat a je tedy výsledek alespoň zevnější. Ale české děvče nedojde ani toho porozumění, navěšené ty na ni šperky jsou jako friseurkou nahodile sem tam navěšené stužky; trvají, pokud slunce barvu z nich nevypije, vlají, pokud deštěm nesplasknou, rozpadnou se konečně a nebohá, prázdná dušinka neví kudy kam, neboť klamný, cizí stín byl přelítl její dráhou a spletl ji. Hůř je ale, že české děvče nezíská ani z toho, co je rozumného ve školách vzdor jich methodám. Cit její se nezušlechťuje, rozumu nepřibývá, naučila se dříve myšlénkám svým dávat vzniku na základu slov jiných, nechávat na cit svůj slovem zcela jiným působit, nyní se učí jen papouškovati naučení a vědomosti jsou mrtvou hromadou, jež paměť s sebou z donucení vleče a jež co nejdřív nechá se někde stranou ležet. Cit a rozum nedocházejí přirozeného rozvoje, duševní mládí nepostupuje ku květu, opět jen výše uvedené, navěšené stužky.

Věru, kdyby bylo v masopustě dovoleno člověku, aby ho srdce bolelo také ještě jinde než elegantně v taneční síni nebo přirozeně doma v bytu, mohlo by se říci, že zabolí i na ulici, když tak člověk jde za houfem školských děvčat, když je slyši mluvit ty naučené fráse a každé přízvukem rozdrchané slovíčko učí, že ten tvor ani nemyslí. Jaké to musí být velké husy, které vychovávají tyto maličké, zvolal bys, kdybys sobě nevzpomněl, že rodičové jsou víc vinni než vychovatelky, a ještě jiní lidé také víc.

Je tomu právě tak as čtrnáct dní, co se mne dovolávalo v jisté společnosti děvče čtrnáctileté, abych přisvědčil jejímu tvrzení, že „Čechy jsou ostrovem". Slyšela ve škole: „Das böhmische volk ist eine insel im deutschen meere". Nebyl bych se jí ani dost málo zadivil, kdyby byla jako jiná dámička malá tvrdila, že manželka Mojžíšova jmenovala se Jehovah, nebo kdyby byla, berouc na sklonku roku knihu s letopočtem roku již příštího, zvolala: „Aha, to je kniha, když bylo minule 1868!" A přec nebyla ta ostrovanka bez přirozených talentů, vzdor svým čtrnácti letům uměla už velmi důmyslně očima mluvit, a vsadil bych se, že podle čamary a důstojnické šavle nepřijde na ulici ani jedinkrát do rozpaků, v jakém že má zemském jazyku mluvit! Ano, když se nedává výdatné podpory ani rozumu ani citu, pomáhá sobě obe mlskami, někdy nebezpečně barvenými.

Věru, že by bylo ve velkém prospěchu těch dětí, kdyby sobě mohly napřed vlastní své rodiče vychovat! Veliká síla rodičů je posud velmi, velmi hloupa, a myšlénka ta mohla by člověku i masopostní humor zkazit!

Mužatky.

1874.

Žena — ženy — emancipace žen — otázka ženská — žena v slovanském právu — žena v moderním právu — a „žena. žena“ zní to zas jednou ze všech stran.

Bývá tak již s otázkami moderními. Máme jich několik pro věk svůj: Když se rozvlní otázka národní, je válka, když socialní, je revoluce, když náboženská, je reakce, když ženská, je řeč, mnoho, tuze mnoho řeči. Zbytečna není, to tím nechci říci. Mám úctu k snahám, které hledí zlepšit, co zajisté mezi námi posud není dobré, které chtějí neprovdaným a nezámožným ženštinám opatřit pojištěnou existenci tím, že uvádějí je do nových kruhů pracovných, které tím, že ženu vyučují novým věcem praktickým. místo tiché resignace a smutného pocitu mdloby vkládaji jim do prsou ukonejšující, spásonosný pocit samostatnosti, které zkrátka pomocí rozumné práce zaplašují zaměstnávání se hluché a pusté, a rovněž u jedněch bídu, jako zas u jiných věčné honění se za pouhou povrchní zábavou. Ale při všech těch snahách je posud vic řeči než skutků a je to přirozeno. Snahy ty mají posud jen ušlechtile nadšení jednotlivci, ne stát, ne celá lidská společnost. Posud je místní diletantism, kde má být všeobsáhlý, rozvětvený systém.

A systém musí přijít, lidská společnost celá musí se konečně ujmout otázky té. Pak také teprv uvedou se zároveň všechny výstřednosti, jichž se proud „všeobecné ženské emancipace“ teď dopouští, na pravou míru. Teď nemá ten proud mezí, posílá ženu na astronomickou observatoř i ke pramenům Nilu, na kathedru i za psací pulpit ouřadnický, na stolec soudcův i na tribunu parlamentární, ke kovadlině v kovárně, k rudonosným balvanům tisíc stop pod zemí i do lidobijných válek — pardon, to ne, ke kovadlině ne, do dolů ne a do válek také ne. Ale divím se, když presidentkami Spojených amerických obcí, že nechtějí být také jenerálkami ruských výprav proti Chivě.

Co Schiller v „Stuartce“ píše — „jen tvorem slabým žena jest“ — zdá se, že přec cítí žena i nejpyšnější. A proto také mohl dokázat dějezpyt, že všechny povídky o Amazonách, o státech obydlených jen mužatkami, byly právě jen povídkami. Nemůžem naprosto tvrdit, že nikdy a nikde se nestalo, aby se bylo neoddálilo třeba něco žen od svého kmene neb od své obce a neus.dily se pro sebe, ale nadlouho jistě ne a často již docela ne. Vidíme to na lidstvu nynějším, v němž jsou přec prarozmanití národové a na prarozmanitém stupni kulturním, kde jsme ale podobného příkladu neviděli ani jediného. Jedna jediná byla za „naší“ paměti obec zcela ženská. Marda, vesnice to na říčce Paravardi poblíž velké turecké pevnosti Šumenu, kde tak až do let třicátých našeho věku žily jen a jen ženštiny, kolem dvou tisíc hlav. Ale vesnice ta byla tak něco jako Řepy u Prahy, trestnice, — jen však pro nevěrné ženy. Žily zde volně, chodily bez závojů, netrpěly mezi sebou ani starých ani ošklivých, a když přišel návštěvou nebo cestou muž, měl se tu v každém ohledu co nejlíp. To ovšem nebyly žádné

Amazonky, jak je popisují spisovatelé staří. Ty žily prý pohromadě v celém státu, jen krátkou dobu v roce tovaryšily s muži z některého sousedního kmene (někdy si je výbojně ukradly a pak se slávou a dary zase vrátily) a dcerky pak si ponechaly, kdežto kluky vydaly do péče otcův. Dcerky vychovávaly pak po spartánsku, cvičily je ve zbraních a jízdě, navykaly těžké práci. Často přepadaly jako kočky beze vší válečné výpovědi, státy jiné, sváděly bitvy a byly v nich velmi zlé. Ale dějezpyt ukázal neuprosně, že — ani nebyly. Vyhnal je z Asie i z Afriky. V novější době, totiž po objevení Ameriky, utekla se pak báj o mužatkách na břehy Amazonu, řeky v Americe jižní. Byly prý nesmírně bohaty zlatem — hltavý běloch šel za zlatem, ale nenalezl Amazonek ani u pramenů Amazonu; pověst se utekla zas do vedlejších proudů hlavní řeky, běloch šel za ní a vypudil ji odtud. Nyní známe ozbrojené ženy jen u krále dahomejského. Jakmile dosáhne některá z jeho žen dvaceti let, je mu už stara a on ji dá ihned na vojnu. Deset pluků ženských má už černý dahomejský majestát a jsou jeho tělesnou stráží. Utíkaly před nepřítelem velmi pochvalně.

Jako muž je často povahy zženštilé, není otázky, že žena je dosti často také srdce mužného. Připomínám jen ženy husitské, ženy jagerské, Augustinu „děvče Saragosské“ (umřela teprv v r. 1857 v Ceutě), ženského dragouna Terezku Figouerovu, Leonoru Procházkovu, o níž Ruckkert básně psal a Dunker libretto pro Beethovena složil, z novějších dob třeba Pustovojtovu, a t. d. Zvláště hojně se súčastňují ženy při revolucích. Při prvních válkách Napoleonských bojovalo několik žen za muže přestrojených v řadách francouzských i německých. Jednotlivě vojačkami dovedou tedy být ženy někdy, ale nikdy

vojskem. Je pravda, žena je jako mnohý muž něžnější povahy, který ve vlastním nebezpečí bývá třeba bojácný, ale při nebezpečí jiných je srdnatější než jiní. Jen že to nesmí být pro ženu na př. vlast, která je v nebezpeči, ta nadchne teprv statisícátou z nich k mužnému činu. Dovedou milovat i nenávidět třeba silněj než muž, ale jiným směrem a v užším kruhu: aby bojovalo „z přesvědčení", nesestavíš žádné ženské vojsko; jdou sice za praporem národním nebo politickým, ale jen — „k vůli praporečníkům". I mezi vojačkami, jež historie slaví, nalézá se jich málo, které měly důvody mužův; obyčejně bylo ublíženo těžce jich rodinám, zabit manžel, ženich — osobní pomsta.

Mužové také od jakživa pramálo mužatek dbali. O jich slávu alespoň se nepřičinili; když slavili ženské ctnosti, byly to zcela jiné než ctnosti válečné. Umění výtvarné si jich skorem ani nevšimlo. Ani skulptury antické, líčící je hlavně co barbarky, neprospěly zvláště jich slávě. Jak Shakespeare odkop' pannu Orleanskou, je známo. Rovněž Homér věnuje Amazonám jen jednotlivé verše, Virgil, Tasso jen episody — my Češi šli nejdál, náš Šebastián Hněvkovský napsal dvousvazkový „Děvín, báseň romantickohrdinskou v osmnácti zpěvích." Také je v skutku i v samém českém lidu podání o Amazonkách, Vlastě, Šárce a t. d. nejvypracovanější a nejobšírnější ze všech podobných podání národních.

Proto se přec nemusíme bát, že když ne dřív, někdy teď snad vejde do žen českých nějaké amazonské hnutí. Ani kdyby sto českých Meissnerů volalo: „Vzhůru teď, kdy mužové se zbaběle prohřešují!" — Ostatně — vždy předcházejí takovému výbuchu znamení, jak Hněvkovský učí:

Dávno, než co bylo číti o té vojně,
v Čechách znamení se děla všudy:
v drnčení se samy předůstojně
daly milozvučné strakonické dudy;
hejno blánické se ukázalo zbrojně;
a co podivněji, rodily se hojně
děvy v také kráse, že po dnešní chvíli
příroda již nenabyla také síly.

Pochybnost jest zde arci přece jedna:

Mnozí hádají, že zase množství děv,
jejich čepce chocholné a zbrojné kroje
zvěstují nám nové ženské boje.

Ale Hněvkovský nás konejší a praví, že prý už v ženském pokolení utuch' všechen proti mužům hněv.

Tomu se divím, že čeští librettisté a fraškáři nesáhli ještě k českému dívčímu boji!

———

Myšlénky tak o ledačem.

1869.

I.

Nevynalezený vynález.

Jsme jaksi dopáleni. Nebavíme se, svět je fádní vzdor tomu, že dovedem za měsíc přejet již celou zeměkouli a za dvacet hodin sdělit bratrům Indiánům v Brasilii, že jsme chvála bohu zdrávi. Očekáváme, že musí něco spadnout s oblak, co by námi náhle zachvělo od kostí, co by nás náhle povzneslo nejvýš, bavilo, jak se ani bozi nikdy nebavili. Něco se stane, musí stát, nevíme sice co, ale tušíme, že kdybychom takhle — náhle lítat dovedli, to že by bylo asi to pravé. Neusklíbněte se, každý to myslí, i nejhloupější. Milenec, který je vzdálen zbožňovaného „tvora“, vandrovník, kterého nohy bolí nebo kterému se po domově stýská, vojvůdce, jehož patentovaný orlí zrak ani za nejbližší lesík nedosáhne, zkrátka všichni. Básník Rückert napsal celou báseň o tom, že prý se mu jednou zdálo, že lítal — to je věcí. každému už se to zdálo, mně posud každý týden dvakrát! A na uskutečnění toho „snu“ pracuje lidstvo od jakživa, od všeuměla Daedala, který letěl z Krety do Sicilie, až po našeho Kadeřávka, který z Prahy do Pa-

říže — snad přece poletí, od krejčíka ulmského, který zlomil vaz, až po inženýra Kaufmanna, který zároveň se strojem svým r. 1868 v Londýně proto nespad', že se mu moudře ani nesvěřil, dole zůstal a jen se díval. Okřídlené projekty musí se lidstvu konečně přece zdařit, když ryba plove, proč by člověk neploval, když pták letí, proč by člověk nelítal! Jen že pánům vynálezcům nesmí být ledacos „vosk", jakž žalostný případ Ikarův učí. A vsadil bych se, že vynálezcem šťastným bude Čech. Beztoho, co kdy nalezeno nejvznešenějšího, nejkrásnějšího a nejchutnějšího, od Čechů nalezeno: rovnoprávnost náboženská a ječmenní hvozdy, moderní demokracie a přirozená soustava botanická, kněhtiskařství a hromosvody, pytva, parolodní šrouby a švestkové knedlíky. Bude-li tím vynálezcem již náš Kadeřávek, nevím, ale přál bych toho sobě, jemu také. Komukoli co znalci posud své plány předložil, každý ho velmi chválil co do principu, v praxi mu ale nedal ani krejcaru — při čemž se tuze špatně pracuje. Snad se také ještě několikrát zmýlí, náš Kadeřávek, neboť jen ten se nemýlí nikdy, který nikdy nic rozumného nechce.

Ale. pane bože na nebesích, budem to vypadat, až budem lítat! Známo, že malíři rádi si hrají s podobiznami lidí a zvířat. Namalují kočku a vedlé tvář ženskou, skutečně ženskou a skutečně kočkovitou, nebo lva a mužskou tvář hřívnatou a obrostlou, nebo blbou hlavu ovčí a hned vedlé do lidské hlouposti přenešený odlesk její. Není to pouhá hříčka, ten člověk má tu, onen onu zvířecí vlastnost v nesmrtelné duši své zvláště vyvinutou a tvář jeho je vývěsným štítem té vnitřní krásy, jen to studujte! Až budem mít o mechanickou schopnost lítání více mezi svými vlastnostmi, vyvinou se lidské individuality dle nejrozmanitějších vlastností ptačích, snad

dle všech — vyjma kladení vajec. Svateb bude nesmírně mnoho, neboť „chacun oiseau fait son nid“. Kdo vypadá jako poctivý pedantický čáp, bude své manželce chvalitebně věrný, která vypadá jako boubelatá vrabčice, bude svému manželi chvalitebně nevěrna. Lidstvo se bude nesmírně množit, takřka jen líhnout. Rovněž budou se líhnout nové povahy, Shakespeare bude muset psát dodatky, doktor Čupr dokonce vydat zcela nově svůj „Leitfaden der empirischen psychologie.“ Srdnatý bude létat jako mořský racek, hned po hřebenu rozpěněných, rozválených vln, hned nad úskalím pobřežním, hned za lodí uprostřed okeánu; bázlivý bude létat jako slepice po hnojišti. Básník skřivánkem vzletí přímo, rovně jako raketa do výše, přišpendlí se někde k modré obloze a bude jubilovat písničky tak dlouho, až přijdou i hvězdy poslechnout si jeho jamby — bude-li jim to dlouho trvat, odejdou zas, nejsouť zvyklé naslouchat lidským snům až do bílého rána. Ti, kteří jsou dle povahy jako „ptactvo nebes“, budou létat ve dne, Jezoviti ale v noci. Ti, kteří jsou povahy nepatrné, budou létat v krákorajících houfech jako vrány, kdož ale je povahou vznešenou, povznese se sám a sám orlem do tiché výše, do oné výše, kde je již bílý den, když dole —

Hrome, do toho se bude musit policie vložit, to přec nejde, aby každý šel k světlu, kdy se mu líbí! Dobře, že jsem si sám na to vzpomněl, ve Vídni by byli jistě zapomněli a brzy by poroty — chci říci létací stroje byly pro všechny! Ne, sestaví se, jak už nebožtík Richter navrhnul, na říšské radě zvláštní komise a ta vypracuje „létací řád“. Hlavní zásadou bude: nižší třídy společenské budou létat níž, nebo zcela dole, nebo vůbec ne — je pravda, nač potřebuje na př. řemeslník létat, jeho „zlaté dno“ je vždycky dole, sic by nebylo dnem, nebo nač po-

třebuje lítat chudý lid, ta „chátra“, když umí tak pěkně pěšky chodit! Lítání je opravou dopravy, tedy jen opravou pro ty, kteří již nyní se nechávají koňmo, oselmo neb jinak dopravovat. Akcis a mýta budou se musit dobrovolně vyhodit do povětří, sic jim tři čtvrtiny příjmů ujdou, policie bude mít strašnou práci s „neviditelnými cestami“ a bude musit ještě častěji než posud lovit „tajné tiskárny“ pouze z „luftu“. Ne, „lid“ nesmí vůbec lítat, a když, tedy jen na šňůře jako papírový drak. Sic, kdyby se mu šňůra nedala nebo náhodou vyklouzla nebo „zlomyslně“ přeříznuta byla, stal by se z něho skutečný drak a žádný cilindr nebyl by více na hlavě jist! A pak — „čím výš stoupá lid, tím níž padají státní papíry“ povídá nebožtík Richter — dobře jsem si vzpomněl na nebožtíka Richtra, ani bych nevěděl, jak dnes zakončit feuilleton!

II.

Pokrok.

Hrom aby do takových frasí! My, totiž lidstvo, prý pokračujem, a sice tak nesmírně, zvláště prý od nějakých padesáti let, že naše století, ta beruška, musí sobě nechávat i spílat „století pokroku“. Nu dobrá, koho to lechtá, ať se blaženě usměje, kdo má práznou hlavu, ať ji nosí hodně vysoko, kdo má rozum a jen tolik alespoň zlomyslnosti v sobě, mnoho-li je třeba soli v dobré polívce, ušklíbne se. Kam pak jsme pokročili za těch padesát let? Jsme šťastni? Máme se snad dobře? Civilisace prý jde dál. To je hezké od ní, ale náš žaludek, mozek, srdce pramálo o tom vědí, jen žluč ví dost.

Podívejme se na Indiána, který stojí na nepokročilém stanovisku právě vylihnuté koroptve, a pomyslem

si, že naši předkové kdys těšili se také době indiánské. My jsme od nich „pokročili“ tuze, tuze daleko. Oni chudáci se rodili tak beze všeho rozdílu, jeden byl tolik co druhý, také umírali a byli zahrabáni beze všech rozdílů. My pokročili a rodíme se jeden co titulovaný pán, který pro samé fideikomisy při nejlepší vůli a největším darebáctví ani nemůže se stát žebrákem, druhý co žebrák, který teprv po nesmírném namáhání, velkém štěstí a ještě větším snad darebáctví stane se tenkrát něčím, když už mu to není pranic platno. Ale i když se původnímu hadrníkovi přece konečně dobře zvede, je přec mezi ním a jinými ještě velký rozdíl, neboť my pokročili také ku kastě, která má „otce a matky“, složené „otci a matkami“, jichž „otcové a matky“ měli zase celou řadu „otců a matek“, ku kastě, která by za žádnou cenu nedovolila, aby Alexandr Veliký nebo Sokrates směli nosit červený frak, která by Jiřího Poděbrada posud nazvala „parvenu-em“ a Žižku jen tak „ritter von“.

Chudáci předkové usídleli se, kde se jim líbilo, a když se jim zas znelíbilo, šli dál; my „pokročili“ k placení dvou dukátů za příslušnictví, k domovským listům a pasportům. Předkové žili v boží přírodě, my pokročili do měst, kde třetí generace stává se už neplodnou. Nebozí naši předkové jedli jen mléko, strď, ovoce a šťavnatou pečeni na špejlu, my „pokročili“ k hospodským gulášům z hovězího, předevčírem a včera na polívky vyvařeného masa. Také někdy pokračujem až k hladu, protože příroda nepatří už každému. Naši předkové neznali peněz, my pokročili až ke dluhům. Naši předkové, když je předčasně nesežral nějaký rovnoprávný medvěd, oženili a vdali se jistě, my pokročili k samoložství, a až budou jen sami staří mládenci a staré panny ve světě, bude pokrok hotov. Naši předkové mysleli jen prostě, arci že

mysleli právě tolik co my, poněvadž už to v lidském mozku jinak ani nejde, a když chtěli něco říci, řekli to ve své naivnosti, jak mysleli; my pokročili k myšlénkám velmi složeným, odjinud přebíraným, když je chcem vyslovit, ohlížíme se hezky, není-li za námi někdo, kterému na přísaze nezáleží.

Ano, jsou lidé, kteří tvrdí, že planeta naše se pořád sdokonaluje a „pokrok“ že půjde pořád dál a dál. Už popisuji, jak budou po staré naší zemi chodit tvorové zcela noví, v jichž „veselých tvářích bude odlesk věčné krásy“, jejichž „duch bude pln andělské moudrosti“, jejichž „řeč bude dětsky nevinná a přec odleskem všech pojmů,“ ba i ty čtyry staré elementy prý budou pak prosty všech svých dosavadních necností, budou působit svorně a mírně. To bude pěkná podívaná na ty nové tvory, ale kde bude pak lidstvo? Bude vyhynulé nebo bude těm tvorům sloužit co domácí zvířata? To by bylo pěkné, aby takhle nějaký dvorský rada, generál, ministr nebo docela policejní adjunkt byl nucen vyšším tvorům sloužit, oni by to ani nedovedli! A že z nás lidí nevyvine se tvor vyšší, to je jisto. Máme své meze, „tělo naše je žalářem, vlákali do něho duši a ta tam nemá v něm ani dost místa, aby lokty roztáhla“. Něco ovšem dovedem, jako dovede strom růst a rozkvést; národové a pokolení jsou tak jednotlivými květy na tom stromě, který se nazývá „lidstvem“ — co těch květů už opadlo, kolik „Niniví“ bylo před Ninivem a co po Ninivi už zas známe ztracených kultur! Změna se to má jmenovat a říkáme tomu pokrok. Když žijeme o padesát let dál, když jsme vysázeli třešně, kde dřív lípy stály, vystavěli nový kriminál a sbořili tři staré krámy, „pokročili“ jsme. Obloha není kamenná, ale točí se jen do kola. I ty změny jednou přestanou, až se vybrousí „kolečka planeto-

vého systému“. Schiller to povídal a básníci jsou věštci.

Překrásně o změnách mluví indická legenda. Šel „duch světa“ světem, přišel k obrovskému městu a ptal se měšťáka, jak že dlouho to město stojí. Měšťák se usmál a pravil: „Ode vždy!“ Duch světa po „nějakém čase“ — duch světa má trochu větší hodinky — přišel zas k místu tomu; místo města bylo tu jezero a na břehu seděl rybák. „Jak dlouho je zde to jezero?“ — „Ode vždy!“ A zas po nějakém čase spatřil duch světa místo jezera zde prales. „Jak dlouho je zde les?“ táže se honce. „Ode vždy!“ A ještě jednou se vrátil duch světa k témuž místu, spatřil na něm zas město obrovské a slyšel, že to město je tu také „ode vždy“.

Věčný žid.

1871.

Kaulbach zemřel cholerou. Snad je alespoň těm, kteří Sue-ův román „Věčný žid“ čtli, známo, že cholera připíná se strašidelně k patám Ahasvera, věčného žida, jemu že neublíží, ale kam on kročí, tam ona šíří mezi lidem děsný postrach a velké umírání, na větší pro něho hrůzu a pro krutější jeho utrpení. Také bude as mnohým známo, že Kaulbach vytvořil kdys podobu toho věčného žida, účinnější, myšlénkově ještě silnější a dojemnější než je téhož mistra Petr Arbues. Učinil tak na proslavených schodových malbách berlínského nového musea, a sice na obraze líčícím zhoubu Jeruzaléma; od zřícenin věčného města, od kup mrtvol ubíhá Ahasver do širého světa, nehty jeho jsou zaryty v prsou, chundelatý vlas a vous letí větrem, oko srší zoufalstvím a smrtelnou ouzkostí. Za ním letí výškou duchové msty; chladné, kamenné obličeje jich svědčí, že v pronásledování neunaví. Jednotlivou tu figuru z velkého obrazu sdělila právě nyní jistá illustrace německá, obraz ten a zpráva o smrti mistrově přišly v tytéž dny. Aby pak skupení náhod bylo větší, měli jsme právě nyní týden velkonoční. V ty doby to bylo, když Kristus dle pověsti chtěl

odpočinout u dveří Ahasverových, kdy byl jím od pralu odehnán a pravil: „Já sobě odpočinu, ale ty bloudit máš po věky věkův.“ V týden velkonoční vzpomínáme si vždy na věčného žida.

Již bloudí tedy 19 set let. Jak dlouho ještě má se světem potácet? Či bloudí už dýl než těch 1900 let? Nevíme o původu pověsti ničeho, víme ale, že s lidstvem, od jisté alespoň doby, pověst ta myšlénkově mohútní a roste, že jí přibývá do hloubky i do významné vznešenosti. S pověstmi se to má jako se stromy francouzských mnichů kamaldulů, kteříž vysázené vykopou a zasadí hned zas obráceně — k vůli „stálé práci“ — kořeny vzhůru. Také kořeny pověsti Ahasverské vybíhají do modra Ahasver je prý Malchus, kterému Petr ucho ufal, je prý Pontius Pilatus, je prý jeruzalémský švec Ahasver, je posmívající se na kříži lotr a je hned zas evangelista Jan — „vyšla tedy řeč ta mezi bratřími, že učenník ten neumře“ (ev. sv. Jana 21, 23.) — prarozmanitá společnost! Pak zas je to prý jen přenešení prastaré pověsti, zakládající se v názoru o čtyrech živlech, přenešení na osobu moderní; jako má lid pro oheň „ďábla“, pro vzduch „divokého honce“, pro vodu „bludného — Holanďana“, tak že má také pro zemi „bludného — žida“. Křesťanskému názoru v středověku právě bludný žid ovšem výborně odpovídal. Ale jaký zas žid? Pověst se během času měnila a žid s ní. Jedni tedy že Malchus. Druzí že lotr. Třetí že učenník Jan. Čtvrtí že švec Ahasver Jaký Ahasver ale? V bibli nalezáme jmenem Ahasver vyznačeny dvě osobnosti historické, a sice Kambysa a Xerxa. Nový zákon o to jmeno ani nezavadil. A pak vypravují a vykládají poetové jedni, že byl jeruzalémský švec ten přívržencem vysokých kněží a farizeů, s nimiž tedy pronásledoval Krista co kacíře, jiní (dle

Helbigova spisku*) zas, že byl „realista, který brojil proti idealistovi“, nebo „zatvrzelý nevěřící, který se posmíval víře každé“, nebo zas „starověrec, který doufal v říši Davidovu, v politické oživení země judské, a od Ježíše se odvrátil teprv pak, když viděl, že tento má účely jiné“. Podle Eugena Sue-a je to docela „Adam řemeslníků a pracovníků“. Posmíval se, sám prací znavený, znavenému cestou a tíží, splodil tím nový „hřích dědičný“ a pracovník je od té doby honěn a štván a čeká na svého vykupitele. Tedy Ahasver socialistický.

Ať pochází pověst třeba až z dob pohanských a má své kořeny v názorech o živlech, bližší nám formu svou obdržela teprv pak, kdy vzbuzena a šířena první pochybnost ve světě křesťanském. Náhle počalo se pochybovat, že Kristus vůbec žil. Nejlíp tedy, uvest žijícího ještě svědka z doby Kristovy. A tu — vypravuje anglický mnich Paris — přijel jistý biskup arménský do Anglie, a vyprávěl, že v Armenii žije dosud člověk, který Ježíše viděl. Jmenoval se Kartafilos a byl od svého času vrátným u Pontia Piláta. Jak již vrátní někdy hrubi bývají, udeřil mezi vraty Ježíše do znaku a posmívavě prál: „Jdi tedy, Ježíši, jdi jen rychlej, proč otálíš!“ Načež Ježíš odvětil: „Jdu a ty vyčkáš, až se vrátím!“ Tento Kartafilos stal se pry později křesťanem a jmenuje se nyni Josef. Žije v Armenii, je velmi mlčenliv, člověk zbožný, čekající, až Ježiš zase se vrátí, aby nás soudil ohněm.

Pověst se rozlítla rychle Evropou. Nejprv ho viděl jistý švec v Čechách, pak ho vídali v Nizozemsku — se jmenoval Izák Lakvedam — pak skoro v každém městě německém, kde městské kroniky popisuji ho as

*) Die sage vom „ewigen juden“, ihre poetische wandlung und fortbildung. Von Friedrich Helbig.

následovně: Je velký, suchý; oboči jeho je husté a srostlé; oko je hluboko zapadlé a smutné; tělo je zahaleno v rozedraný plášť; kolena mu klesají; je mlčeliv, odpovídá jen kněžím a co dostane, rozdá chudým. Leckde spozorovali, že v šlapadlech bosých nohou má ohnivé hřebíky zaraženy v znamení kříže. Ve Španělsku nosí na čele černou pásku a přikrývá jí kříž plamenný, jímž rychle vysýchá věčně se obnovující mozek jeho. Jedni tvrdí, že je bezcitný, jiní, že cítí vše jako jiní lidé, ano že cítí stále i zápach rozpadlé vlastní své mrtvoly. Jedni ho líčí co člověka neschopného milovat či nenávidět, jiní činí z něho prototyp zoufalé lásky nebo zas neukojitelné zášti. Jedni ho líčí co bytost děsnou, druzí co krásnou. Dle jedněch je sám a sám, dle jiných bloudí světem také „věčná židovka", krásná Herodias, která vyžádala sobě hlavu Janovu proto, že byl zamítl její lásku. Jednou za sto let se potkají na severní točně. „Zase věk!" zabědují a rozcházejí se zoufale. Kdosi předpovídal, že „věčný žid" nezůstane sám, že brzy k němu se přidruží „věčný mohamedán" a „věčný křesťan". Jiný kdosi docela navrhnul, aby lidstvo po něm páslo, ho laplo a učinilo profesorem historie — vandrujícím z jedněch vysokých škol na druhé.

On ale už je profesorem historie! Pouhá pověst, ovšem, jako o Prometheovi, o Faustu, o Don Juanu a jiných personifikacích lidských snah a lidského srdce. Faust nalezl již básníka svého, který ho vyčerpal, Ahasver ještě ne. Proč? Faust, jako Prometheus, je jen štací na cestě lidstva k příští výši, Ahasver stal se obrazem celého lidstva, hynoucího a zas se omlazujícího, bloudícího bez zcela jasného ponětí, co vše ještě podstoupiti musí, ale přece stále se dál ženoucího za cílem již jasným — za konečnou všeobecnou humanností. Napřed personi-

fikace jistých, demonicky ještě působících sil živelních, pak v středověku personifikace duševního živlu podlehajícího křesťanstvu — „věčný žid“ — nyní konečně personifikace všech bouřlivých, posud ještě nedokvašených lidských snah. Jak rostou a šíří se snahy lidské, rozšiřují se také názory poetické. Novější poetové učinili z „věčného žida“ — „věčného člověka“. Ovšem pak nemá jich Ahasver počátek svůj v Jeruzalémě, nýbrž počíná prvním dítětem lidí, Kainem, jímž smrt na svět přišla. Smrt a život jsou našim názorům toliko již obdobami. Ahasver žid odpočívá, Ahasver člověk potácí se dál.

Naivnosti.

I.

Mám doma obrázek, který mne nesmírně těší: vyšívanou sv. Barboru, držící celou tu věž, ve které vězněna byla, v ruce u vydání kapesním. Proto mne těší, že kdykoli naň pohlédnu, usmát se musím — ne nahlas a ne zlomyslně, nýbrž tak lehce a dobrácky jak se usmíváme při chytře hloupoučkém nápadu dítěte. Naivnost říkáme té vlastnosti, která ještě tenkrát na nás blaze působí, když už nás ani nejříznější vtip nezalehtá — na štěstí svět nikdy daru naivnosti nepozbude, dotud, pokud alespoň děti se rodit a růsti budou a pokud jejich klovající se rozum, ještě mokrý a se skořepinou na zádech, měřit budem rozumem svým starším a až ke kosti proschlým.

Velmi ostrovtipně rozeznáváme rozumem tím naivnost přirozenou a strojenou či neuvědomělou a uvědomělou. Poslednější pěstujem také v umění, nejvíc na divadle a tu zas nejvíc ve frašce. Patří velmi mnoho přirozeného vtipu k tomu, aby dovedl být spisovatel uvědoměle a vybraně zároveň naivní, aby dovedl excelentní pitomostí polechtat divadelní obecenstvo a při nejobrovštělejší, ale působivé hlouposti, aby každý z diváků sdílel radost spisovatelovu, že se mu to tak povedlo. Ovšem, zasmějem

se tomu strojení a basta; jak zcela jinak působí přirozená naivnost onoho hocha, který přidav k večerní své modlitbě ještě modlitbu za svého nemocného učitele a ulehnuv, po chvilce se znovu zase vzchopí, aby dodal: „Pane bože, zapomněl jsem ti říci, že můj pan učitel se jmenuje Skřivan a že je z Hořovic!“

Nyní má na divadlech slušnější místo jen naivnost strojená, dříve, pokud byl svět ještě dětinštější, kvetla na nich zároveň a mnohdy až přerůstala naivnost přirozená. Snad že již bůh starých Řeků Apollo zpíval epigram: „Proti naivnosti i bohové bez výsledku bojují,“ neboť staří Řekové, hrajíce na jevišti bohy, kostumovali je nejen kothurnem a obrovskou škraboškou s hlásnou trubicí, nýbrž i tak nesmírně a neforemně vycpanými břichy, aby jich velikost vyznačili, že mocní bohové se pro samou vznešenost ani obrátit nemohli. Avšak nejvýdatnější klasobrani takových nápadů naleznem v středověkých mysteriích všech národů evropských: stará, na zralost došlá kultura byla zmizela, nová se teprv klovala, křesťanský mysticism pletl hlavy a pojmy. Čistě „časový“ nesmysl měl právě na rozložení se nejlepší příležitost v mysteriích těch, které trvaly někdy (jedna jediná) 4—5 dní, zaměstnávaly k vůli všem možným personifikacím třeba 300 aktérů, čítaly až 40,000 veršů, a když měly být „krásny“, musily mít alespoň čtyry činné ďábly — z čehož posud: „Faire le Diable à quatre.“

Mimo v textu kvetla naivnost i ve všem ostatním divadelním, ještě za Shakespearových dob změna scény obecenstvu se jen oustně oznamovala a o něco málo dřív velebili kdys ve Francii co zvláštní duchaplnost, že při mysterii „Narození syna božího“ sv. Josef chlív vyznačil na jevišti tím, že držel v ruce chaloupku ze dřeva vyřezanou — viz nahoře mou sv. Barboru. Arci že už

i tenkrát bylo zde také dost naivnosti uvědomělé, na př. kdy chtěli nechat nemoc vystoupit personifikovanou, vystoupila co lékař — líp kousnout neumíme posud!

Že pak v jiném ještě ohledu bylo obecenstvo zcela jinaké než naše, i když beřem nejpařižštější, Sardouy „nejzkaženější“ obecenstvo nynější, rozumí se samo sebou; tenkrát ještě, když se dával „Soud Parisův“, ukázaly se bohyně princovi v zcela nahé pravdě a obecenstvem neškublo to ani tak jako nyní, když Offenbachově „Heleně spadne jedna kšanda. Není divu, tenkrát i broušení francouzští králové byli tak nebroušeni, že s dvorskými damami hráli v karty, které byly — však já neřeknu, čím byly pomalovány, ale dámy sobě z toho malování pranic nedělaly.

Naivnímu názoru o morálnosti odpovídal také naivní názor o náboženství. Že se po historii „o Lazaru a zatraceném bohatci“ aranžoval ihned na jevišti zápas malých psů, bylo jim právě tak nenápadno, jako že sv. Dorota, když byla stata a obecenstvo aplaudovalo, vzala na sebe ještě jednou hlavu a nechala se s největší ochotou ještě jednou stít. Archanděl Michal vážil na jevišti duše na vážkách, na dřevěných duše sedlské, na plechových, „jakoby“ stříbrných, panské, a jednou stalo se mu, vypůjčivšímu sobě liberky od blízkého kupce, že mu je zeměpanský komisař ve jmenu krále co necimentované sebral. Ano, sv. Trojice dělala co nejlascivnější vtipy, aby se obecenstvo přec zasmálo a ku konci prosila, aby všichni „přišli zas“!

Podobná naivní pletenice názorů byla ve všem všudy. Sv. Anna porodila na jevišti v alkovně, za staženou oponou, což připomíná fresko v předsíni benátského chrámu sv. Marka, kde také už Eva zpod nebes široké postele vylízá do světa, Mahomed zjeví se 700 let

před svým narozením a počítají ho mezi řecké bohy. Římský filosof Seneka otevře sobě sice žíly, pak dostane ale glorii kolem hlavy a vznáší se do nebe, odkudž z oblaků odříkává „Věřím v pána boha“.

A rovněž pohnutliva je poesie sama. V jedné mysterii německé vysocí židovští kněží, aby ukázali, jak pak smrti Kristovy litovali, zpívají na 150 verších pořád: „O jemine, o jemine!“ a poeta jiné mysterie povznesl se až na obraz: „Duha je smyčec, sedm planet je sedm hudebních not, vítr udává tón a čas dává takt.“

II.

Při té neurvalosti poezie, při té přirozené lascivnosti a při tom často dřevoštěpském názoru o náboženských věcech — při znacích to surového středověku — není divu, že poesie dramatická, v níž se právě spojuje svět celý, také v sprostnost strhla svět celý, nízký i vznešený, výkony lidské i nadlidské, symbol i skutečnost. Církevní nádoby sloužily při hrách divadelních, proč by tedy také na př. v biblické historii o „ztraceném synu“ nebyl hlavní osobou hanswurst, a proč by se na zábavu obecenstva v 2. aktu nepral s jedním svatým a dvěma ďábly, atd.? Byly-li tenkrát v divadelních kusech dva druhy darebáků, „špatní“ a „šlechetní“, proč by v revanž nebyli měli také několik druhů svatých, „směšných“ a „nesměšných“!?

Ba sám Kristus byl středověkou surovostí nanovo bičován a smrcen. Páchali blasfemii a mysleli, že konají dobré skutky, zanášejíce se vůbec historií posvátnou. Bylo jim tak přirozeno, pobožni být a zároveň se bavit — či mohli v středověku za to, že se bavili středověce? Můžem my za to, je zcela naší zásluhou, že vládnem jemností novověkou? Co by nynější kněz rozhodně až

do nejposlednějšího pekla zatratil, při tom se kněz tehdejší bavil beze vší trapné reflexe, byl naivním synem naivní doby, surový jako ona.

Jen tak na ukázku některé maličkosti, které mám právě po ruce!*) Předně ukázky z her Kristova života se dotýkajících, německých i francouzských.

Spasitel káže. Ale zcela tak jako tehdejší kněží francouzští kázali a tehdejší poetové psali: káže polo francouzsky a polo latinsky: „Dico vobis, un être supreme —“ a t. d.

Kristus divotvoří. Avšak nejsou mu vděčni. Když byl nemocné uzdravil a chudým pomohl, zapomínají ihned zas mesiáše, počínají nový darebácký život, a čerti, kteří jsou pořád na jevišti přítomni, zpívají gaudeamus.

Líčí se pašije. Sv. Petr tasí svůj meč, avšak pán mu dí:

> Petrus, stekke ein dein schwert,
> denn es ist keinen sch . . . . wert!

Nemnohem vybraněji mluví panna Maria:

> Veronika, du wilder baer,
> gib dem herrn dein schweisstuch her!

A ani o poznání hruběj pro nynější náš sluch nemluví žoldnéři, pravíce o sv. pěstounu:

> Ein nichtsnutziger zimmerknecht,
> wie man in der schrift thut lesen.

Při poslední večeři dává Kristus apoštolům hostie. Mezi tím, co scéna představuje Kalvarii a děje se na jevišti ukřižování do nejpodrobnějších jednotlivostí, má

*) Zvláště spisy Němce Flögla poskytují v tom oboru hojnou žeň.

hanswurst dlouhou zábavnou řeč. Pak se zjeví Kristus na hoře Tábor, dobře sice mezi Mojžíšem a Eliášem, avšak oděn v hazuku mnicha karmelitána!

Nemnohem věru hůř než s ideálem člověka a čisté vznešenosti zacházeli s ideálem lidského darebáctví, s Jidášem; naivní surovost jejich byla arci tak kompaktní, že těžko do ní dělat stupně. Kristus dá Jidáši „několik tisíc zlatých“, aby je rozdal co almužnu mezi „okresní chudé“. Avšak zrovna jako by byl moderním nějakým kasírem, uteče Jidáš i s tisíci, probije je a pak se vrátí jako by nic! Má prapodivné osudy životní! Tak v jedné mysterii zabije syna krále Ischariota, s nímž se byl pohádal při hře v šachy; pak zabije svého otce a vezme si vlastní matku svou za ženu; brzy je mu ale „příliš stará“, on ji bije a když tím stará nechce omladnout, splete se mu mozek a odvedou ho — do blázince. V jiné mysterii spustí se Jidáš zcela dle legendy na provaze se stromu, ďáblové při tom tančí kolem stromu „rond“, a duše jeho, nemohouc zašněrovaným hrdlem ven, nerozmýšlí se dlouho a vypadne zároveň s vnitřnostmi z břicha. Ve přemnohých mysteriích byl Jidáš zároveň representantem celého židovského národa a masivní jemu platící nadávky měly tedy také jiný ještě cíl.

Že s kněžími a stavem kněžským nezacházeli líp či jemněji než s biblickou historií, je arci jisto. Dostatečným toho důkazem známá allegorická hra „Liška“. Liška se stane knězem, kanovníkem, biskupem, kardinálem, ba až papežem, a pořád nedělá nic než že — krade kuřata. To povstalo z přečetných oněch dávek, které se musily při každé příležitosti dodávat farám a klášterům, při nejmenším to musilo být kuře či slepice a byly slepice „křestní“, „kopulační“, „pohřební“, „novoroční“, „velkonoční“, „vánoční“ a „vůbec příležitostní“. Nebylo také

divu, že kněžstvu, tak spustlému a surovému, také surově se dělo, kněžstvu, které trpělo tenkráte, aby se i v chrámích prováděly pusté komedie, pitomé „slavnosti bláznů“, při nichž volen byl „biskup bláznů“, ba i „papež bláznů“.

Z divadla a kostela vyšly ty komedie také na ulici — musily se tu pěkné věci dít, při nichž arci již i naivnost přestává. Ale co ukázku alespoň stylistické naivnosti mohli bychom uvest některý ten „řád“, vydaný k procesím slavnými magistráty.

„Řezníci ze svého středu zvolí tři figury: čerta, smrt a Jidáše.“

„Ježíše chytnou v zahradě, dva pochopi ho vedou, což ševci obstarají.“

„Truhláři obstarají pěkné z mrtvých vstání“ — a t. d.

Ševci byli mezi řemeslníky považováni za nejlepší herce. Jednou dávalo na frankfurtském Roemerplatzu 267 ševců historii o ztraceném synu a kronika zaznamenala, že to dávali „taeuschend“!

III.

„V malířství je naivní spříbuzněno s komickým“, praví dr. Svoboda ve svém rozhodně dobrém spise o malířství. A zde může se dobře hned přidat výklad pravý o naivnosti a říci: Naivní je vždy v odporu ke skutečnosti, ale v odporu takém, jemuž přetvářka každá cizá jest a jenž nás přirozeností svou rozveseluje. — Naivností vynikali hlavně malíři staří, páchali mimovolně vtipy tím, že jim nestačily vědomosti děje- a zeměpisné, že abstrahované a velké pojmy vyjádřiti hleděli malinkými prostředky, že splítali věci k sobě nepatřící.

lidské s nadlidským, že neznali perspektivy, a t. d. „Díváme se na jich obrazy jako do jasně krásného oka dětského, v němž se zrcadlí nevinnost, bezstarostnost a svěžest duševní.“ — Místo dalšího rozkladu uvedem hlavně dle Svobody některé hned obrazy, a to hlavně obrazy madonní, při nichž opravdová zbožnost a dobrá vůle je přec nejméně pochybna — a naivnost pak tím patrnější.

V staré pinakothéce mnichovské je obraz „Návštěva panny Marie v chrámě“. Uprostřed velmi pobožné společnosti — perou se dva psi a tuze málo se o to starají, že andělé na kruchtě tak čarokrásně zpívat — patrně se namáhají. Zvláště naivní, ba až k pomilování naivní jsou madonky Dürerovy, mistra to, který ve svatých viděl vždy jen lidi. Dürer pokládal už za velkou čest pro matku boží, naznačil-li, že je dobrá hospodyně, a namaloval jí tedy k pasu — ohromný svazek klíčů. Na jedné z jeho kreseb převinuje madonna jezulátko. Aby se jezulátko nezastudilo, má na hlavě hodně teplou čepici noční a kolem té teprv glorii. To připomíná jeden obraz v galerii pražské („vlastenecké“). Sv. Jan Křtitel koupá se ve vaničce a má při tom také glorii kolem hlavičky. (Na některých starých obrazech mají i po zemi se již válející hlavy svatých mučedníků glorie kolem sebe.) Také malíř Jindřich Bless ozdobil světnici panny Marie tím, že do ní dal všechno možné náčiní švadlenské, aby naznačil pilnost.

Velice naivní jest, když naše pojmy o společenské slušnosti přenášejí se na svět vyšší. Takž ve Fiesolově „Korunovaci panny Marie“ (Louvre). Po pravici spasitelově je tam reservováno sedadlo pro božskou jeho matku, až bude s korunovací hotova. Na Schaffnerově obraze „Zvěstování“ (stará pinakotheka) mezi tím, co

Maria „Zdrávas“ vyslýchá, stele několik andělů s velkou opravdovostí její postel. Na obraze J. v. Eyckově (podobizna) je zase kanovník van der Paelen muž velmi zdvořilý; zdvihaje z modliteb oči k panně Marii, sundavá zároveň brejle, aby ji neurazil. Pohnutlivá naivnost jeví se na obraze „Narození Krista pána“ od Michala Wohlgemutha. Objednavatel obrazu, aby vlastní svou nicotu naproti synu božímu dokázal, dal sebe do obrazu vekreslit co mužíčka tak malinkého, že svaté novorozeňátko je značně větší. Marco Zoppo měl také své přísné pojmy o slušnosti a nedovolil ani, aby u přítomnosti svaté Panny andělé se skvěli andělskou nahotou dál než po pás, doleji jim namaloval peří.

Malíř Jindřich Aldegrever (na jednom obraze staré pinakotheky) velmi málo o to se stará, co je „časové“. Svatá panna sedí s jezulátkem na oblacích a drží v ruce růženec, na němž jsou také — „zdrávasy“! Právě tak naivní je Jacopo della Turrita zas v sestavování prarozdílného. V kostele S. Maria maggiore v Římě má obraz mosaikový, „korunovaci panny Marie“, kteráž jest obklopena kůrem andělským. Uprostřed mezi nadpozemskými bytostmi sedí zajíc a chrupe zcela klidně zelí. Na jednom obraze Lukáše Cranacha (opět stará pinakotheka) drží Ježíšek v ruce hrozen vína a dává mamince po zrníčku. Murillo namaloval do obrazu „Narození panny Marie“ (Louvre) dětskou postavu anděla, který napnutě studuje tvář malého pudlíka, o svaté dítě se ale nestará.

Ráj, Adam a Eva, zvlášť tato, pak rovněž starý zákon jako legendologie křesťanská opatřovali starým malířům dost a dost příležitosti, aby tito rozkvětli v naivnost. Český miniaturní malíř Bohuše oděl Evu čepcem a pak modrým rouchem v střihu 13. století! Na zmíněné již jednou mosaice v předsíni benátského chrámu sv. Marka

překvapuje bůh naši pramáti v okamžiku, když tato první svou košili obléká! Dürer odsoudil na jedné z měděrytin svých Evu sice do předpeklí, ale i zde má tato k vůli slušnosti svůj pás z fikových listů. Uvnitř kostela sv. Marka v Benátkách je jedna rozkošně naivní mosaika (je jich tam arci víc než jedna, na př. strom apoštolů: na každé větvi jeden apoštol, pak obraz oběšeného Jidáše s vyplaznutým jazykem a t. d.), která líčí stvoření Adama. Bůh podává prvnímu člověku duši v postavě okřídleného dítěte. Adam má takovou radost z toho, že vlastní duši vřele hubičkuje.

Ještě některé naivnosti! Fra Jacopo da Nipozzano míní na jednom kostelním obraze florentinském, že dítek očekávají v nebi radosti zcela zvláštní: Bůh jim dovoluje, aby lezly po stromech a česaly ovoce. Rogier van der Weyde líčí na obraze rotterdamského musea „zlobu ďáblovu". Jan Evangelista sedí na drnu a spisuje své evangelium. Avšak ďábel vymyslil sobě něco, co musí ale každého spisovatele notně dopálit — za zády svatého vylil všechen ingoust!

A koruna vší naivnosti! Carlo Saraceno (sbírka Manfriniho v Benátkách) namaloval „Potopu světa". Mezi spásu hledajícími lidmi je také jedno individuum, které k vůli snadnější nastávající plavbě — svlíká si své předpotopní boty.

Pláč a smích.

1869.

Čech prý zpod lesknoucích se ještě slzí již zase se znovu směje. Jiný zas v plném smíchu již zase pláče. A opět jiní sobě zase tu práci rozdělují, jedni pláčou a — druzí se jim smějí. Prapodivné spojení, divná komika, člověkem to někdy mezi chechtavým smíchem náhle zatřese mrazivou bolestí — smích si zlámal nohu, kulhá po tváři co „nejkomičtěji“, — věru, člověk, ten druhý zas člověk, se musí smát a — pak se třeba stydí.

Prapodivný to humor lidský, který pod šibenicí dělá vtipy nejříznější — pro sebe? ne, k vůli jiným! Paňáca se hlady svíjí a páni kluci se smíchy válejí vedle něho; paňáca metá kotrmelce na provaze a mezi kotrmelcem dívá se vikýřem do komůrky, kde jeho dítě umírá. Člověk sám sobě nerozumí, člověk nerozumí člověku, člověk je člověk, abych stylisoval duchaplně jako Victor Hugo. Victora Huga velký duch doklepává — a nám je to komické, my se mu smějem.

Napsal jsem těmito řádky pravý galimatyas, mnohý se usměje a já to myslel přec jen opravdově! Stalo se už humoristům, že při tom, co oni napsali co nejopravdověji, lidé nejvíc se smáli. Znám lidi, kteří se při čtení

úvodní básně v „Kladderadatschi“ musí a musí smát, byť byla sebe vznešenější. Někdy tomu arci humorista chce. Život náš je právě jako Euripidův „Kyklop“, prostého baví, moudrého činí moudřejším. A proto někdy volí humorista roucho mudrcovo, aby se lid smál, a někdy se zas jako Shakespearovi sedláci skrývá za své bláznovství „jako ptáčník za svého koně“, aby vtipem tím jistěji mohl střelit do pravdy. Proto také bývá humorista z povolání, ten literární nebo divadelní humorista, takto velmi opravdovým člověkem, zcela jinak než ten humorista v životě, který tak vtipkuje a se směje, jako pták zpívá — sobě!

A byli už velmi smutní slavní humoristé, svět se jim tuze smál, když byli nejsmutnější! Je to tuze veselé. Někteří z těch proslavených mně dnes napadli, neabstrahoval jsem z nich žádnou psychologickou ostrou větu — jakž každý z čtenářů tohoto ochotně přisvědčí — ale uvedu jich několik zde — pro zasmání.

Starý Blumauer! Jesuita, cenzor, pak básník rozmarný až k necudnosti, vtipný až k nesnešení. Vídeň se roztřásá smíchy při každé jeho básni, Blumauer sám chodí mrzut, zoufalý kolem břehu Dunaje, přemýšleje, nemá-li se pobavit tam dole. Císař Josef pozoruje starého scvrklého muže, jehož osobně nezná, i radí dobromyslně: „Pane, čtěte Blumauera!“ — „Eh, vždyť jsem to sám“, bručí mrzout. Těch Blumauerů už bylo mnoho, nejvíc mezi komiky divadelními. Jeden z nich se jmenoval Bertinazzi. Šlo mu to až po krk, že baví celý pařížský svět a sám umírá melancholií. Lékař má pomoci! „Jděte každý večer do italského divadla,“ radí lékař, „a dívejte se na Bertinazziho!“

Nestroy byl mrzutý a kousavý jako by byl celý špitál polknul, Raymund umřel melancholií, náš Kaška

byl v životě „suchý liniál“, známý Feistmantel plakal za dne a u večer hrál smíchem obecenstva jako míčem. Téhož Feistmantla, který mne jednoho večera tak rozesmál němou svou mimikou, že jsem pro příliš hlasitý smích musel utéci z parteru, viděl jsem druhého dne v kostele dominikánském. Stál za pilířem v temnu, zlomená postava, v tváři výraz bolu až zoufalého, oko plno slz — musel jsem také z kostela k vůli němu. František Schuch nejslavnější německý hanswurst, byl taktéž v životě muž věčně zamračený. „Nevím, co to je,“ říkal, „ale jakmile navlíknu kazajku bláznovskou, jsem hotovým bláznem!“ Ano, ta kazajka to dělá. Humorista by dovedl být tuze smutným, ale kazajka je oblečena, obecenstvo čeká, smutek musí převrátit se na opak — kteří se smějete, ani netušíte, že mírou rozmaru svého vlastně měříte smutek! Dělaný humor budí humor opravdový, ale tento nepůsobí zpět a humorista vrací se zas k své melancholii mnohdy rád, jako ke všemu, čeho jsme sobě těžce vysloužili.

Nejzvláštnější humorista, prototyp pravý v jistém tom ohledu, byl ale Robert Guerin, původně pekař, pak komik divadla v hôtel de Bourgogne. Byl tak tučný a břichatý, že o něm říkali: „Gros-Guillaume musí vždy udělat třináct a půl kroku, než dojde k svému pupku.“ Nosil na jevišti široký kabát a nezměrně široké spodky, dva pasy měl na těle, přes prsa a přes život, takže od hora dolů vypadal krásně jako neforemná káď. Neužíval mask, nasypal jen mouky na obličej, ale tolik, že jediným pohnutím rtů osobu, s kterou mluvil, pokryl hustým moučným oblakem. Co byl živ, nesmál se nikdy — totiž jednou přec, ale jedenkrát. Trpěl strašně kamenem. Na jevišti ho často popadaly bolesti tak krutě, že mezi hrou dal se do nejbolestnějších posuňků a rozplakal se trpce

jako dítě. To bylo tak komické, že divadlo se vždycky otřásalo smíchem. Ano jednou se stalo, že jistého měšťana, přítomného s celou četnou rodinou, smích zmohl tak, že ho ranila až mrtvice. A když za pronikavého bědování ženy a dětí vynášeli mrtvolu z divadla, rozesmál se Gros-Guillaume, že nemohl ani dále hrát.

Růže.

1874.

I.

„Přijďte mne přece navštívit, ale hodně brzy, dokud kvetou růže,“ pravil dnes přítel ke mně. Šťastný muž! V naší době, letos, u nás Čechů, k tomu ke všemu také ještě zrovna za volební válečné vřavy, a on neztratí jemnocitu a rozumí růžím! Ale to je to, že se jim dívá zrovna do porosených, jasavých kalichů, a nemůže jim tedy odolat. Kdybychom všichni žili trochu víc v přírodě, sázím se: všichni bychom byli stokrát měkčí a lepší. Půjdu navštívit toho svého přítele, jeho růže nejsou as také bez trní, ale budu mimo Prahu — to trní našeho veřejného pražského života je naprosto bez růží.

Podivná, čarovná květina! Roste z téže země a v témže slunci jako jiné květiny, a přec, když rozpuká, je přes noc „královnou květin“. Včera ještě slepé poupě v zelené, jakoby mechové obálce, dnes již hledíme na ni rozvitou, jako na krásné dítě, a růžové děťátko to skví se v rose jako ve slzách a směje se na slunce jako na matku svou. Snad nazýváme slunce „zlatou růží na modré obloze“ a růži zas „rudým sluncem v temné zeleni“. Různá, přerůzná je krása jara a léta, v růži ale

jako by byla všechna sestředěna co v krátké, pyšné lyrické básni.

Kdekoli růže roste, podmanila sobě lidská srdce. Také názor náš slovanský podává jí palmu. „Stolistá růže“ stojí dle báje naší v kouzelné zahradě a její kořeny jdou až do středu země a zde drží v kotoučích svých „draka ohně“; kdyby se vydral, zničil by zemi, ale držán v okovech musí zemi zahřívat a ona se pokrývá bylinou a květem. Růže je slovanskému děvčeti symbolem lásky, proto také Lužičanka pěje: „Mně je ta růžička lubší nežli ten celý široký svět!“ Nešťastná v lásce Češka volá: „Červená růžičko, proč se nerozvíjíš?!“ — a ona sama, Češka ta, je „jako to poupě, jako ta růže.“ Právě tak jako ta Srbka, kterouž neosloví národní píseň jinak než: „Oj děvojko, rumena ružice!“ A básníci naši, od „ach ty róže“ v Rukopise kralodvorském až po Hálkovo „jako ty růže z Paestum“, nenalezají nikde větší podoby než mezi růží a děvčetem, láskou a růží, krásou, citem a růží. Jděm dál tím světem růžovým!

Pyšnou, zahradní růži naši vyvodili z prostičké růže plané, jejíž několik jen lístků celou stráň pokryje vůní. Teď už je na sta druhů růží, všech odstínů červených, ano všech barev vůbec, od sněhové bílé až do tmavomodré, jako by již černé. Ovšem — poesie neuznává žádného zahradnictví, pro ni je růže původu ihned božského, a jsou-li odrůdy — nemožno je arci zapřít — jsou také původu zcela poetického. Portugalec Camoens popisuje ve své „Lusiadě“ překrásný „ostrov lásky“, vlast Venuše, „královny růží“. Venuše je nejen královnou, ona je matkou růží. Jiný básník — Saphir — neuspokojuje se prostým takovým tvrzením, on popisuje vše obšírněji: Když Venuše je stvořena ze stříbrojasné pěny mořské, setřásala vlhkost z vlasů svých. Padaly kapky do moře

a staly se perlami, jedna ale padla na zelenou zemi, slunce se v ní zaskvělo a vypučel keř plný bílých, stříbrem porosených růží. Venuše utrhla si kvítko jedno a šla. Tu potkala jinocha, prvního to muže. Stydlivě skryla tvář svou do kvítka svého a to se zardělo — a byla první růže červená. Ale růži není přáno, aby se jen smála, ona má také zaslzet — Venuše se stala žárlivou, na kvítko ji ukanula slza bolu a — byla tu první žlutá růže. Opuštěná, samotná bloudila světem, slzela, kudy šla, a po údolích a stráních vzrůstala první růže divoká. Rozumí se samo sebou, že růži to bolelo. Chřadla a churavěla, až tu byla první zvadlá růže, památka tedy mužské nevěry. Podle toho, že ty milliardy růží, které ročně na zemi vykvétají, až do poslední všechny zase vadnou, zdá se, že mužští jsou po dnes nevěrni a to v počtu strašném. A přec sobě dá dobré, nevyčerpatelně dobré srdce ženské takovou zvadlou růži, památku mužské nevěry, ještě do modlitebních knih! — Chcete ale vědět, kam se dějou dušičky všech zemřelých růží. Ví to jen americký Indián, ale ví to krásně. „Země není nic jiného než květinový košíček, přivázaný k nebi obrovskou stuhou. Tu stuhu vidíš, když je po dešti, říkají jí duha. A ta je ze samých květinových dušiček."

„Od počátku světa" kvetly růže a pěly se básně o nich. Jen čínským básníkům jde „květ broskve" nad růži, Číňané měli ale vždy svůj cop! Nejstaršími indickými Vedami, dramaty Kalidasovými vane dech sadů růžových. V Persii a Arabii slavila u velkých poetů růže nejskvělejší své triumfy. Sadi'ho „Gulistan" je jako by ověnčen samými růžovými guirlandami, Hafis prosí růži „takřka na kolenou", aby se nevzdalovala slavíka, 2200 básníků tureckých — číslo vzato z Hammer-Purgstalla — zpívá jen o „gyl y bylbyl", růži a slavíku. V bibli květe

růže na plano i na vzdělano; jako krasotinka ve Vysoké písni „láskou omdlévá“, omdlévá také vůní růžových sadů. Gregorius Barhebraeus či Abulfarač ze Syrie má celou rozmluvu s růží, vytýká jí, že plýtvá krásou a vůní, vytýká jí i jiné, — „ale ta mně odtrumfla“, tak asi stěžuje si na konci dobrý ten Abulfarač. Tisíce, ne řekněm hned milliony, bylo napsáno již básní na růži a o ní!

U Tassona, v sadech Armidiných, květe „růže vedlé ledu“, as tak jako poesie ve spisech Björnsonových. Thomson, Moore, Burns, Victor Hugo opěvují stejně růži co královnu, právě tak jako nekonečná řada pěvců německých, z nichž nejdivočeji Lenau a nejpěkněji Heine. Tento každou růži na širokém světě „nechává pozdravovat“, a když se mu stala milá nevěrnou, vidí zcela určitě, jak všechny růže v sadě blednou. Grünova velebená „grabesrose“ je základní myšlénkou svou trochu přílišně podobna národním písním norským. Jeho růže vyrůstá z prsou mrtvoly a lístky její barví se barvou dole odpočívajících mladistvých lící. V norské písni zas se vypravuje, jak milenec a milenka byli pochováni na jednom hřbitově, ale každý na jinou stranu vedlé kostela. I vyrůstaly ze srdcí jich růžové keře, z jejího bílý, z jeho červený, a rostly výš a výš, až se spojily nad kostelní střechou. Překrásná je jiná ještě ballada norská. Matka ztratila svého jedináčka. Po celý rok chodila na hřbitov a plakala nad jeho rovem. Jednou zde usne a vidí ve snu průvod mrtvých dětí. Všechny jsou vesely, jen to její je smutné a s namahaním vleče džbán plný matčiných slzí. „Neplač, matko; když pláčeš, mám v hrobečku vlhko, prsty mně tuhnou, rubášek přimrzává a ve vlasech se usazuje led, když se ale směješ, mám teplo a kolem sebe plno růží.“ —

Ovšem dotkla se růží také lidská nevděčnost. Roz-

mařilci sypali jemné jich lístky na své lože, šnupáci je rozmílali do tabáku, kuřáci cpali do dýmek, obchodníci mačkali z nich olej, babičky jimi nakuřovali „nátku a růži“, kuchařky dělají z nich podnes salát — můj růžový, do růží mne zvoucí příteli, já okurkový mnohem radš!

II.

1875.

„Celou kytici nebo jen jednotlivou růži?“ ptala se paní Flórynka, když jsem dnes k jejímu stánku přistoupil. Vzdělanějšímu čtenáři je totiž asi známo, že za letních nocí snášejí se k zemi do zahrad andělé, že tam umývají růže rosou nebeskou a pucujou jich zelené listy jemnými svými prstíčky, za letních dnů ale že tytéž růže prodávají staré babičky leckde po městě. Nu a paní Flórynka — neříkám zrovna, že není andělem, ale v noci spí asi dobře, a ve dne má svůj dobrý obchod s nařezanými dětmi bohyně Flory u kašny poblíž brány.

„Paní Flórynko,“ povídám, „tři jsou grácie, ale jediná Venuše! Fialek, ano, těch bych chtěl celou kytici, ale růži chci vždy jen jednotlivou.“

Paní Flórynka vyňala svrašťovatělou, kostnatou svou rukou překrásnou, tak na polo rozvitou růžičku. „Tři krejcary, milost pane!“

Demokratické mé svědomí se leklo. Ne sice toho „milost pána“, ale toho, že za růži, za „královnu“, mám dát celé tři krejcary. „Už došly, už jsou to letos poslední.“ dodala paní Flórynka, a byl jsem překonán.

Teď se na mne ta růžička směje na psacím stolku. Nekupuju růži pro to, aby mně vadla v horké ruce, nebo abych si ji zdobil dírku u kabátu. Vůbec není už

v Praze módou nosit růže na kabátu. Praha má teď za leta přece nějakou podobu s Paříží, totiž s Paříží za doby Napoleona Sedanského: každý druhý člověk, kterého potkáš, má v knoflíkové dírce něco červeného. Jen že v Paříži to byla stužka „čestné“ legie a v Praze je to karafiát. V Praze už nenosí růže, nevzdávají hold absolutní kráse, v Praze nosí karafiát, a karafiát neznamená královnu, nýbrž jen „princeznu“, ne dívku vůbec krásnou, nýbrž dívku s penězi. Mužští nosí řád své špekulace na odiv. Měli by nosit také jiné ještě květiny. Jak krásně by se vyjímal pan doktor X., kdyby s něho mluvil tulipán, jak dobře by slušelo básníku R., kdyby nesl hluchou kopřivu, nebo manželi panu S., otci několika nezaviněných neviňátek, kdyby v ruce nosil bílou lilii na hodně dlouhé štopce! Ba už ani dámy pražské nenosí růžičku v rukou. Od té doby, co byla ve „Fliegende blaetter“ vytištěna romance vtipná na Heinceova slova: „A spatříš-li snad růži kdes, rci, že ji pozdravuju,“ byly Příkopy plny vtipných lidí a ti všichni vyřizovali srdečný pozdrav od Heinricha Heine. Jen málo který byl o své újmě vtipný a — ukazuje na růžičku v slečnině ruce — prosil za „slečninu fotografii“. Ale „my děvčata“ toho naprosto nemilujem, aby se nám mužští přibližovali.

Tak, tak, — prý „už došly, už jsou letos poslední!“ A nám se zdá, že právě teprv začly! Jako s lidským životem! Zdá se nám, že právě teprv započal a zatím prý už odprchala celá jeho doba růžová. Ještě včera to kolem nás květlo tisícerými veselými plameny —

růže, růže vidím kolem,
která je ta pravá růže?

— ale dnes už prý je odpověď marna. Vidíte, děvčátka, mějte se na pozoru, Vám se také říká, že jste růže.

V růži je soubor krásy celého léta a proto se jí říká „královna“, v krásném děvčátku je soubor krásy celého lidstva a proto se mu říká „růže“. A mají zcela stejný osud, děvčata i růže. Básník vypravuje, že kdesi kvetly růže tři a k nim že přilítli větérkové, prosíce o jich lásku. První řekla: „Nechci vás, jste lehcí hoši; dnes slibujete, zítra jste už zapomněli.“ Druhá řekla: „Ráda bych si tě vzala, avšak smýšlíš-li upřímně, přijď až zítra a opakuj mně vše znovu.“ Třetí prála: „Miluješ-li mne, miluju tě zas; ale kdybys se dopustil zrady a nevěry, toho bych nepřežila.“ A první pak často naříkala: Ach, proč jsem nebohého toho hocha od sebe zapudila! A druhá se tázala den co den: Kdy pak tedy přece přijde? A tu třetí milý opustil a puklo jí srdce Při tom zvadly všechny tři — je to malér!

Básníci vůbec od jakživa rádi o růžích mluví. Nazývají je „voňavkou bohů“, „radostí smrtelníků“, „hračkou Afroditinou“, zamilovanou květinou Muz“, „věčně mladým kvítkem Bacchovým“ atd. „Hej, šenkýři, přines víno, což nevidíš, že je růží čas?“ volá Hafis, král poetů. K vínu patří růže, k růži slavík, k vínu, růži a slavíku děvče, láska. Poesie umělá i neumělá stejně spojuje růži s láskou. Rukopis kralodvorský želí ranně rozkvětlé a ranně zvadlé růže — „zmilitka sě nedožděch.“ Německý poeta jásá: „srdce jeho že náhle se mu z prsou ztratilo a místo něho že tam má samé růže.“ Česká národní píseň učí, že „divoká růže a první láska netrvají nikdy dlouho,“ a jiná vyzdvihuje výstražně prst a ptá se: „Kdo zdvihne pohozenou, vadnoucí růži?“ Německá píseň zase tvrdí, že nemá milý od milé nikdy dále se vzdálit, než co se dá růže „donést, aniž by zvadnula“. A jiný básník nalezá v těžké knize založenou suchou růži, vzpomíná a naříká: „Nač budíš boly staré, kéž by tě byli letní

větrové setřásli s zeleného keře a roznesli po širém světě!“ Ovšem sobě všímá poesie hlavně růže červené. Bílá je obrazem jasného měsíce, předmětem zbožných legend. A žlutá růže —

Co znamená žlutá růže?
Lásku, která zloby zkusí,
zlobu, která lásku dusí,
milovat a zlobit se na muže —

praví Heine. Ano i růžové trní se opěvuje. „Já neznám růží bez trní, ty nejsou z toho světa,“ volá jistý poeta, račtež sobě páni manželové spravedlivě toho povšimnout. „K vůli růži miluji také její trní,“ volá jiný. Trn je „znamením panenské obrany“ —

braň se, děvče, tomu hochu,
braň se tomu hochu trochu,
ale, děvče, ne snad příliš dlouho!

Však růže sama povídá:

Já ale jsem jak jiných květin víc,
chci utrhnuta být, jsemť květina.
— — — — — — —
Denn alle blumen muessen
am ende bluehn und kuessen.

Mezi děvčaty a růžemi je také příchylnost co nejživější. Rád bych znal děvče, které by nemilovalo růží. Které by jich rádo nepěstovalo, rádo se jimi nezdobilo, je necelovalo. Překrásně mluví o té sympatii děvčat k růžím portugalská národní píseň. Stůj zde na konec u překladu zběžném.

„Matičko, jakž se chumelí,
toť pánbůh zatřásl skrání!
Po vrších sníh se již bělí
a vzduchem se hvězdičky shání.

Vržena jsem tu na lože
zlou zimou, o krutý ty čase!
Do leta daleko, přebože,
kdy rozkvětou růže přec zase?

Matičko, zrcadlo dejte mi,
prosí Vás Vaše dcera.“
„Dceruško, nemohu, líto mi,
kočka je rozbila včera.“

„Matičko, cítím lic bledou,
smrt cítím v každém oudu,
až růže zde zase rozkvětou,
jsem už na božím soudu.“

„Děvečko, počkej jen na růže,
pak se ti zbarví zas líce.“
„Matičko, nikdo nepomůže,
pak já už nežiju více.

Matičko, hubičku dejte mně
a ruka se k přísaze zvedni,
umříti musím — slibte mně
ještě tu radost poslední:

v zahradě hrob mně kopejte,
kde rostou mé růže rudé,
až jarem vše zase rozkvěte,
rov můj pln plamenů bude.

Budu-li na nebi andělem
a těšit se bílému křídlu,
snesu se zase často sem
k vonnému svému sídlu.

Tu pak má modlitba rozkvěte,
potěším se jako v ráji —
ach matko, matičko, řekněte,
zda v nebi též růže mají?‘

Dvě posvícenská slova o huse.

I.

1874.

Starý návyk: kdo cestuje, že pak vypravuje. Je tomu as tak čtrnáct dní, co spolupracovník jistého uherského listu cestoval Čechami a pak krajanům svým sdělil, že jaktěživ a v žádné zemi na tom božím světě nespatřil tolik hus jako v Čechách. „Nevím, ale možná že u Slovanů husa je ptákem svatým“, pravil. Kdyby jel dnes, již by jich tolik nespatřil; naše husy sebraly si se strnišť již poslední klásek, sedí pohodlně doma a nechávají se od starší děvečky krmit. A po svatém Martině nespatřil by už vůbec žádnou, a pakli některou, tedy smutnou, se svislými křídly, s modrým okem plným rmutu, truchlící za ztracenými rodiči, ubitými bratry a násilně odvedenými sestrami. Když podzimní mlhy začínají se strašidelně kupit po českých pláních, tu napadá nás Čechy choutka vražedná a millióny bílých tvorů válí se v krvi své. Hudba hraje, tanec víří, z kuchyň se kouří, strýčkové a kmotrové přicházejí na návštěvu, a říkáme tomu všemu posvícení. Ano, millióny nevinných existencí bídně hynou v době té! Nevím sice, měl-li cestující Uher ten pravdu, že máme právě my zemi na

husy nejbohatší, ale velmi bohatou máme zajisté. Pražák, který na venek nepřichází, ani toho nyní více tak nepozoruje jako dřív, kdy na podzim pražskými ulicemi hnán houf husí za houfem. Dnešního dne už i husa zajede si po železnici do Prahy na trh.

Posvátným ptákem nám husa také právě není, ale velmi příjemným. Ono se vůbec zdá, že ji ani za ptáka nepovažujem. Odvykli jsme ji letu, zhrubili jsme její tělo, vzali jsme jí všechnu jemnost přirozeného pudu. Ptáka považujem vůbec za krásné, za milé zvířátko pro elegantni jeho tělo, pro pružný jeho pohyb, pro jeho zpěv, pták je nám také proto příjemný, že málo kdy je tak velký, aby mohl být člověku nebezpečen. Husa — největší její přítel musí bohužel doznat, husa že vyjmenované krásné vlastnosti má jen u míře skrovné. Nelze popřít, že nedovede po mezi skákat elegantně a hbitě jako konopásek, že hlavičkou netočí živě a zábavně jako svižný datel, že když splašeně uhání přes náves, její let vskutku jen málo se podobá majestátnímu letu orla, že husa také za dne nevznáší se nikdy „na svých písních“ k nebesům jako skřivan a za noci že netluče v křovině se slavíkem o závod. A co se týče její velikosti, tu třeba také bohužel přiznat, že kdyby byla velká jako slon, byla by člověku ještě daleko milejší než je. Člověk ji miluje jen dle žejdlíků sádla, dle liber masa a dle velikosti jater — hnusný člověk! Ba i to vzal člověk nebohé huse, co je tak příjemno u ptáka každého, totiž rozhodný cit pro čistotnost. Husa vypadá někdy umouněná, ucouraná, užmolená jako nejnedbalejší ženská, a to je moc! Jen že, chudinka, není tím vinna. Nechci zde člověku přímo a veřejně do očí povědít vše o nevděku jeho. Nechci připomenout, jakou rozkoš má hospodyně s vychováváním husí drůbeže, jakou má při tyranském

podškubávání, jakou pak při cpaní šiškami atd. Nevyčtu rodině, že chudičká husa dovede ji uživit po dva dny, v sobotu co kaldoun s nudlemi a v neděli co pečeně. Neuvedu hospodáři, jak že zavoní mu vždy domácí důstojnost jeho, když pro něho pro samotného a zvlášť vypíkají se játra z husy. Nepoukážu také k zimní poesii, jaká rozkvítá při draní peří. Kdybych to vše vyložil člověku tisíckrát, člověk, bojím se, přece by se nepolepšil!

A člověk nechoval se k huse nikdy slušně. „Moderní" člověk je aslepoň v brutálních svých citech k ní upřímný, „antický" byl ale pln perfidní licoměrnosti. Pokud paměť lidstva sahá, byly husy soudruhyněmi člověka. Již Odyssea o nich mluví a Homérovi „bohorovní prasáci" — rozuměj pastevci vepřového — pásli nejen skoty rohaté a stáda štětinatá, nýbrž i bělostná husí stáda. U Egypťanů byla husa symbolem mateřské lásky, u Řeků a Římanů znamenala úrodnost, lásku, manželství, narození, ale také smrt — tolik významů měla ta prý „hloupá husa". Na starých náhrobcích vidáme vyobrazenu husu, nad vchodem do podsvětí nenalezá se tam lidská lebka, nýbrž hlava husí atd. Ano, obraz smrti! Tak perfidně s ní zacházeli! Staří Egypťané prohlašovali ji za svatou — a Faraonové a kněží nejedli skoro jiného masa nežli husího. Římanům zachovaly husy Kapitol — a Římané je za to „slavnostně" krmili, aby je pak „slavnostně" snědli. Na ostrově cyperském byla husa v chrámě Venušině chována co symbol lásky — pak ji vždy zas snědli, divná láska! Jen staří Keltové, žijící za časů Caesarových v Anglii, chovali sice husy, ale nejedli jich — chovali je jen „pro náramnou jejich krásu". Ano pro krásu, koukejte se na to, jak chcete.

Říká se: „jsi zvědava jako husa", a také zas „jsi

hloupa jako husa“ — jak pak se zvědavost a hloupost srovnávají!? O, husa není hloupa, má kus mozku v hlavě a kus srdce v těle! Teprv před několika dny vypravovaly naše listy o jistém chytrém houseru kdesi v českém kraji, který líp než pes chránil svěřené mu předměty svého pána. V Aigionu, jak Plinius vypravuje, zamilovala se husa do krásného hocha Amfilocha, jiná do Glauke, citeristky krále Ptolemea. Ještě jiná stále doprovázela filosofa Lakyda, zajisté jen pro vzácnou moudrost jeho. Že dovede husa mít i pro vojsko cit jako nejněžnější kuchařka, dokázala jedna virtemberská. Jistý vojenský pluk měl tam svou „plukovní husu“ jako jinde mívají „plukovní psy, špačky, a t. d.“ Cituplné zvíře chodilo všude s sebou, nejraději na parády, a skončilo r. 1853 v Ulmu.

Také pro hudbu má husa mysl tklivou. V Messinkách zamilovala se husa do kantora, pro krásný jeho hlas, kterým zpíval, a pro jasný zvuk zvonce, kterým zvonil. I na jarmarku, v největší tísni, dovedla si svého kantora vyhledat. Ostatně lze smysl pro jemnost lidského hlasu pozorovat i při husách českých. Sotvy že zůstanou na návsi dvě ženské stát, aby si živě pokleply, již je obcházejí dvě, tři husičky s nataženými krky a štěbetají lehýnce po nich. Ono se jim to ženské knáchání líbí.

Výtvarné umění často užilo husy co atributu. Spisovatelé do husy prali, posmívali se jí, i Blumauerova nadšená hymna na husu zdá se mně být jen ukrytým posměchem. Hudba si husy posud vůbec ani nevšimla, jediný Mozart napsal spravedlivou svou „Husu kahýrskou“ — sláva nesmrtelnému Mozartovi!

II.

1875.

Jsem pozván na posvícení tuto neděli. Jakž bych nešel! Již se vidím, jak mne vyvábí zpěv a vzdálený šum houslí z vyšperkované světnice, z kruhu svátečně oblečených hostí ven na náves, a jak tu stojím prostovlasý před vraty svého hostitele a držím v pozdvižené pravici studené stehno husí a v levici malou, zcela malou skyvu chleba. Bože, ta dobrota, takové studené stehno husí! Můj nebožtík otec říkal, jíst ho, to že patří mezi sedm bohumilých skutků, nebo jak se jim říká, a věru že kázání křesťanské mravouky nezůstalo nikdy bez hlubokého dojmu na mne!

Přiznám se, že mám k husám vůbec náklonnost zcela zvláštní. Často jsem už přemýšlel o příčině. Snad proto, že se jim říká v staroindickém také „Hanzi"? Nebo že se k nim pojí nejkrásnější vzpomínky dětinné — vidím-li silný husí brk, že sobě vzpomenu vděčně ihned na první bouchačky, a vidím-li skupinu slabších brků, že sobě vzpomenu rovněž rychle na maminčinu do mastnoty namočenou peroutku, kterou vždy v pátek potírávala lívance a vdolky? Ať je tomu jak chce, za takovou náklonnost se člověk styděti nemusí! Jmenujte kterou chcete krásnou vlastnost, to by bylo pěkné, abyste směli dodat: Vida, a tou se husa nehonosí!

Vznešený rod? To myslíte snad rod starý, dlouhou řadu předků? Nu, husa jich má víc než všichni čeští šlechtici dohromady! Už věrná Penelopeja bavila se s Odyseem o husách velmi živě a zanášela se sama jich vychováním. Homérova Iliáda i Odyseja často je

připomíná a v Athénách chovají se husy dnes právě tak jako před 3000 lety a zachovaly sobě jazyk svůj v ryzé původnosti a dávné formě líp, než nynější potomci starých Hellenů. Nikdy také v historii snad nezanikly. U Římanů sídlely na Kapitolu za to, že spasily vlasť, což jinou šlechtu učinit ani nenapadá. Karel Veliký zanášel se chovem husí velmi pilně, ať podrží tedy příjmí své alespoň za to! Na středověk měli největší vliv kněží a na kněze měly největší vliv desátky, mezi nimi hlavně pak husy — je někdo, kdo by nevěděl, že podnes jistá chutná část husy jmenuje se „biskup“? —

Jmenujete krásu? Staří Keltové, žijící v Anglii, chovali husy jen pro krásu jejich. Rovněž staří Hellenové. Dle Columelly vybírali Římané pro chov jen husy bílé, po nichž tedy nynější sněhobílé krásné husí plemeno obdivu našemu zůstaveno. Jediné, co se huse vytýkává, je chůze její. Nevím, proč prý není hezká; je to chůze ovšem trochu pohodlná, neupírám, ale za to rozhodně vážná, ve vážnosti své opět půvabná. Ostatně, vždyť se husa nikde netlačí k baletu! A mohla by to učinit, galantní Pařížan jmenuje baletní figurantky — ty které jen pro svou tělesnou krásu, ne pro baletní své umění na jevišti se staví — nejinak než „les jolies grues“, „krásné husičky“. —

Chytrost? Přírodopisec Brehm praví: „Proč že husa je vykřičena co hloupa, nedovedu říci; veškeré pozorování svědčí o přímém opaku“. — Duchaplný Laboulaye dí, že „husa je povahy opravdové, ba filosofické“. — A české přísloví učí člověka: „Dočkej času, jako husa klasu“, čímž přičítá huse moudrost zrovna šalomounskou. —

Hrdinnost? Zbytečně bych opakoval povídku o Kapitolu. Zbytečněji bych poukázal k tomu, jak že

husa sípe a po každém se honí, když má housata. A nejzbytečněji bych uvedl prostomilé naše české národní přání: „Bodejž tě husa kopla!“

Slávu? Rozhodlo se již zároveň s otázkou stran vznešeného rodu. Ale nejen v světské, také v církevní historii je husa slavná. Vždyť zná, doufám, každý legendu o sv. Martinu. Byl v Toursu, ve Francii, biskupem. Ta čest ho mrzela, neboť byl muž skromný. Chtěl tedy své věřící obci utéci. Schoval se do husí posady, ale v posadě byla také husa, živá, moudrá husa a ta kejhala, až ho prozradila. Za to má husa vždy o sv. Martině posvícení. Ano, husa má vnitřní cenu svou mravní, a řekne-li prostý venkovan: „Nejednako bůh rozdává, jednomu hus, druhému páva“, rozhodl již ve prospěch husy proti všemu zevnějšímu pávímu lesku. —

Užitečnost? Mám ještě mluvit? O zlaté, vonné pečeni? O libém, perlovém sádle? O pikantní, chutné krvi? O husích drůbkách v polívce? O kaldounu s nudlemi a rejži? O přímo kouzelných játrech? O husí paštice se šampaňským? Mám psát ódy? — Mám poukázat k tomu, že každá pořádně vychovaná husa dá $^3/_4$ libry drahého peří? Že jen z Čech se ročně vyveze 12.000 centů? Mám zavadit o husí brk, jímž první, pokud známo, psal Anonymus Valesii, po něm Hus, Dante, Komenský, Newton, Humboldt?

Věru, větší poklona se ani nemůže udělat děvčeti, než když se mu řekne „huso“! Učiním-li tak, pravím: „Děvčátko! Přísloví české ovšem dí: „Kde husy, tam štěbety, kde ženy, tam klevety“, a německé dodává k tomu: „Tři ženy, tři husy a tři žáby a už je hlučno jako na jarmarce“ — ale, což je štěbetání nějaká chyba? Řeknu-li ti, děvčátko, že jsi husa, že jsi štěbetavá, neříkám nic jiného, než že jsi bdělá, což je krásné, a že

nepodržuješ jen pro sebe chytrost a vědlas, jímž tě pán bůh obmyslil, což je ještě krásnější. Řeknu-li ti, děvčátko, „huso!“, říkám: ty's věrna, neboť v Číně je husa obrazem věrnosti, a vskutku ještě nenapadlo také u nás žádného husáka, aby po Dumasovsku pronesl „tue-la“ — „zabji, nevěrnici!“ A říkám dále: ty's vůbec hodná, proto že's vděčná k rodičům svým, neboť u starých Egypťanů byla husa symbolem dětské vděčnosti. A tak dale!

Podoba je nepopiratelna. Tak daleko jde, že když tovaryš svého mistra požádá o ruku téhož dcery, mistr řekne: „Rozmysleme si to trochu, počkejme až do Martina“ — a o Martině dostane pak tovaryš na stůl husu a do náručí holku. Věru že má otec mistr právo na opatrnost, neboť nic na světě pracněj se nevychovává než housata a děvčata; sotva to jen trochu povyrostlo, má to tisíce nepřátel v dravé zvěři.

Kdyby byl ale ještě někdo v pochybnosti stran podoby, dám mu důkaz poslední. Posud se nikomu nepovedlo dát dobré vysvětlení, proč ženské s tak báječnou ochotou poddávají se zákonům módy. A dává je přec zrovna hravě české přísloví: „Když se jedna husa napije, pijí jiné všecky!“

Na vánočním bukále.

1869.

I.

Teď je zas čas, abych výročně huboval. Beru tedy vánoční národní „bukál“ a nechám jeho strunu mezi prsty bručet.

Ne snad, že bych nerad vánočky — já je zrovna tak rád jako jiní lidé, ale ne jen o vánocích, nýbrž po celý rok, ne s nasypaným cukrem, poněvadž snadno na zem spadne nebo vousy zhyzdí, a ne se sladkými, nýbrž s přitrpklými mandlemi, jež jsou pikantnější. Arci že prý je trpká mandle nebezpečna, že prý i otravuje — ale kdož by vážil trochu jedu při pikantnosti, a fadessa je v životě ještě horší jed!

Nemohu si pomoci, mně je ale ten kalendářem zrovna na 24. prosinec a mezi šestou a dvanáctou večerní hodinu položený „cit“, ta programní „radost“ od srdce protivna. Mohu to říci tím spíše, že jiným n e n í a ti jiní sobě svou radost mnou as pokazit nenechají. Jako sobě nenechali od podobných mně písalů pokazit výroční své a programní radosti už před tisíciletími! Vzdor našemu duchaplnému rozdělení na dobu předhistorickou, starou, střední, novou a nejnovější jsme a budem p o ř á d s t e j n i, od Adama, kterému teď chtějí v Americe postavit pomník za to, že se od pána boha stvořit nechal, až po onoho „posledního“, který dle ministr-praesidents-kandidáta Ana-

stasia Grüna vyvandruje jednou ze světa s kytarou v ruce, co „poslední poeta“. Podoba praotce vrací se v podobě pravnuka třeba až desátého kolena, naše ženy nosí falešné copy a malují si tváře jako je nosily a malovaly před dvěma tisíci lety, a naši mužští mají výroční city jako je měli mužští za Tiberia. O čemž později!

Štědrý večer, toť prý jediný den v roce čistě „rodinný“, den, z jehož rodinného štěstí nabeřem zase síly pro celý rok. Proč lezou tedy v svatvečer do rodin i ti, kteří do nich nepatří? — snad aby tam svou samotu tím trpčeji cítili? Štědrý večer, toť prý den ukládající přímo za povinnost udělat dětem nějakou radost. To je as tak jako s kanárkem v kleci: když mu dáme cukru a on zpívá s o b ě, myslíme, že zpívá nám. Otec dělá radost vlastně sobě, ne dětem, a proč si jí neudělá častěji, vždyť by rozžaté svíčky a hračky v jiný den způsobily týž jiskrný proud v očích dětských! Činí se tak snad ze spořivosti j e n o Štědrý večer, nebo jaksi dle úmluvy a k vůli odbytí „jednou pro vždy“, poněvadž by „otec rodiny“ takto nemohl mezi přátele do prázdné hospody na večerní klep? Divodivoucí věcí je zvyk a tradice. Znám lidi — byli by tuze uraženi, kdyby jim někdo upíral, že jsou „volní myslitelé“ — a ti říkají: „Já sice po celý rok jím maso, vždyť nejsem žádná modlářka, ale o Velký pátek ne — to ne!“ A zase znám lidi, kteří sice po celý rok nepřijdou z hospody před půlnocí domů, ale o Sylvestra teprv extra ne. Něco podobného je zde. Ti, kteří nemají po celý rok citu, nenahradí jej při černé rybě s knedlíkem, a ti, kteří jej mají, nepotřebují zas jej mít teprv výročně.

Když už to je, je dobře, že je to v zimě. V té době, kdy královna zima s celým svým větrným a rampouchovým komonstvem táhne z říše své na severní točně

k letní své ville na švýcarských alpách, a my se na ni díváme a mrznem, tu ovšem tiskne se rád jeden k druhému, v kruhu rodinném. Když venku sníh provádí humor svůj, na každý kámen položí měkkou bílou podušku, na stromy věsí pláště, z hošíků nasype šedivých starců a „vandrovníkům krade pěšinku zrovna před nohama," tu nás může třeba potěšit, že sedíme na žíních svého křesla, že se halíme v župan, že ty děti jsou přec jen ještě milé, zlaté děti, a z nás že nemusí právě dnes nikdo co vandrovník ven do té psoty. V létě, kdy příroda láká ze světnice ven, nešlo by to as tak snadno sbubnovat výroční city rodinné; v létě také nearanžujem plesy, nýbrž velmi chytře o masopustě v zimě. A když ty plesy, může se konečně i jiné mezistěnní „paroli" podat chladně rozumné zimě. Zima je doba strašně rozumná! Je to chladný mudrc, který „květy a travičky proto ubijí, že jich nesplodil. Řece dokázal, že teče příliš vodnatě, a ona si dala říci a změnila se v led. Slavíku dokázal, že za noci zpívat je naivnost, a skřivanu, že tím lítáním do výšky ztrácí na příjemné tělnatosti. Slunci, které tak ledacos pouze hravého provádělo, podíval se přísně do očí a ono zmoudřelo. Dokázal duze, že její barevná hra je fantastická ničemnost, nemající pražádného praktického účele, hromu, že jeho bručení je dětinskost, a celý svět si nechal říci a bylo to štěstí jeho, sic by ho byla rostoucí tráva konečně zadusila." Nu a když je za zimy tolik rozumu všude venku, může snad být trochu nerozumu — o vánocích mu říkají „poesie" — uvnitř domů! Konečně té poesie není nebezpečně mnoho. Já alespoň nebyl jsem nikdy tak příliš pohnut, když venkovské děvče odříkávalo své štědrovečerní:

Ozvi mi se, ozvi pes,
kde můj milý večer dnes.

A z těch dětí zdály se mně vždy být dojemnějšími a poetičtějšími ty, které mrzly venku, než ty, které tančily uvnitř kolem nadělených stromků. Jak povídám, já také rád vánočky, ale stran té doby a těch mandlí — jakož už nahoře řečeno.

Miluju zimu jako Lenau. Chtěl bych, aby mráz její vniknul mně až do srdce a divoké větry její aby roznesly všechny sny a všechny zpomínky. Ale ne každý je s to pocelovat rampouch a zima u daleké většiny lidí není v pražádné oblibě. Mají z toho srdečnou radost — už naši nejstarší praotcové ji měli — že na konci prosince „rodí se slunko znovu“ a krátký den že se dělí dle pesimistů alespoň „o bleší převalení“, dle optimistů o celé „čtvrt zivnutí“. A když naši praotcové pozdější — ale pořád ještě starší než praotcové všech Thunů, Auerspergů, Windischgraetzů atd. dohromady — stali se z pohanů nepochopitelným řízením božím křesťany, spojeno s „narozením slunka“ také „narození Krista pána“. Možno, že historickým právem, neboť kdyby nebyla bývala alespoň slabá, nějaká jen tak palestýnská zima, nebyli by musili osliček a voloušek dýchat. Tolik je jisto, že se dni tomu takto poesie přidalo a že poesie ta potrvá, pokud děti budou k jesličkám přistupovat s touž naivností, s jakou na Rembrandtově obraze pastýř, nadzdvihující klobouk, jako by se ptáti chtěl: „Prosím, ráčíte snad Vy býti matkou boží?“

Viděl jsem v benátské akademii obraz od Bonifazia. Mnoho na něm není, jen jedna jediná myšlenečka, malinká, hezounká. „Magik“ přináší Ježíškovi dary v košíku. Ježíšek je roztomilé děťátko, ale také dětinsky zvědav, a u zvědavosti té pozdvihuje víko u košíku, aby se podíval, co tam. Ano, vánoce jsou také naší dobou darů,

dary jsou mimo rodinný poměr a zimní ohled třetím motivem vánočním. Avšak dary a darování je věc už o sobě důležitá i zasluhuje zvláštní svou kapitolu.

II.

Jedna velká bolest, jeden velký chtíč ovládá veškeré člověčenstvo: dostat něco zadarmo Nejen co chuť na všeliké dědictví, co chuť do právních rozepří, také co chuť na dary jeví se „světový bol" ten. Pokrok lidstva ale záleží hlavně v tom, že nesřízeným chutěm vykáže se žlábek. Abychom dostali dary, dáváme je sami také, vždy v tajné naději na výdělek; avšak co jistou asekuraci vyhražujem k tomu ještě zvláštní doby darů. Ty jsou u rozličných národů rozdílny, jako je i jiného rozdílného. U Francouzů je dobou darů Nový rok, jako je týž den u nich dobou zvláštních dramatických plodů, výročních „revues". U Angličanů začínají co do nákladu i co do tendence zcela podobné výroční hry, „Chrestmas-Pantomime", již o vánocích, a výroční dobou darů jsou tam již vánoce. U nás — u nás jsme dávný život národní zapomněli a nového jsme si nevytvořili, jen tak svařili ze světového. Naše venkovanky sobě sice vzdor zbožnosti své o svatvečer trochu začarují, jindy to ale dělají také, my sice máme v týž den o nějaké „jídlo" víc, ale nezasednem za stůl věnčeni jako Angličan svými „mistletoes", a o posvícení jíme rovněž „výročně" víc, my nemáme ani vánočních ani novoročních her dramatických, a co se týče darů, ty dáváme o jmeninách, narozeninách, Novém roce, svatvečeru, sv. Mikuláši a ještě jiných dnech, jen že to opět nemá rázu. Už Němec je trochu „špína chlap", jeho: „Kleine geschenke erhalten die freundschaft" nepřislibuje mnoho, a naše slovo „dárek" je sice

něžné, ale neslibuje také víc. Naše dny darů jsou praví trpaslíci na př. naproti novoročnímu dni pařížskému, kdy tam pošta jen v 24 hodinách roznese půl milionu balíčků. Francouz má zcela význam ně slovo „étrennes“ jenom v množném počtu — a snad že slovo to pochází z „étreindre“, že se totiž sáček pak stáhne kysele.

Nový rok nebo svatvečer mají historické právo na dary. U svatvečera je v tom i mythus. Sv. 3 králi přinesli Ježíškovi zlato z Arabie a myrhu ze Sáby, naši pastýřové nosí mu ve vánočních písních posud „krajíc z tobolky“, „homolky“ a „tučného berana“, a pastýřky dle ženské něžnosti své „kolibčičku“, „jitrničku“ (s níž prý „Apolenka hapala“), „oplatky“, „holoubátko“, „plinky“ (jak praktické a čistotné!), „peřinky“ a „růže“. Nový rok byl dnem darů již u starých Římanů, jen že jej slavili zcela jindy než my. Darům svým říkali „strenae“, což znamená vlastně hrsť roští z nějakého jich posvátného háje. Velmi praktické v zimě! Mnohému z mých milých přátel by bylo takhle půl sáhu dříví, ať už tvrdého nebo měkkého také milejší než na př. má fotografie. Dřevaři by pochodili, cukráři, knihkupci, galanterníci by zlostí sežloutli. Později si dávali Římané datle, fíky, med a k tomu groš čili „stips“, aby si každý koupil takto co chce — opět velmi praktické! Znenáhla ale byl groš už pouhou špinavostí — „fert cum parvo sordidus asse cliens“ — „špinavý klient přináší malý groš“, zpívá už epigramatista Martial, a datle už také neposílaly se jen tak s peckou tvrdou jako kámen a masem zlatohnědým jako nejkrásnější benátské aventurino, nýbrž hned cely ze zlata. Ovšem je to jedno — obyčejná datle lepkavostí svou pošpiní prsty a byť byly nejněžnější, a zlatá datle pošpiní duši a byť byla nejpanenštější! Konečně ale došli Římané tak daleko v šílenosti

darodárné, že císař Tiberius musel nařídit zvláštním dekretem, aby se dary novoroční nedávaly den co den po celých 31 dní (on totiž musel dle zvyku každý dar sám odměnit darem v ceně čtvernásobné!), nýbrž jen po první čtyry dny. Snad že se měli tenkrát Římané vespolek tak nesmírně rádi, vždyť zakázal Tiberius dekretem také, aby se každý den nehubičkovali! Ty malé Paříženky našich dnů by se na něho divně podívaly, kdyby jim zakazoval, aby o Nový rok nenastavily tvářičky každému, kdo si je právě pocelovat chce!

My také, co darujem Vídni dobrého, čtvernásob se nám tento! Ale my jsme v darech vůbec zvláštní, jak už duchaplně praveno. Naší koledníčkové musí sobě dárky své na nás zrovna vyhoukat a vymrznout. A přec chtějí tak skrovně málo! „Malej koledníček přichází si pro trojníček", a jen: „budete-li se mu smáti, musíte mu krejcar dáti!" Toliko kolem Řipu, kde je zámožnost tak velká, že ji nyní odhánějí až do Litoměřic,*) poručí si koledníček „po groši širokým, po zlatým kulatým", jen že ho nedostane. Takto je seznam koledníčkových přání zcela prosfounkým „jídelním listem", vykazujícím: „napečené šišky", „do kapsy housku", „oříšek", „kus medu", „koláčky s máčkem", „syrečky s koprem", a jen „homolky s kmínem, polívany vínem" dělají noblejší výminku.

V městech jsou vánoční dary víc špekulací obchodníků než „výplyvem neodolatelného proudu citu". Kde byly v krámě za sklem včera jednoduše zouváky, jsou dnes tytéž, ale opatřeny nápisem: „Vánoční dary". A potřebuje-li pan manžel právě zouvák, nu tak ho

*) Mini se r. 1869 oblibené odhánění dobytka, nezaplatil-li hospodář v čas daň.

paní maželka o Štědrý večer jím „překvapí“. „Jen prakticky a s pokrokem!“ je heslo moderní frašky. Kdyby měl pan manžel hedvábný „lajblík“ svůj už dávno roztrhaný, nesmí sobě koupit nový, neboť jej dostane vždy o Štědrý večer darem, kdyby měla paní manželka své trepky už dávno vybrouzdané: počkat do Štědrého večera, zní heslo. Sic by bylo za prvé zbytečné peněžité vydání a za druhé mozolovité přemýšlení, neboť naši průmyslníci nedělají pranic víc, než že vyvěsí tabulky s uvedeným nápisem. Tyto dny přišel cizinec do knihkupeckého krámu a žádal skvostně vydané dílo, illustrované. Knihkupec mu předkládal díla francouzská, anglická, německá. — „Já ale chci něco českého, když jsem v Čechách!“ poroučel cizinec; poroučel ale nadarmo. Byl právě cizincem, nevěděl, že naši nakladatelé staví velké domy, a když se na ty domy češti spisovatelé tak napracovali a vlastenecké kapsy tak napotily, že nemůže pak z těžce nabytého „národního jmění“ nakladatel dát lehkomyslně peníze na špekulace, na skvostná díla česká, a t. d.

Přímo protivné je však to veřejné obdarovávání chudých dětí v „dobročinné“ Praze naší. Mrznoucí, hladovící děti, dlouhé, polo blbé a polo zbytečné řeči, nesmírný šust hedvábí — a z toho všeho vyleze pro sirotka nějaká hadrovitá sukýnka! Arciť, chudina dostane při tom alespoň ten svůj hadr, kdyby se cettes dames nemohly při tom točit jako páv na stodole, nedostala by chudina pranic. Zaplať pánbůh!

O Sylvestra.

1875.

Nevím, bude-li letos zcela tak veselo jako bylo v loni — mělit jsme v loni o sylvestrovské noci jen na pražských ulicích krásné tři vraždy — ale veselo bude. Je to den, kdy každý myslí, že musí být vesel, že musí odzpívat dokonávajícímu roku a odzvonit mu sklenicemi, že by nový rok ani nemohl být šťastný, kdyby nezačal pořádným bolením hlavy. „Vždyť je Sylvestr!“ — „Máme dnes Sylvestra!“ a „Sylvestr — Sylvestr!“ zazní to ze všech stran, skoro co omluva.

Kdo pak byl ten Sylvestr, že se stal patronem privilegovaně omžených hlav, patronem posledního dne v roku a že jaksi po ostatních 364 svatých „vymetá“? — Byl papežem.

„Přál bych sobě, aby dny v kalendáři byly pojmenovány dle narozenin znamenitých učenců a duchaplných spisovatelů; ale lituju, že se mně nepoštěstilo nalézt narozeniny nějakého znamenitého muže pro každý den“, napsal Němec Gaup, „konsistoriální rada“. Když to nešlo se znamenitými muži, mohl toho pan konsistoriální rada zkusit se znamenitými skutky, na př. papežů, a těmi mohl vyplnit kalendář třeba pro rok na Uranu nebo na Saturnu, ač je tam desetkrát delší než u nás! Kalendář takový nebyl by sice tak vznešený, ale pro dorůstající lidstvo byl by zároveň poučný a zábavný až nad potřebu.

Vždyť se namáhali papežové zrovna o přítrž, aby spůsobili něco zvláštního! Jeden posvětil milého koně svého za diakona. Druhý (Julius III.) učinil šestnáctiletého kluka, ošetřujícího opice jeho, kardinálem. Třetí (Jan XII.), sám jsa teprv devatenácte let, stal se již papežem a choval se dle stáří svého i dle babičky své Morozie. Tato Morozie se sestrou svou Theodorou, dokud byly krásny a mlady, dovedly celou řadu milenců svých učinit papeži; měly jich hodně a papež mizel za papežem. Čtvrtý byl třeba z rodu Borgiů — netřeba víc dodat k tomu. Pátý (Řehoř VII.) zavedl celibát, nebo začal prodávat odpustky, nebo vydal nějakou bullu na spálení kacířů. Šestý (Štěpán V.) tvrdil: „Papežové počinají se jako Kristus od matek svých zastíněním ducha svatého; všichni papežové jsou tím spůsobem jacísi bohočlidé, aby mezi bohem a lidmi tím lépe prostředkovati mohli; jim dána jest také všeliká moc na nebi i na zemi“. Sedmý, dobrý náš známý, dal sebe a nástupce své prohlásiti za neomylné — račte vidět, jen tak mně sáhl jsem sem a tam, do různých věků a celý týden je jak náleží vyplněn. A kdyby události ty stály v kalendáři, připnuty k určitému dni, myslím, že by člověk víc přemýšlel o tom, než když tam stojí sv. Gorgon nebo sv. Kasián nebo třeba 11.000 svatých panen.

Každý den se dá krásně vyplnit. Předevčírem, dne 29. prosince, byl den sv. Tomáše, arcibiskupa kanterburského, který ve prospěch svůj hleděl v Anglii roznítit válku občanskou. Včera, dne 30. prosince, bylo tomu 252 leta, co Řehoř XV. zapověděl křesťanům — čtení bible. Dnes, dne 31. prosince, slavíme Sylvestra, papeže, k jehož jmenu připíná se jedna z největších lží, co jich kdy bylo ve světě.

Papež Sylvestr je svatým. „Nemůže každý cnostným

se stát, ale svatým se stát může každý". Možno, že byl Sylvestr i dosti cnostným. Byl současníkem Konstantina, jenž proto, že byl tyranem, zuřivcem, vrahem vlastního syna, nazývá se „Velkým". Když pak z politických příčin učinil náboženství křesťanské náboženstvím státním a z přílišné horlivosti odkládal křest až — na několik minut před smrtí svou, tu pak vykonal křest ten papež Sylvestr. A legenda spojila obě jména a Sylvestr je proto svatým. Stalo se mu ovšem po smrti, za živa arci neměl ctí tak vzácných, neboť na začátku 4. věku, kdy se Konstantinův křest udál, nebyli „následovníci" onoho apoštola, který Krista pána třikrát zaľhal, ještě papeži, nýbrž patriarchy jako jinde jiní.

A legenda pracovala dál, jak jí právě potřebovali. Císař Konstantin, pravilo se, daroval Sylvestrovi Řím a papežské území; proto se sám pak vystěhoval z Říma do Byzance. O pět set let později, poněvadž pořád ještě daru tomu nikdo věřit nechtěl, sestavil jakýs podvodník celou řadu listin podvržených; jsou známy pode jménem „pseudoisidorských dekretálů". A dvě stě let později stali se papežové na základě podvržených listin těch z ponížených „sluhů sluhův" již pyšnými „pány pánův" a dekretovali, „že není koruny ve světě mimo tiaru papežovu".

Co do té doby a co od té doby stála světská moc papežova hrůzy a krvi lidské! Co způsobila neštěstí po celých již patnácte století! Byla jedním z nejtěžších žernovů, visících na pokroku lidském. Ještě za našich dnů jsme viděli, jak překážela v nejživotnější otázce celému čilému národu. Ještě do posledních let hrozila nejkrvavějšími zápletkami evropskými. A kdo může ručit za to, že podobných zápletek nepovstane zítra?

Podivno, již jsou tomu také zas čtyry století, co zřejmě dokázána podvrženost dekretalií a zakládající se na nich světské moci papežově uzmuta veškerá historická půda. Přece leží ta trvá dál, a podnes, když v poslední den v roce zní to ze všech stran radostně „Sylvestr! — Sylvestr!“ slavíme jednu z největších lží, která kdy lidstvo hnětla. Tak se děje! Leč povznese se na autoritu, a co jednou autoritou uznáno — kácej a boř, tak snadno nezbořiš. Jedni věří nepřemýšlejíce, druzí nevěří, ale jsou příliš pohodlni, než aby se opřeli.

S. Heller, dobrý znatel dějin, ponavrhnul kdesi, abychom podstrčili Sylvestru I. papeže Sylvestra II. a slavili tohoto v den a noc před Novým rokem. Byl prý to hodný muž, což lze viděti z toho, že ho v Římě již po dvou letech otrávili. Čili, jak mniši pod kapucemi bručeli: „Smlouva s čertem vypršela, čert si ho vzal!“ Ale prosím, nač to podstrčení! Vždyť je to tak dobré pro lidstvo, když se mu ve velký den, právě na konec roku, připomene, jak že je mnohá moří leží, jak že je hněteno šalebnými autoritami! Jen ku vědomí toho musí lidstvo přijít!

Zvláště nám Čechům bylo by teď dobře, kdybychom se konečně zas vzpamatovali jednou ku pravdě. Zvláště u nás je hnusná leží nyní pánem a šalebná autorita vede národ na úmor.

„Dolů se šalebnými autoritami, které nás vedou do záhuby, pod opatek se lží, která rozežírá již bytost národa, ku předu za rozumem a pravdou!“ — zní můj přípitek sylvestrovský.

Tukněm si všude po Čechách a v jitru novoročního dne bude oko jasné i hlava jasná!

Hodiny a hodinářství.

1874.

Sedím v křesle a odpočívám. Za mnou hrkly na stěně pendlovky. Budou něco odbíjet — ale co? kolik? Jsem líný obrátit hlavu k stěně na pendlovky, nebo vytáhnout hodinky kapesní, nebo nahnout se blíž k psacímu stolku a podívat se repetícímu budíčku do tváře — vždyť se dočkám! Zase hrkly, a teď — jedna, dvě, tři, to jsou čtvrtě, a zas jedna, dvě, to jsou celé, tedy máme tři čtvrtě na tři. — Jak hloupě to ten hodinář svými hodinami ke mně mluví! Nemůže dát tlouci skutečně tři čtvrtě na tři? Nebo dvě celé a pak tři čtvrtě? Copak se říká „tři čtvrtě a dvě?“ —

Ale zahrajme si jednou s těmi hodinami! Jak repetí a seká ten budíček! Jako tepna bujného dítěte; jako by chtěl dokázat, že ani nemůže zaspat. A jak skáče na kapesních hodinkách drobná sekundová rafije! A přec ještě to hopkání její, to její „bystré“ měření času není praničím! Copak je do toho, když neměří alespoň stotinu sekundy! Smějete se? Stá částička jedné sekundy a měřit ji! A přece jsme viděli ve švýcarském oddělení světové výstavy Hippův „Chronoskop“ na měření tisícin sekundy! Ano astronomové, kteří nyní zanášejí se s určováním zeměpisných stupňů v Evropě, umějí prý na volném kyvadle měřit pohyb až na milionovou částku sekundy, jako dovedla internacionální komise na určení metrů před dvěma lety v Paříži měřit délku těles

až na desítitisícovou částku jednoho milimetru, což je tak asi dvoustá část šířky jednoho lidského vlasu! Bláznovské, obdivuhodné lidstvo!

Počátky všeho byly a jsou v lidstvě vždy chudy. Na počátku neměli jsme jiných hodin než ty velké, sluneční a hvězdové na nebi. Jdou věčně, jdou spolehlivě a nemusí se natahovat; ale často se pokrývají šlojířem, nemají rafiji, netlukou. Člověk chtěl i tentokráte znát dobře čas, neboť visel již činěním svým na čase, a ten čas ještě nikdy nestál, jemu ještě žádný Kolovrat nezarazil kola. Tedy si vymyslil dloubal člověk hodiny. Nejprv písečné, přesypávající — teď už jich užívá leda starý mládenec, když si doma chce uvařit dobře na hniličko" vejce. Pak hodiny vodní. Povídá se, v těch že byli Saracéni mistry. Snad většími, než ten pán, který ve výstavním parku v loni postavil pod šíré nebe také ještě hodiny „vodní"! Měly všechno na sobě velmi pěkné, štíhlé tělo, bílý ciferník, ostré rafije, láskyplného pána, ale hned prvního dne oblíbily sobě postát na druhé hodině a z té se nehnuly po šest měsíců. Teď možná že jdou dobře.

Konečně připadli lidé na hodiny se stroji, kolečky, váhami, pery, závažím, kyvadly atd. První, který sestavil hodiny s kolečky, byl prý papež Sylvestr II. Sestavil je, když se ještě jmenoval Gerbert, byl ještě francouzským mnichem a zanášel se s věcmi sice světskými, ale užitečnými. První „kapesní", neb raději přenosné hodiny pocházejí prý ze třináctého věku. Byly snad as tak praktické jako podnes naše tak zvané „cestovní hodiny" v kovové skříni a koženém pouzdře, na něž aby si člověk hned vzal kufr. Pozdější „norimberská vejce" jsou známa. Známy jsou také hodiny sluneční ; už zmizely skoro všechny. už i s věží a stěn venkovských domů, dlouhé

čáry jejich jsou zabíleny i s těmi kudrnatými hlavami Aeolovými, které „foukaly vítr“ někdy až na sáh dlouhý a hezky jako koště široký. Známy jsou také ty pěkné hračky zahradnické, „hodiny květinné“ — čas je na nich udán, když ta ona květina odevře či zavře kalíšek svůj. Poetická myšlénka. Jako ta Jean Paulova který myslí, že jsou asi někde bytosti, jimž zas slouží co hodiny rodící se a zanikající celé planety naše. Až naše zeměkoule naposled zazáří a na vždy pak zhasne, zavrtí taková bytost hlavou: „To ten čas ubíhá — už zas minula hodina!“

Hodinářství vzneslo se ze všech „vědeckých industrií“ nejvýš. Hodináři pracovali a pracují s činností zimničnou — jejich cech nejvíc ze všech cechů obětoval členů až blázinci. Ti, kteří stonali na „perpetuum mobile“, byli skoro vesměs hodináři. Přivedli to ale přece jen daleko. Mně je ovšem nad všechny jejich vynálezy pořád ještě ten prostý dřevěný produkt schwarzwaldských výšin milý! V tom arci vězí jen vzpomínky z mládí. Slyším ještě tlukot starých našich hodin i jasný jejich hlas, jenž sprovázel „tyk-takem“ svým nábožné písně matčiny a otcovy vzpomínky vojenské. Tenkrát panovaly schwarzwaldské hodiny se závažím a krátkým, švitořivým kyvadélkem svým skoro všude. Zvláště ty figurkové byly pro nás děti pravým zázrakem. Náš soused měl hodiny s kukačkou — půl hodiny jsme stávaly před nimi a čekaly, až kukačka vyrazí dvířka, zatřepetá křídélky a zakuká. Že je alespoň tak jako my děti živa, o tom jsme ovšem nepochybovaly ani dost málo. Figurkové hodiny byly rozmanity a znaly jsme je po celém sousedstvu. Protější knihař měl hodiny a když bily čtvrtě, přešel pokaždé procházkou kolem ciferníku malý dřevěný párek, oblečený zcela dle módy Claurenovských povídek. Pekař

vedlé těšil se zas dvěma trkajícím do sebe kozlům, kupec na rohu měl řezníka, který mlátil palicí vola, pan profesor nad námi měl trubače, který na trubku troubil a při tom očima kroutil atd. Pan profesor měl ale také ještě jiné hodiny, především francouzskou „pendule de cheminée“, jednu toho druhu, jaký se dle francouzkých časopisů Prusům za války tak líbil. Nejsem Prušák, mně se ty penduly nelíbí — bronz, porculán, pořád vše stejné, jsou fádní.

Posud kvete na Schwarzwaldu hodinářství, přes dva milióny kusů vyrábějí tam ročně. Podivno, že kvete nejraději „na horách“, na Schwarzwaldu v Německu a na Juře ve Švýcarsku. Kdo Schwarzwald navštívil, zajisté že byl obyvatelstvem toho sta hodinářských obcí překvapen. Nic na nich švábského než řeč, vlasy jejich jsou černy, oči tmavy — jsou prý to zbytky Keltů nebo Gallů. Stále se zdokonalují ve svém umění. Minulého věku uměli udělati jen hodiny váhové, jdoucí toliko po dvanáct hodin, na loňské výstavě viděl jsem ze Schwarzwaldu hodiny, které, když je jednou natáhneš, jdou po deset let. Dělení práce je také již na Schwarzwaldu úplně provedeno. Bývalým, starým schwarzwaldským hodinám podobaly se ještě některé hodiny v americkém oddělení loňské výstavy — člověk by ani neuvěřil, že to zde má být z Ameriky! Snad že byly určeny do pralesů na „nárožní“ stromy.

Čtyry millióny rozmanitých hodin spotřebuje prý lidstvo ročně a dá za ně tak asi padesát miliónů zlatých. Dělník dostane kapesní hodinky za deset zlatých, ne sice v stříbrném pouzdře, ale s dobrým strojem — jsou známy jménem „Rosskopf“, dle shotovitele. V domácnostech jsou oblíbeny vídeňské i pražské kyvadlové „regulatory“ v ceně as čtyřiceti zlatých. Ve městě se pilně nakládá

na denní hodiny návěžní a noční hodiny prusvitné. Jsou města, kde nalezají se na každém rohu hodiny nevelké, vezděné do domů a spojené mezi sebou elektrickým proudem, aby všude šly stejně. Nejvíc se ovšem kupují hodinky kapesní, ponejvíc původu švýcarského. „Kotva“ v nich zvítězila již nad „cylindrem“. Některé z nich, zvlášť tak zvané „námořské chronometry“, těší se akuratesse až zázračné. Hodinář anglický a švýcarský dá svůj chronometr některé z četných hvězdáren. Zkoušejí je tam mnoho neděl, konstatují rozdíl jich chodu, když hodinky leží nebo když stojí, v zimě a v teple — běda chronometru, kdyby distance mezi nejpomalejším a nejrychlejším chodem jeho po celý měsíc přesahovala jedinou sekundu! „Hodný“ chronometr dostane pak od hvězdárny zvláštní obšírné a podrobné vysvědčení. Máme už také hodiny „světové“. Známo, že země naše má dvojí líc jako bůh Janus, jedna polovice že má noc, druhá den, jedna má na př. středu, druhá už čtvrtek. Za celý rok je jenom jediný okamžik, kdy je pro celou zemi tentýž den. Nyní se povedlo Horvátu p. M. Paičovi v Zemuni, že sestavil hodiny, které ukazují, jaký je v každém okamžiku čas po celém světě. Měl je také na výstavě a velmi byl ten jeho „kosmorologion“ uznáván. Mimo „kosmorologion“ velký měl tam také malý, kapesní. —

Skromné mé hodinky — ne-chronometr a ne-kosmorologion — leží přede mnou a zase hledím na sekundové bystré jich skoky. Je to spěch, je to důslednost! Měří čas, ten chladný čas vůbec, ten, který se nestará o náš čas „starý“ nebo „nový“, „šťastný“ nebo „nešťastný“, „velký“ nebo „malý“, ani o ty jeho „děje, psané krví a slzami a posypané zlatým posýpátkem z rozemletých korun“.

Soudy lásky.

1875.

I.

Myslím, že by paní soudní rada nebo paní návladní zrovna tak dobře znělo jako pan soudní rada a pan návladní. Pověstné vážky spravedlnosti jsou stejně těžky pro ruku mužskou i ženskou. A proto — nač tolik hluku při každé zprávě, že tu a tam v Americe žena učiněna právním soudcem! Nebo odkud to divení a zvláštní zaznamenávání, že ženský ten soudce rozhodoval „důmyslně“. „spravedlivě“, a t. d.

Ani v této věci není Amerika originální, lidstvo už zná sudkyně a ženské soudní dvory několik tisíc let. My Čechové máme předního ženského soudce v Libuši, která si povolává oba Klenovice na Vyšehrad, „súditi jima po zákonu“. Libuše má i své ženské adjunkty soudní.

u jednej jsú desky pravdodatné,
u vterej meč krivdy kárajúcí.

A leši i vládykové „hovořili ticho mezi sebou i chválili výpovědi její“, neboť výpověď její byla rozumu státnického. Rovněž bývalo jinde. Znám je soudní dvůr šestnácti Řekyň, které rozhodly o válce či míru mezi elaj-

skými a pisijskými. Jejich výrok líbil se oběma národům tak, že zřídily s t á l o u radu šestnácti matron, která předsedala při hrách junonických. V Římě sestavil císař Heliogabal radu žen, již předsedala matka jeho Soemis. Rada ta rozhodovala sice jen o šatu, módách a milostných pletkách žen, avšak matku svou povolal Heliogabal také do římského senátu, kdež zasedala vedlé konsulů a měla senatorský hlas. V Irsku, když zasedal parlament v Dublině, měly ženy současně na venkově valnou schůzi svou, jižto nazývaly také parlamentem. U starých Němců měly ženy zákonodárnou a soudní moc. U Galů byla „velká rada" žen, kteráž vypovídala válku a uzavírala mír. V míru s Hannibalem smluveném usnešeno mezi jiným, že urazí-li některý Gal Kartagenčíka, bude souzen soudem galských žen. A je dosti významno, že když druidové vyloučili ženy ze služeb státních, brzy na to byli Galové v porobě Římanů.

Bude se někdo snad divit, když o míru a válce, o národu a státu, že povstaly konečně také ženské soudy, které rozhodovaly o tom, co je ženě nejzvláštnější, o l á s c e? Rozkvětly u téhož národa, u něhož žena od dávna požívala úcty největší. Potomek starých Galů, Francouz, je podnes vzorem galantnosti, u něho došly „soudy lásky" také největší moci a nejpevnějšího sřízení. Také Ital měl své „corte d'amore" či „parlamento d'amore", ale nejslavnější byly přece jen francouzske „c o u r s d' a m o u r". Slavný byl „soudní dvůr lásky" v Pierre-Feu, slavný v Signes, v Lillu a v Paříži, nejslavnější v Romaninu, kamž mohl apellovat, kdož myslil, že mu ublíženo některým dvorem jiným. Dvory v Romaninu a Pierre-Feu přijímaly také písemní pře a otázky k rozluštění a rozsudky všech dvorů francouzských slynuly svým ostrovtipem „Tous les cas imagi-

nables étoient prévus et decidés" — „pro všechny možné případy měly své rozsudky připraveny", praví Papon.

Bylo jich potřebí. Po zářících blescích starého věku nastala v Evropě tma, středověk. Žena pozbyla vážnosti. Na církevním shromáždění v Maconu — na církevních sněmech, jak známo, se vůbec mluvilo a rozhodovalo o věcech nejkomičtějších — položil v 6. věku jeden z přítomných svatých otců otázku: „Smíme ženy nazývati také lidmi?" Po několik dní se hádali sem a tam, konečně rozhodli a dali slavně prohlásit, že ženy jsou vskutku lidmi. Posléz se vzpamatovala dávná tradice galská; rytířství, tenkráte vzkvétající, mělo „úctu k ženám" mezi hlavními povinnostmi svými. Každý měl „neobmezenou panovnici svého srdce", nazýval se jen „služebníkem lásky", „uchazečem o lásku" a t. p. Vyučování panošů obsahovalo učení lásce k bohu a také lásce k ženě a nejčastěji to byly ženy, které panoše cvičily v katechismech obou. Z potýček a dobrodružství se vracející rytíř obdržel od dámy své, pro niž byl „jedině všechny činy své vykonal", buď jen „le gage d'amour sans fin" — „závazek nekonečně lásky", pás to neb obvazek dámy s vyšitým jejím jménem, nebo i „le don de l'amoureuse merci" — „dar milostného smilování". — „V čem se zakládal tento dar milostného smilování, nechť si uhodnou čtenářky samy", praví Aretin.

K tomu začala rozkvétat poesie provencalská. V Španělsku mísila se ohnivá krev saracénská s krví evropskou, východní vzlét s jemným citem křesťanským — ze spojení toho vzlétla první středověká píseň milostná. Přelitla do jižní Francie a do Italie, kde je veselé nebe nad veselými lidmi a brzy tu byl sonet a madrigál, canzona a syrventa a troubadourové putovali od hradu k hradu a pěli písně lásky. Nepěli jen drobné písně lásky, zaváděli

také „tenzony“ a řídili rozkošné „Jeux mi-partis“. „Tenzony“ byly otázky kladené o věcech milostných (na př.: kdo miluje vřeleji, ten, který při každé, sebe menší příležitosti je žárliv, nebo ten, který nedovede být na svou milou žárliv, ani když má výdatné příčiny proto), „jeux mi-partis“ pak byly debaty z otázek těch se vypřádající. A z těchto povstaly pak soudní dvory lásky.

„Galanterie byla modlou doby té, rozepře mezi milenci měly nepoměrně opravdovější následky, než nyní u nás, musilo se s nimi také mnohem opravdověji nakládati. Proto tedy zřízeny jsou „les cours d'amour“. Také vůbec nebylo v lidské společnosti tenkráte pravidelného systému justičního, takové „la cour d'amour“ byla alespoň v jednom směru jakousi náhradou. Dlouho panovala pochyba, měly-li rozsudky takového soudu lásky ve Francii přec také nějakou právní moc, totiž následky své v občanském životě. Němci je nazývali jen „hoeflichkeitsparlamente“, Angličané tvrdili, že se tam činí vše, co vznešeného, směšné. První tu věc zcela objasnil Christophor Freiherr von Aretin, jehož spis „Ausspruche der minnegerichte“ zde sleduju. „Les cours d'amour“ měly jistou právní moc svou. Vyrostly z jisté nutnosti, musily tedy také odpovídat nutnosti té. Byly zařízeny opravdově. K soudnímu dvoru náležely nejen vážené dámy, nýbrž také nejvyšší hodnostáři země, ano sám král francouzský, aby právě výroky soudu měly váhy. U soudu toho byli i placení biřici a soudní sluhové. Ještě výdatnějším důkazem jest, že sobě od strany odsouzené dávaly vyplatit náhradu za útraty soudní. Dosvědčují to dosud zachované některé rozsudky soudu toho — „arrêts d'amour“ — jakož i svědectví mnohých spisovatelů francouzských, době té blízkých. Do nedávna udržela se stopa poplatků těch, v tak zva-

ném „droit de Pelotte“, peněžitém to trestu, jejž musili platit, kdož oženili neb vdaly se po druhé. Trest za nevěru, spáchanou na mrtvém.

II.

„Soudy lásky“ povstaly znenáhla, z různých příprav, již proto není lze určit některý rok co rok jich počátku. Snáze to jde s koncem jich, připadl po zavedení pravidelného systému justičního vůbec, za panování Karla VI., as r. 1382. Ovšem byly později zas leckdys obnoveny. „Zvláště památný příklad obnovené „cour d'amour“ dal nám kardinál Richelieu, jenž v Ruelu dal zvláštním shromážděním rozluštit spornou otázku, která se byla zrodila v známém Hôtel de Rambouillet, totiž: má-li pravý milovník více se zanášeti s láskou vlastní, nebo s pocity, které on zas vzbuzuje v milence své. Známá slečna de Seudery byla generálním advokátem, falcká princezna Marie, napotomní králová polská, předsedou, mnohé z nejváženějších dam byly přísedícími, mezi nimi Mariina sestra Anna de Gonzaga. Uveřejněné pak v Londýně memoiry této Anny podávají nám zprávu o soudu tom. Vůbec kardinál Richelieu rád se zanášel milostnými hříčkami takovými, o čemž svědčí také „Thèses d'amour“, které brániti dával, a první pojednávání, která francouzská akademie věnovala lásce jen k vůli němu, „zakladateli svému.“. — Zde kardinál — v Avignonu papež. V Avignonu byly sestaveny soudy lásky teprv, když se tam usídlil papež. Nejspíš byly sestaveny jen na ubránění se — přílišnému asketismu.

Škoda, že o sestavení soudního takového dvoru nemáme zpráv zcela úplných. Jmenovitě neznáme všech hodností damských. Ze zprávy o procesu Viléma z Cab-

staingu dovídáme se jen, že byla ženská soudní komise, ženský advokát, ženský drab. Jediný starý rukopis, nalezený r. 1727, uvádí hodnostáře soudů těch, ale začátek rukopisu toho, kde právě byly vypočítány úřady damske, schází. Také ještě tam scházejí mužští předsedové soudů, tak zvaní „Princes d'amour". Místo to obsazováno dle Moreriho ročně znovu, střídali se v něm král Richard, Alfons, král aragonský, dauphin auvergnský, hrabě provencálský „a jiní velcí páni".

Nejprvnější místa náležela prvním rodům francouzským. Po těch přišli dva Grands Veneurs de la Cour („vrchní myslivci"), po nichž šlo 188 registrátorů soudu lásky (Trésoriers de chartres et registres amoureux), nejvíc to úřadníků krále a vojvodů orleanského a burgundského. Na to se uvádějí auditoři soudu lásky, mezi nimiž jeden doktor bohoslovectví, několik kanovníků pařížských, tournaiských, cambraiských a saintomerských, pak různí radové parlamentní. Nejbližší pak třídou bylo 59 Chevaliers d'honneur co „dvorních radů lásky" (Conseillers de la Cour amoureuse), vesměs šlechticů. Následovali 52 Chevaliers trésoriers, dvorští služebníci, také měšťané. Dále 57 Maitres des requêtes, kteří přijímali žádosti. Sekretářů měla cour amoureuse 32, mezi nimi některé kanovníky a kaplany. Pak se uvádí 8 náhradníků generálních prokuratorů, sami kněží. Následují ještě 4 Concierges des jardins et vergiers amoureux (hlídači), kteráž místa zastávali hlídači královských zahrad. Konečně bylo 10 Veneurs de la Cour amoureuse, drábové to a soudní sluhové. Pracováno tedy aparátem velkým.

Ale dámy měly úkol největší. Jich vtip, jich slovo rozhodovalo. Do soudů lásky přibírány nejvtipnější hlavy, tenkráte již začaly v společenské rozmluvě převládat duchaplná causerie, pestrý duch francouzský propukával se jako

růžové poupě a všechen ten vtip ozařoval také soudy lásky, bylať právě láska nejdůležitějším předmětem všech myšlének, všech rozprav, všeho života. „Jakož u Francouzů od počátku až do konce světa“, řekl by kdokoli. Dámy rozhodovaly o milostných rozepřích opravdových, o příčinách k žárlivosti, o nevěře, o svodech i o rozvodech milenců a činily tak písemně na dotazy i ústně v správních přelíčeních „s obmezenou veřejností“. Přečasto ovšem, dle ducha času i dle samého předmětu, rozpoutaly místo přísnosti jen humor svůj, jen že vždy pod rouškou opravdovou a s dodržením všech formalit; takž také v uvedeném již procesu Viléma z Cabstaingu, kde nezkušenost obžalovaného byla soudcům jen na zábavu. Zdali zasedaly dámy při soudech svých také v noci jako athénský areopag, „aby soud jich nebyl mýlen tělesnou lepostí obžalovaného“, neví se sice na jisto, ale pochybuju, neboť dle všeho byla tělesní krása okolností velmi ulehčující. Starý Jupiter by byl u nich špatně pochodil, „věrnost nade vše!“ — mladý Paris zas nejspíš vždycky dobře: „nebuďte tak ostýchavý, hleďte se dámám vždy zalíbit a učte se u nás zákonům galantnosti!“

Není pražádné pochybnosti, že dámy soudily o případech milostných duchaplně i v celku spravedlivě. „A kdyby měl obžalovaný jak biskup hladkou tvář“, ženská bystrost proniká přec až k ledví. Vždyť žena přec musí rozumět lásce a bolům jejím! Každý nešťastně milující mohl směle se obrátit k soudům lásky, stalo-li se mu dle zákonů francouzské galantnosti bezpráví. Kdyby byly bývaly soudy ty již u Židů, „nejstarší milostná intrika“ byla by dříve skončila a Jakub byl by měl Rachel o sedm let dřív. As málo bylo těch, kteří po rozsudku damském žalostně zvolali: „O bože, buď milostiv na soudu posledním a nesuď soudců našich!“

Praví se, že nečiní soudce pouze znalost práv, nýbrž svatý zápal pro vše, co je vůbec pravé. Nuže — ty „sudice“ měly zajisté znalost všech práv galanterie, úplnou znalost srdečných zájmů, ale také zajisté svatý zápal pro vše, co bylo — milostné. Jakož stojí v „Pramáti“ psáno: „Chcete-li lidi souditi, přikročte k tomu co lidé!“ Naproti ženám byly ženami, v právech jedné chránily práva všech; naproti mužům byly — také ženami — snad někdy žárlivými — — látka pro pikantní „soudní“ veselohru!

Trestaly sprostnost a trestaly nevěru. Láska o sobě nebyla nikdy trestuhodna — naopak! As tuze často kázaly „hříšným beranům“ postavit se — v pravo. Novořecká popěvka:

> Kdo kráčí kolem keře myrtového *)
> a neutrhne sobě vonnou snět,
> byť mužem byl a předním z hrdin světa,
> přec je jen bručivý zbytečný kmet —

ta by měla být národní popěvkou francouzskou.

Byla by to pěkná episoda pro nastávající sokolské šibřinky, z dam tam sestavit soud lásky! Ale měly by co dělat, kdyby chtěly za krátkou noc rozsoudit všechny zamilované maškary!

III.

Christophor Aretin podává ve spise svém celou řadu rozsudků. Čerpal je z jistého rukopisu italského, nalezajícího se v archivu slavné Accademia della crusca a přeloženého již dříve jednou do němčiny bavorským

*) Věnovaného Venuši.

lékařem Hartliebem. Co původní sepisovatel sbírky té jmenuje se Albertanus, učenec bresciánský. Uvedu alespoň některé titule a někde stručně obsah, avšak — opatrně.

I. Dlouho se ucházel „muž“ o lásku „ženy“ (výraz „žena“ neznamená zrovna „vdanou“, nýbrž je všeobecný), avšak bez výsledku. Konečně mu pravila, že se nad ním ustrne, je-li hotov poslechnout všech rozkazů jejích. Přisahal. A tu mu tedy přikázala, aby za prvé nikdy jí více nemluvil o lásce, za druhé, aby se neodvážil nikde o ní promluviti slova, ni pochvalného, ni hanlivého. Ač roztrpčen, snesl přec ten rozmar její. Tu však se stalo, že kdesi ve společnosti mluvilo se o ní hanlivě. Ujal se jí a ztrestal pomlouvače. Ale dáma vytýkala mu za to věrolomnost a odřekla mu náklonnosti své již pro vždy. Na soudu rozhodla paní hraběnka Champagnská proti ní. „Neslušno pro počestnou ženu užívati podskoků. Rytíř měj dík za šlechetnost svou.“ — Rozsudky hraběnky ze Champagne udržely se mnohé, sluly svým rozumem a byly známy po celé Evropě.

II. Otázka: Koho má sobě zvolit žena ze dvou uchazečů sobě vším, jen ne bohatstvím rovných. — Rozsudek hraběnky ze Champagne: Je-li žena sama bohata, nechť sobě vezme chudého, neboť šlechetný muž nemá proto být zkrácen v lásce, že je chud. Je-li ale sama chuda, nechť sobě vezme bohatce, neboť při obapolné chudobě a starostech láska netrvá a není blaha z ní.

III. Manžel miloval svou manželku náruživě, ona neopětovala lásku jeho. Konečně ho to omrzelo a chtěl se s ní rozvést. Ale tomu se vzpírala, žádala, aby vše zůstalo, jak bylo posud, a pohnala ho před soud. — Hraběnka rozhodla: Zlý a hanebný je úmysl té ženy. Kdo není s to opětovat velkou lásku, nemá práva žádat jí.

IV. Tatáž hraběnka rozhodla otázku, je-li láska v manželství pravá, nebo je-li pravá láska jen mimo manželství, a následovně: „V manželství milují se z povinnosti, mimo ně je láska dobrovolná. Jen tato ale může být láska plná. Ostatně jsou prý ale otázky podobné marny, nemají se klást a rozhodovat: „vycházejí z původů rozdílných a jich slova znamenají jednou to, jindy ono.“

V. Krásná a bohatá děvice se provdala a nechtěla pak o dřívějším svém milenci ničeho více vědět. Dostalo se to až před soud a kněžna Narda z Narbonu rozhodla: Slib nový, manželský, nezrušil slib starší, slib první lásky. Z tohoto se vdaná dáma měla vymanit dříve, a závazek tedy trvá, leda že by se dáma hodlala sříci vůbec vší lásky.

VI. Byl rytíř a nebylo při něm mravů, zbožnosti ani skromnosti. Ucházel se o ženu. Ta ale prála, že poskytuje mu naděje jen pro ten případ, stane-li se návodem jejím spůsobný a cnostný. Stal se; když byl ale právě nejhodnější — zamiloval se do jiné. Avšak dáma učitelka došla si k soudu. A vrchní soudce, hraběnka Flanderská, rozhodla: Která si ho vychovala, ať ho má!

VII. Rytíř užíval se svolením dámy své posla, aby se s touto snáz dorozuměti mohl. Však posel mu dámu odloudil. Rytíř vznesl svou obžalobu k hraběnce Champagnské. Ta svolala soud šedesáti žen a rozhodly: Ať zůstanou při sobě, jsou oba nevěrni: on provinil se proti vší rytířské věře, a ona rovněž hanebně proti všem počestným mravům ženským. Ale do počestné schůze rytířské nebo ženské nemají přístupu nikdy více.

VIII. Rytíř „se zavázal v službu dámy“. Ale dáma měla již svého milence a pravila k rytíři: „Není pro Vás naděje, dokud mám milence svého.“ Krátce na to pro-

vdala se za tohoto, a tu se rytíř přihlásil ihned zase, připomínaje jí, že již „milence“ nemá. Žena ho odmítla, pravíc, že manžel její miluje ji jako dříve. Otázka ta zaslána královně německé (alemanské). „Nemohu býti proti rozumu hraběnky Champagnské,“ rozhodla králová, „a ta se již pronesla, že mezi manžely pravé lásky není.“ Vdaná dáma nesplnila slibu svého a prohlášena za věrolomnou.

A t. d.

O způsobu procesů těch poučuje „arrêt d'amour“, pronešený ve prospěch výše jmenovaného Viléma z Cabstaingu. Byl obžalován jakous damou Eleonorou, že v lásce dal přednost její „darioletté“ (komorné), pak od jakéhos mnicha.

„Junkéř stál mimo zábradlí soudní. Jedna z dam vykonávala úřad soudního sluhy a vyvolala po třikrát jeho jmeno. Na to vzala jej jiná dáma za ruku a vevedla ho se slovy: „Šlechetný jinochu, nechte zbraní svých před zábradlím. Nemáte u dam potřebí zbraní jiných než své zdvořilosti a způsobilosti. Hleďte jen, abyste se zalíbil; vždyť by neměl ani srdce, ani krve, ani očí, kdož by se nechtěl líbiti damám.“

Když vešel do kruhu, zůstal stát na straně rytířů. Nyní pronesla proti němu žalobu dáma Eleonora, pak darioletta. Zapálil se, neboť byl jinoch nevinný. Nevěděl, jak se brániť má, neb bál se uraziti krásné a galantni své soudce. Nespozoroval, že jeho pře byla z těch, které soud zvolil, aby se pobavil;*) žádal tedy za advokáta. Povoleno mu, aby sobě zvolil ho ze svědkyň svých. I přiblížil se k urozené Markétce z Tarasconu, poklekl před ní a podal jí rukavici svou. Dáma Markétka přijala

*) „Důkaz, že se tu rozhodovaly také pře vážné.“ — Aretin.

ji růměníc se, zdvihla se z místa svého a postavila se vedle junkéře.“

„Po řeči obhájcově řekl mu jeden ze „sluhů“ soudních: „Soud Vám dovoluje, abyste svému advokátu poceloval tvář.“ Nedal se teprv nutit k tomu. Rajmund, muž Markétčin, chtěl se sice proti tomu ohradit, ale odpověděli mu všeobecným smíchem. Junkéř šel nyní k sudkyním svým a políbil každé ruku.

Právě chtěl soud pronést rozsudek svůj, když tu vešel mnich, kterého byl Cabestaing svázaného přivedl až sem; byltť ho právě zastihl, jak mnich chtěl krásnému selskému děvčeti učinit násilí. Mnich zas udával, že on, sám Cabestaing, je svůdcem toho děvčete.

Cabestaing nezapíral, ale děvče samo, také přítomné, pravilo, že ho upřímně miluje a on tedy že nemá žádné viny. — „Děvče bylo krásné, její výrok jasný, a dáma Markétka, která byla tak dobrá, vyřkla, že obžalovaný je nevinen. Nyní se přikročilo k rozsudku u věci hlavní. Soud přikázal ticho, a Elisa z Turenne, předseda, pronesla rozsudek.“

Stůj zde konec rozsudku toho:

„Soud Vás sprošťuje obžaloby a přikazuje Vám, abyste nebyl nadál tak ostýchavý, nýbrž spůsobnější k damám, i abyste se u nás přiučil zákonům galantnosti. Mnicha propusťte, af se pomodlí otčenáš. Naleznete-li ho zase u nějakého děvčete, utněte mu nos, je Vám to dovoleno. Lidé jeho druhu jsou určeni, aby prosili boha, by bůh odpustil hříchy, které pášem my.“

Káva a čaj.

1874.

I.

Jen k vůli tomu, že náleží k postním jídlům, píšu o kávě, jinak bych se neopovážil. Pak také, že napomáhá zbožnosti. Když byl Džem Aleddin, mufti v Adenu, kterézto město leží v Šťastné Arabii, na cestách svých poznal pití kávy a jeho účinky, odporučil kávu vřele dervišům a jiným mnichům mohamedánským, aby „popijejíce mohli po celou noc dlít pak pilněji a pozorněji na modlitbách“. A v Kahýře později dervišové měli při modlitbách nočních celé „kávové přijímání“ — „po koflíku každou hodinu z rukou nejstaršího“, jak Moser vypravuje.

My pijeme kávu ve dne v noci, ráno hned po vyspání a na večer pro uspání, ráno k najedení a v poledne pro trávení. Káva je nám — alespoň v Čechách, kde čaje požívá se posud málo — mezi nápoji tím, čím brambor a chleb mezi jídly. Třikrát za den zavítá káva do pokojika chudé šičky, po celý den svádí v městských kavárnách lidi k společným schůzím, po celou noc rozčiluje čivy studujícího rigorosanta, a kdekoliv se odbývá „rodinná návštěva“, káva je při tom nejdůležitější společnicí. Káva se stala naší „domácí přítelkyní“, ač je cizinka, z krajů dalekých. Neříká, jak se jí u nás líbí.

Ale nezdá se, že by se jí příliš líbilo, brambor u nás zdomácněl, káva má příliš mnoho noblessy, prokazuje nám sice dobrodiní, ale nedovolí za to lásce naší, abychom ji pěstovali. Jen v hraběcích Thunovských sklenících na Děčíně uzdálo se jí trochu sdomácnět, na světové výstavě loňské dívali jsme se s centovou pýchou na dvě libry „české“ kávy.

„Dívka z ciziny“, posud nevíme, která je její pravlast. Právě zesnulý rek Liwingstone našel ji až uvnitř Afriky, zdá se také, že v skutku v Ethiopii nejprvé kávu popíjeli. Odtud přešel zvyk do Perska, do Arabie, kde ovšem strom kávový dávno rostl nepovšimnut, a Mekkané zařídili první kavárny. Odtud šla káva do Kahýry v dolejším Egyptu, do Damasku, Aleppa a jiných měst syrských. Do Cařihradu přišla teprv r. 1554 za velkého Solimana; Sems a Hakin, onen z Damasku a tento z Aleppa, zřídili tam první kavárny — jsou to první vůbec známí kavárníci a mohou našim kavárníkům být tedy cechovními patrony. Zde začlo také mučednictví kávy. Kavárny byly plny pašat, důstojníků atd. a zbožní imamové, strážci mešit, brzo naříkali že mešity jsou za to prázdny. Nastala krutá vládní persekuce, nebohá káva musila se utéci do nejtajnějších skrýší domácnosti, ale brzy zase vyšla ven, podrobila si celý osmanský svět — namalujte teď Turka bez čibuku a bez kávy! Zdá se, že přes Benátky dostala se káva pak do Evropy. Také byly Benátky místem prvním, kde vyšlo nějaké dobré pojednání o stromě kávovém. V Paříži byla první kavárna zřízena Armenčíkem Pascalem v druhé polovici sedmnáctého věku. Od té doby je známo, jaké učiněny jsou pokroky. V teplých pásmech všude se káva rosti, lidstvo spotřebuje nyní ročně již celou milliardu liber kávy a dobrou třetinu z toho, zároveň ale nejhorší, do-

dává jen sama Brasilie. Kavárny nabyly velkého významu, mnohé z nich jsou zapsány i v dějiny politické. „Kavárna zrcadel“ pod arkádami benátského náměstí sv. Marka, kde začal každý benátský kraval za doby rakouské, pařížské „café de Foy“ v Palais Royal, kde za doby restaurace scházela se oposice, „café Prokope“, kde sedávali Voltaire, Rousseau, Diderot, atd.

Dost se proti chudince kávě napracovalo také u nás. Z medicinsko-policejních příčin, z dietétního stanoviska, ale „chuť zvítězila nad rozumem, móda nad zákony“, jakž píše Rottenhoefer, první kuchař krále bavorského a nejnovější „kávový spisovatel“. Dařilo se jí jako všem výtečným věcem a osobám. Měla nepřátel dost a dost, z nichž nejkrutější byl Němec dr. Hahnemann, kterému se později dokázalo, že — pije kávu velmi rád a hned několikrát denně. Nemůže na světě být nic škodlivějšího než pití kávy, pravil on. Je známo zvlášť o ženských, že nejspíš dychtí po tom, co škodí, proto tedy snad jsou tak rozhodnými zbožňovatelkami kávy! Všude, ne jen u nás; v Turecku později, když muž ženě nedovolil kávy, měla žena z toho již dostatečnou a zcela právní příčinu pro rozvedení. Ohnivým a výdatným bojovníkem za pronásledovanou nevinnost dobré kávy byl pražský lékař dr. Weitenweber, známý a vůbec ctěný v Praze. Odporučoval ji zvláště pro podzim a zimu, po obědě ale pro celý rok. Proti kažení smetanou a cukrem horlil. Kávu ale kazí mnozí ještě jinak, cichorií, starým, vysloužilým kávovým kalem, fíky, žaludy, jádry švestkovými, atd. Nejvíc ji kazí naše kupecké obchody. Káva zde musí ležet vedle slanečků, ouhořů a sardel, sýrů, pomerančů a jiných páchnoucích věcí, a káva má ženskou náturu a ochotně přijímá všechno, co sousedstvo sděluje. To snad má pak vliv i na známé, povídavé společnosti ká-

vové. Dle Goethe stává se při kávě vůbec „jazyk ohebnější, výmluvnější a smělejší, zvlášť když se požívá společně“. Tedy zákony přírodní, ne „ženská pomlouvačnost“!

Hlavní druhy kávy jsou Moka, Princ, Java, St. Domingo, la Guayra, Havana, Bourbon a Martinique. Vezme-li se půl Moky a půl Dominga, je nápoj nejsilnější a nejvonnější. Pak se upraž — — ale to tak, budu učit kávu vařit! Ve svém životě jsem vařil jen jednou jedinkrát něco a to byla právě káva — jak živ jsem nepil horší! Doufám tedy, že kuchařky dovedou i beze mne kávu upražit na světlý kaštan, honem semlít, svařit a donest na kulatý stůl, pokrytý nevybíleným damaškovým plátnem, přes nějž rozložena bílá damašková servieta, na které skvějí se taliře rozkrájených koláčů, lahvička s koňakem pro pány, lahvička s vanilkou pro dámy, atd.

Nejvíce vypijou kávy Němci. Že nebyl pán bůh k nim milostiv a nedal je na ony ostrovy, kde káva roste!

II.

Básník Uhland, když chtěl zpívat o čaji, začal prosit „struny své lyry“: „Prosím Vás, zvučte jen jemně a šepotavě, sotvy že dotknuty prstem lehýnkým! Vždyť zvučíte ku chvále toho nejjemnějšího, co je na zemi.“ A pak povídá ve sloce šesté a sedmé — ač zajímá-li někoho zvědět vůbec, ve které — že je vlastně jen outlá žena schopna porozumět jemnosti čaje, nikdy muž, na př. sám on, básník Uhland —

ich selbst, der saenger, der dich feiert,
erfuhr noch deine wunder nicht.

Pochybuju! Dle J. Rottenhoefera je pití čaje oddáno nyní již přes 500 miliónů lidí; zajisté že je mezi nimi dobrá polovice mužských, ať si to s nimi Uhland vyjedná! V Anglii, v Americe a po Rusi nedovede mužský již ani bez čaje žít, k tomu bez čistého, jehož aroma není zesíleno, vlastně naprosto změněno žádným rumem a arakem, koňakem a citronem, vanillou, skořicí a nesvařenou smetanou. V Číně a v Japanu pije čaj řemeslník při pluhu, voják na stráži, pán doma i na cestách, tam nepijí obyčejně praničeho jiného a rozumějí tedy snad jeho chuti. Ovšem, takového čaje, jaký pije prostý Číňan a Japanec, nepijem dle vypravování cestovatelů nikdo po celém světě. Buď že se vyvážejí druhy jen nejchudší, nebo že se falšují listím z jiných, čajovníku podobných keřů, nebo snad konečně že se cestou pokazí, nějak už to je. Ale každému milovníku čaje vzrostou laskominy až nebezpečně, dozví-li se, že v Japanu mají i „šampaňský“ čaj! „Kojcjá“ čili „hustý čaj“ jmenují ten svůj skvost. Nejlepší usušený čaj semelou v ručních mlýncích na jemný prášek, naplní koflík horkou vodou, nasypou prášku, pak tím míchají tak dlouho, až nápoj se rozkypí a zašumí. Ano, v Japanu mají i zvlášní učitele, kteří mládence a panny vyučují, jak čaj připravit nejobratněji a nejpříjemněji.

Prarozličné mají své „národní“ nápoje lidé v různých končinách světa. Kreol a Indián středoamerický má šokoládu, v Americe jižní pije gaucho svařeninu z „čaje“ paraguajského, v severní pije Indián svařeninu z „čaje“ osvegosského a labradorského. V Evropě náleží Španěly a Italie šokoládě, Německo, Francie a Turecko kávě, střed, „srdce Evropy“, pivu, Rus, Holandsko a Anglie čaji, chudé Irsko — svařeným slupkám z kakao. Čaj si vyšel z Číny a Japanu, překročil obrovité hřebeny hi-

malajské, rozšířil se přes Tybet, Tatarsko, celou Sibiř do Evropy, odtud pak do Ameriky — polovici lidstva již sobě podmanil. V Číně začalo pití čaje prý tím, že tam mají nepříjemné, solné vody pramenité, že jim tedy zlepšovali chuť těch vod. Brzy tam platil čaj za prostředek zdravotní — „odvádí nečistotu z těla, zahání ospalost, zabraňuje hlavy bolení“, atd. Do Evropy dostal se první čaj vlastně východo-indickou kompanií Holanďanů, v Anglii je znám teprv od roku 1666.

Nyní se nasuší jen v Číně ročně 2.240 mill. liber čajového listu, jenž je znám hlavně co „čaj černý“ a „čaj zelený“. Z těchže listů, naškubaných ve zcela stejném čase*) a za zcela stejných okolností, možno prý při sušení listu učinit nejrozmanitější druhy čaje černého i zeleného. Nejlepší čínský čaj roste na nízkých pahrbcích pohoří pekingského a z toho zas nejlepší je tak zvaný „květový“ čili „císařský“ čaj, o němž se tvrdí, že potud nikdo ho v Evropě ani neokusil. Čaj tento je odrůdou čaje nazvaného „pekoe“ — „bílé pýří“ — rostěného v provincii fokienské a skládá se z nejjemnějších poupat keřů tříletých. Je to čaj černý. Jiné druhy čaje černého jmenují se „bohea“, „kongu“, „kampoj“, „souchong“ a „kaper“, druhy zeleného jmenují se: „twankay“, „hyson-skin“, „imperial“, „hyson“ a „gunpowder“. V Evropě platí se draze druh nazvaný „čajem karavanovým“. Do ruských mist přivážejí jej kupci čínšti karavanami čítajícími až po 1000 velbloudů a vyměňují si za něj různé kovy a kožešiny. Čaj ten má balzamovou vůni, jeho chuť ale není dostatečně silna.

Různé jsou poměry, v jakých užívá se kde kávy a

*) Listky škubou či obírají se ročně třikráte, v březnu, dubnu a květnu.

čaje. Rottenhoefer uvádí některá čísla, z nichž vyjímáme jen, že za jistý rok spotřebovala Anglie (28 mill. obyvatelů) 55 mill. liber čaje a 35 mill. kávy, Francie (36 mill. obyvatelů) půl miliónu čaje a 42 mill. kávy, Německo (32 mill. obyvatelů) 1½ mill. čaje a 99 mill. kávy. Čaj je nápojem jaksi modernějším než káva. Jako kdys na něco jiného zve se teď na čaj. Jmenuje se to všelijak: „soiré“, „konversace“, také někdy „thée-dansant“. Dříve byl „thée-dansant“ — čajová společnost s malým, jen nanejvýš dvě hodiny trvajícím tanečkem — jen ve dne, tak od desáté ranní do jedné odpolední, nyní je na večer, totiž od šesté přes půlnoc. Také při jiných čajových zábavách je čaj pouhým úvodem k houskám s máslem sardelovým, šunkám, jazykům uzeným, studené teleci pečeni a pivu. Ale i když nemá se končit pivem, když „konversace“ má se probrat jen rozmanitým pečivem, cukrovinkami a ovocem, zahajuje druhé oddělení konversace vždy ještě umělý nějaký nápoj jiný, ruský punč, horké víno, wkyski, ruský čaj, sapazeau d'oranges, kardinál, silebub, nektar, sorbet, punch royal, anglický punč, a t. d. U nás posud nadvládá káva, jen ve městech zvem se někdy „na čaj“, považujem jej za aristokratičtější

Labužnické listy.

I.

Ve výstavě kuchyňské.

1873.

Tak! Ještě honem kousíček toho lososa — maso jako růže květ a ten jasný aspik jako lesklá rosa na něm! — a ždibeček té koroptví kaše — hnědý karafiát, hotový karafiát! — a jen tak do úst toho klobásu à la Gabriel — v nebi nemají lepšího! — skleničku burgundského, skleničku cheresského — tak, a teď zas ven z buffetu do výstavy, popást se novým, dlouhým pohledem na ty skvosty! Očima, pánové, ano očima se má vlastně jíst!

Byl to rámus po Praze, když se rozneslo, že budem mít výstavu studených jídel! Od té doby, co se zde ukazovali jednou živí Aztékové a po druhé Galaitovy slavné historické obrazy, nebylo rámusu podobného. Také vším právem! Víte, pánové, co je to: jíst? „Jednou jen jsme se narodili, jídlem ale rodíme se denně znovu. Bez jídla nebylo by žádného tvorstva, žádného života a žádné lásky, bez tvorstva a lásky nebylo by ale také žádného boha.“ Ano, nebylo by boha! A teď si teprv pomyslete, co je to: dobře jíst!

Vždy víc a více poznávám, že jsem člověk vlastně bohabojný, do výstavy na Střeleckém ostrově vstoupil jsem alespoň s pocitem povznešeným, čistým. Není každý schopen pocitu takového! Patří k tomu především, aby člověk měl tu pravou chuť, chuť vzdělanou, „dobrou“, řekněm krasochuť v jídle. Ta ale musí být vrozena, zrovna tak jako talent myslitelův, básníkův, malířův — zkrátka, je to dar boží.

Gourmand patří k duševní aristokracii. Jsou i celi vyvolení národové, aristokraté jedliků, na příklad Francouzi. Mnohý z jich králů byl skutečně králem chutě, mnohý jejich státníků ovládl svět pomocí nového nějakého jídla, mnohý nepatrný francouzský kuchař zvěčnil se „pouhou“ paštikou nebo omáčkou a jmeno jeho skví se vedlé Newtona a Columba. Němci jsou sprostí uzenkáři naproti Francouzům! „Galantnost souvisí s dobrou chutí“, hledej ale v „N. fr. Presse“ galantnost! My Čechové — pánové, my můžem být spokojeni, u nás se rodí něco talentů! Ale jsme jako skromná fialka, sami nevíme, jak líbezně voníme na př. svými tvarohovými knedlíky, a copak teprv švestkovými!

Apetyt, pánové, to není ještě „dobrá chuť“! To je vesnická hlíněná bandaska naproti belvederskému Apollinu! Ale, snad je dobře, že všechno všechněm nechutná a konečně, talent lze také budit, dobré chuti lze se také přiučit, do jisté míry. Mnohý snad Pražan mysli sobě slovem „studená kuchyň“ posud něco doslovného, mnohý má snad při slovech „studená jídla“ ještě názor dětinský, pohnutlivě naivní, jaký jsme as měli všichni na počátku své životní poutě, při krajíci chleba, jablku, podmáslí a cukrlatech, a jejž jsme později doplňovali na nejvýš nějakou studenou skopovou. Ten a takový ať běží na ostrov, pro spásu svou! Myslím ale, že v Praze je jen málo

útlocitnějších lidí, kteří by výstavu sami nevítali jásavě. Leda snad nějaký žaludeční katarista, s tím se ale nemluví!

Je to výstava! Dva dlouhatánské stoly podél oken celého sklenného salónu a na nich jídlo vedlé jídla, řekněm šperk vedlé šperku, diadém vedlé diadému, zkrátka celá umělecká pokladna. Ústa se člověku stahují chutí. Věru že ti strůjci všeho toho dobrého mají sami tuze mnoho „dobré chutě" — což zas u kuchařů znamená, že jiní lidé jich umělecké plody rozhodně rádi jedí. Také sobě ale historie zaznamená všechny ty Teubly a Švertásky, Pecoldy a Meningry, Loetsche, Srchy, Cifky, Franty a jak se všichni ti bohorovní jmenují.

Je to výstava! „A všechno s lanýži," zamlasknul by si perníkář ve veselohře „Prach do očí"! U každého jídla cedulka — německá. Myslil jsem s počátku, že to jemná impertinence k Němcům, že jako ničemu by takto nerozuměli; pak ale jsem se dověděl, že to z „nedopatření", a bylo po radosti. Tadyhle ten „indián v aspiku" — viděli jste už indiána v aspiku? Ach bože, ještě tuze mnoho lidí nevidělo indiána v aspiku a proto pochopuju, že je sice již tuze mnoho básní na slavíky a skřivany, na orly a sovy, ano i na husy (Blumauer) a kachny (Rubeš), na indiána ale ještě ani jediná! Vedle něho tetelí se ananas v cukrovém rosolu, jako by poetická mimosa, a kousek dále čumí hlava divokého kance tak toužně k nebi, jako by prosila, aby ten galantin pod ní, urobený z jejího těla, jen hodně dobře chutnal. Zde se prohánějí pstruzi ve vodě — ne, neprohánějí se, nemohli by, voda je stuhlá huspenina, ale vypadá to, jako by v skutku ovální ten kus byl pln živých pstruhů. Zde zas kvíčala na hnízdě mláďat, ale kvíčala má již jen hlavu, křídla a svrchní pernatý kožich svůj, tělo je už

kuchyňsky připraveno a ta mláďata — jsou na kaši rozsekaná těla samých dorostlých kvíčal, z nichž jen zoby se udržely a hladově se otvírají do výše, aby udělaly zlým lidem dobrý apetyt. A zase sluka s hnízdem a bažant s hnízdem a zde z kvíčal celý — „gâteau“ (koláč) se to jmenuje a věž to je a z masité kaše se to dělá. Pak dál ty vlašské saláty, ty paštiky, věže z jater, „bábovky“ z jater sněhobílých, to skupení humer, smělejší než skupení Laokoona, ovocné sulce lesknoucí se jako samý drahokam, celé museum rosolovaných skopových kotelettů, obrovští lososi co ztuhlá majonnaisa, s lanýži jak pěst velkými na hřbetě, s hníčky kolem, v nichž kaviár, račí ocásky, atd., hníčky to zhotovenými z „bylinného másla“ pomocí květeny vrchu Montpellieru, atd. A zde! Prasátko, něžné jako konvalinka, ale mrtvé a v rosolu!

„Neděje se právě zřídka,“ praví výtečný znatel Eugen von Rodiczky ve svém památném spise o prasatech, „že to ono individuum na první pohled činí dojem velmi nepěkný: nelíbí se nám jeho zevnějšek, jeho chování se, snad jen posuňky a hlas. Neopomenem-li ale, postaviti se vzdor vší nechuti subjektivní vůči opovrženému tomu individuu na stanovisko objektivní, možno že pochopíme záhy, jak nespravedliva je nechuť taková, zakládající se na věcech jen zevnějších. Ajta, pod skromným, protivným zevnějškem kryje se vnitro velmi dobré! Nepříjemná zpustlost má příčiny své v okolnostech jen zevnějších! Seznámíme-li se konečně také s životními osudy protivného nám individua, rozehřejem se snad i pro ně, ba možno že se zbudí vřelá sympatie pro bytost, která sešla bez vlastní viny a lepšího losu by byla zasloužila!“

A zde, prasátko to malé, jak dojemný je osud jeho! Několik neděl podařilo se mu zachovat inkognito své

bytosti, pokud se skrývalo v teplém lůně mateřském. Ale sotva že neuprosné zákony přírody vyhnaly je ven, na jasné světlo denní, uchopila se ho rovněž neuprosná ruka člověka a —

Jsem pohnut, nemohu psát dál, půjdu zas do buffetu a dám si to prasátko tam přinest, k vůli dalšímu dorozumění se.

II.

Řeč k českému jinochu.

1873.

Chci dnes mít kázání k Tobě, o český jinochu! A proto měj slušnou úctu a seď tiše a poslouchej! Už jsme Ti vytkli ledajaké chyby Tvé, že neumíš ani sedět ani stát, ani se pohybovat ani se prát, ani být pyšen ani učeliv, dnes Ti chci vytknout, že neumíš také ani jíst — o pití nemluvím. Ano, ano, neumíš jíst, český jinochu můj! Přišel jsem k poznání tomu na základě hlubokých studií, konaných u německého filosofa J. G. Kohla; z autopsie byl bych snad na to nepřišel, poněvadž na př. českého studenta vůbec vidět jíst je náramně vzácná věc.

Prostudoval's už veškeré knihy jednající o polním hospodářství, jinochu, o zelinářství, o chovu dobytka, atd., abys věděl, jak se pěstuje to, co se jísti má? Byl's již na Volze a Černém moři, odkud kaviár, v Číně, odkud vlašťovčí hnízda, v jižní Americe, odkud ananáše zdobí skrovnou tabuli tvou? Věru, že o tom pochybuji, ba bojím se, že's také neprocetl posud ani jediné větší ku-

chyňské knihy řádně, bys věděl, jak se připravuje pak to, co již tedy nějak a někde vyrobeno! Uč se tedy, jak bys rozumně a umělecky to alespoň s n ě d l, co Ti pánbůh dal již na tabuli tvou. Vždyť nejsi Indián, abys prostě vzal do hrsti něco bukvic nebo na neumělém rožni upečeného bobra, jsi člověk vysoce vzdělaný a podléháš ušlechtilým pravidlům vzdělaného světa!

Začněm tedy polívkou, jinochu, ač nejsi-li zvyklý začínat obídek svůj prostý lososem v majonaise. Dejme tedy tomu, že je pondělek a že máš želví polívku — v pondělí vaří se, k vůli prádlu, vždy jen něco jednoduššího. Budeš ji jíst horkou nebo prochladlou? „Maminka mně říkala," slyším Tě odpovídajícího bez rozpaků, „že mám jíst polévku vždy chladnější, sice že bych dostal kámen." Tak vidíš, jak jsi hlup, jinochu můj milý! Právě tu svou pondělní polívku želví musíš jíst horkou, neboť vychládáním ztrácí nesmírně mnoho vůně a síly! Jiné polívky líp zas když necháš prochladnout. Ale ne snad abys do nich foukal, považ si, že i anděl vypadá směšně, když fouká do pozounu! Z obličeje svého dělat si měch, fuj! Nebo snad abys docela slečince vedle začal vyfukovat polívku její a myslil, to že je galantní! Vezmeš prostě stříbrnou lžíci svou, mácháš jí v polívce elegantně sem a tam, s pohybem co nejpříjemnějším, a mezi tím se můžeš se slečinkou bavit a udělat jedenáct dobrých vtipů. Lžíci pak do dvou třetin naplníš, přiložíš lehce ke rtům a srkneš zlehýnka. Chraň se ale, vstrčit do úst špičku lžíce, jak se děje při užívání, když chcem medicinu rychle schlamstnout! Také není ta daleko pak natažená ruka ani umělecky pěkna a na řeckých sochách jsme jí posud nikde nenalezli. Když polívku dojíš, neutírej lžíci snad o vlasy své, v lepších společnostech se to nedělá.

Když jíš jídla masitá, nestrkej nůž nikdy ke rtům, k vůli nervosnosti ostatních. Vidličku nevrážej do masa nikdy s hora dolů, jako podávky do snopu, nýbrž drž ji jen lehýnce uprostřed jako psací své pero a jen si tak s ní hraj, jako bys vlastně ani jísti nechtěl. Dále si pamatuj, že všecko se krájí pravicí a při tom jí levicí, že není dobrým tónem, nakrájet všechno a pak přendat vidličku z levice do pravice. Jíš-li u zcela chudých lidí, nenech jim chudobu jejich znát, když přijde ryba na stůl. Na rybu má být sice stříbrný čepel na noži — ocel kazí chuť rybího masa — ale chudý člověk je už rád, když má jen střenku z trochu těžšího stříbra. Tvař se, jako bys ničeho nepozoroval, a užij místo nože kůrky od chleba. Chudého člověka hned všechno bolí.

Zapomněl jsem Ti, český jinochu, říci, že sobě nemáš damaškový ubrousek svůj nikdy uvazovat v týlu nebo zastrkávat za kravatli! Sic vypadáš, jako bys seděl v holírně, a lidé budou myslit, že se pobryndáváš. Rozlož ubrousek jen do pola a dotýkej se jím úst po chvilkách jen jako vlašťovka vody, na znamení, že dáváš pozor. Při pití se nezakuckávej — burgundské se jen srká, champagnské vypíjí se najednou — a když si chceš šťourat zuby, neužívej k tomu nikdy nože.

Brzy po tom, když jste dali se do jídla, začni být velmi duchaplným a zábavným. Hned s počátku, při prázdném žaludku, to ovšem nejde; vzpomeň sobě na starého onoho anglického generála, který rychle vedl vojáky své do boje, „pokud mají ještě roastbeef a porter v sobě“. A později to nejde zas, „plenus venter“ a t. d. Jez a pomalu drahými víny zapíjej, neboť jídla jsou jako uhlí a víno je jako voda v parním stroji, a tak se vyvinuje pára čili vtip. Věř, český jinochu můj, duchaplná řeč *musí* být při obědě! Předně: „Slyším-li řeči dobré,

pokračuje každá práce vesele“ a člověk toho více sní. Za druhé: Vzpomeň sobě, že staří Řekové měli celou literaturu „řečí při stole“, tak zvaných „symposií“, a následuj Platona. Za třetí není za řeči slyšet chrastění talířů a jiné zvuky prosaické, a oběd nevypadá pak jako krmení v menažerii.

„Netepejte také rukama tuze do větru,“ radí Hamlet hercům a radím já Tobě, český jinochu Neházej rukama sem tam, aby soused se nebál o bažantí prsíčka na svém sevresském talíři a nejezdi všemi prsty po stole, vztekle jako Liszt po klavíru, vždyť se při obědě nejedná o sklízení sena! Mysli si, že jste kolem stolu jako květiny u záhonu a buď hezkej!

Nejlip bude, český jinochu, když se podíváš na několik let do Anglie, tam je vysoká škola mravů obědních. K tomu máš ovšem peněz zapotřebí, spoř tedy! Dva knakvuřty za vraty jsou zcela dobrý oběd a na večer věru že nemusíš mít denně svých pět plzeňských, dvě holby u Nedvídků to také spraví.

III.

Vidlička a civilisace.

1874.

Dnešní Vilímkovy „Humoristické Listy“ mají řadu působivých obrázků pod nadpisem „Vidlička a civilisace“. List ten je příliš rozšířen, než abych potřeboval zde sdělovat myšlénkový obsah obrázků těch. Ale přiznám se, že ve mně vzbudily myšlének dalších celou řadu. Myšlének nepolitických, neosobních, zcela nevinných, ale závažných, že bych měl chuť uspořádat jako slavný Antonius Anthus celou řadu přednášek jenom — o jídle.

Ano — vidlička a civilisace! Považte si jen, krásné čtenářky, že ještě půvabná Stuartka jedla toliko pomocí líbezných prstíčků svých! Tak dlouho motalo se lidstvo v duševních tmách, tak dlouho musely i vznešené osoby vznešené oudy své v bezprostřední styk přivádět s výrobky neurozených svých kuchařů — dnešního dne dostane pořádnou vidličku každý sprostý vandrovník v hospodě, a pravý pán, chce-li ještě mít něco zvláštního pro sebe, musí sáhnout k těm stříbrným vidličkám modernim, které vypadají jako lopata a s nichž napíchnutý kousek smaženého jehněcího pravidelně do klínu padne. Tak dlouho už lidstvo jí a tak pozdě domohlo se vynálezů k patřičnému jídlu potřebných! Dlouho nemělo ani stolu ani židlic, po tisíciletí stačil místo talíře kruhový krajic chleba, i ubrousky nalezáme teprv velmi pozdě, a sice ve Francii, v Remeši. Ubrousků znali sice také již staří Římané, ale každý přinesl sobě „mappu“ svou k hostině s sebou z domova, jako chudý student do pařížské jídelny, aby tam platil o pět centimů méně.

Přec souvisí vzdělanost naše velmi úzce s jídlem naším. Sklesla na př. kultura řecká, a co nalezáme nyní ve vlasti mlsných Aristippů? — vychrtlou skopovinu a tvrdou pečeni kozlí, že citlivého člověka až jazyk bolí! A kdy byla začala ona kultura skvělá, po dnes úžasná? Když Prometheus vynalezl oheň — však ho nepřející bohové dost těžce za to potrestali! Avšak „jakmile začali hrdinové jíst hovězí a jehněčí pečeně, začal zpívat také Homér a veselé červánky vzdělanosti lidské vyskočily nad obzor“. Jak delikátně popisuje Homér srkání ústřic! Jaký to krásný, úchvatný obraz, když vypravuje, jak byl Odysseus poctěn dvěma pečenými selaty a když je přinášeli na rožních, ještě „selata se dopikajíce zpívala“!

V celku nalezáme podnes málo u koho pravý smysl

pro jídlo. Jsou, ovšem že jsou lidé duchem nadanější, kteří dívají se na přírodu ze stanoviska žaludečného a mají tedy „názor živější, přívětivější, vyšší a na všechen způsob chutnější“. Astronomy ovšem šťastní ti lidé nejsou, co také s kometami a meteory, co s celými slunečními skupinami, když nejsou k jídlu! Oni se k nebi povznášejí jen tak vysoko, pokud létají koroptve a sluky, a moře je baví jen do té hloubky, do které zasáhne rybářská síť. Příroda je jim právem jen špižírna — nejníž stojí to, co samo nejí a také není jedlé, výš, co samo již jí, ještě výš, co jí a je pro nás jedlé, nejvýš člověk, kterýž ji všechno, sebe ale nedovolí jíst „pod ztrátou kultury“. Jak hrdě může hledět člověk na všechno tvorstvo kolem! Ale jak nesmyslnými, zbytečnými jsou vůči prostému, avšak všeobsáhlému rozvržení na „jedlé“ a „nejedlé“ všechny posavadní soustavy přírodopisné! Fysiolog rozřeže „k vůli vědě“ nejkrásnějšího bažanta a zahodí pak kusy napytvané!

Ale jsou zas lidé, kteří ani nejsou s to záviděť na příklad housence, že za den sní třikrát tolik, mnoho-li celá váží, ano kteří, když přijdou k Švertáskovým a vidí tu na seznamu sterá jídla a sterá vína, nepředloženě vrtí hlavou a mumlají: „Zbytečnost!“ Jsou i tak zvaní vzdělanci, kteří považují jídlo, snídani, oběd a večeři, zrovna za nějakou práci, za nepříjemnou nutnost. Nemají o tom ani ponětí, že člověk může se těšit na oběd, a když se jich na večer zeptáš, čeho že v poledne požili — oni to nevědí! Surový hlad přinesou k stolu místo chuti lidské, jedí beze všeho uvědomění, bez citu, bez myšlének, bez vtipu a bez kritiky, přece ale se domýšlejí, že umějí jíst! „Strkají sousta do úst jako uhlí do pece, roztrhávají kapouna s obličejem zuřivým, a když pojídají pečená prsíčka mladistvé husy, mluví při

tom o smrti své první lásky". Hledíme na ně se soustrastí hlubokou!

Těžko s nemusikálními lidmi mluvit o hudbě, ale chci poukázat alespoň k něčemu. Co útěchy vznešené může člověku poskytnout jen jídlo! Připomínám jen hody po funusech! Připomínám jen obrovitý, klassický bol Nioby! Dvanáct dětí ztratila za jediný den a pak si vzpomněla, že se musí najíst! Věru že nebyl onen člověk tak hlup, který tvrdil, že místo anděla se shaslou pochodní měla by se na náhrobku vyobrazit raději pečeně. A jak laskavě ujímají se všude církve jídla! Regulují jídla věřících po celý rok, jen aby do kuchyně přišla alespoň nějaká změna. Papež Lev X. byl velký labužník, sám vynalezl nový druh klobásků, a známý Tecl, prodavač jeho odpustků, musel se s prodejem hezky ohánět, aby bylo dost peněz pro tabuli. Proč zapověděl papež Zachariáš pečeného zajíce vůbec, toho ještě nikdo se nedostudoval. Někdy ale chtěli věci přijít skutečně až na grunt. Za Jana XXII. „hádali se františkáni o to, mají-li polívku, kterou snědli, opravdu, nebo mají-li jen užitek a požitek z ní". Bohužel se věc ta předce neprobrala tenkrát dost důkladně, byli z nich co kacíři spáleni jen tři nebo čtyři.

Nejsmutnější je, že nesvitá nikde naděje na pokrok konečný. Vědou musí se jedění stát, láskyplně, nadšeně pěstovanou vědou, jinak to nepůjde! A bude pak umění jídelní nade všechen um ostatní. Hudbu nemusíš slyšet po celý svůj život, obrazy a sochy nemusíš vidět, básně nemusíš číst — proč nepěstuješ jídla, když jíst musíš!? Lehkomyslní rodičové! Dávají děti své vyučovat ve sterých věcech zbytečných, aby ale vzali jim informátora jídla, nenapadlo posud nikoho!

IV.

O českém slohu.

1874.

Nikoli, předmět onehdejšího feuilletonu, apotheosa pravého a krásného jídla, není jediným tím článkem vyčerpán — veleváženă paní nebo slečno anonymní dopisovatelko! Vždyť se sama divíte, že nestálo nad článkem napsáno „číslo I.“ Ale byla v tom opatrnost. Před člověkem přesyceným nebo čímkoli zkaženého žaludku neradno mluvit o jídle mnoho, a my — nám nebohým Čechům vaří političtí kuchaři již po dlouhou dobu politické ragoût, že — —. Snad po druhé, velectěná anonymko, až při lepší chuti snad bude možno nějaké pokračováníčko. Avšak, Vy se nejspíše chcete bavit? Nu dobře, promluvme si alespoň ještě trochu o tom. Třeba tedy o té „kuchyni české“, o níž mluvíte s krásným, ušlechtilým nadšením.

Kuchyně česká — co pak je to? Nechci být k vlastní krvi nespravedliv, ale ještě jednou — co je to? Oukrop, houbová polívka? Škubánky, knedlíky, poucmouk, šlejšky, brambory v munduře, brambory s marjánkovou omáčkou? Šusterka, muzika, svadba, kaldoun? Zelníky, karásky*), lívance, vdolky, koláče, mazance a pletence? Dobrá jídla, bez odporu, a pak k mnohému z nich poutají nás z doby dětské i vzpomínky poetické — ale nic víc! Máme také českou svou jitrnici — naproti sladké saské jitrnici s rozinkami a mandlemi pravý uzený démant; máme pak ještě české své knedlíky švestkové, ideál domácí stravy, vonná fialka mezi moučnými jídly, knedlík zrovna pro ráj stvořený — co je to ale všechno?! Nic víc než je-

*) Karásky = bochníčky z bělejší mouky, posypané mákem. — Muzika = vařené švestky a hrušky. — Svatba = hrách a kroupy.

dnotlivé, různobarvé kamínky, sházené jen tak na hromadu, z nichž mohl by být ovšem pěkný, zcela pěkný a harmonický obraz mozaikový, jen že ho posud — nikdo nesestavil. Nám schází naprosto nějaký propracovaný, určitý kuchařský sloh! Takový sloh, jaký má Francouz, jaký Angličan ve zcela zvláštním kuchařství svém, jaký má Ital a také Číňan. Že ho Němci nemají také, je útěcha pro nás jen nepatrná.

Vynášíte, velectěná anonymko, české kuchařky, jak že jsou ve světě hledány. Mám sebe příliš rád, než abych osmělil se podráždit vařečku českou, snad bych ucítil zlé následky již při zítřejším obědu. Přiznávám také zcela ochotně, že české kuchařky hledány jsou skutečně daleko široko. Ale k tomu jim nepomáhá česká „národní kuchyň“, ta jim jen, již vycvičeným dle chuti v cizině lokální, dodává z domácích reminiscencí pak pomůcek zvláštnich a přídechu originálnosti. Hledíme-li na to „s vyššího stanoviska“, se stanoviska „lidské kultury vůbec“, naleznem příčiny jiné. Předně jich obratnost v pravdě českou a přirozený český talent. Pak také to, že kolébka jejich stála v příznivém vůbec pásmu. „Ni na točnách, ni na rovníku nekvěte umění jídelní. Je k němu potřebí jisté zeměpisné šířky a podnebí mírného. Což nazýváme výzkumem vědeckým.“

Nemáme svého slohu, nemáme své školy. Dost se praotcové naši naobětovali bohům, sytili je vůní z nejchutnějších pečinek a mazali jim nejlesklejší tuk kolem jich všemocných úst, ale jako v jiném. nechala nás ta nevděčná branže božská také v kuchařství na holičkách. Umíme sice ještě taktak něco uvařit, ale jíst neumíme již naprosto. Ten spěch s každým obědem, zrovna jako by byla práce důležitější než jídlo! A mezi jídlem pořád jen o obchodu, o práci zas, a přijde-li návštěva, vstanem

od stolu. Na kanárských ostrovech neopovážil by se nikdo od dvanácté do třetí — čas to tam k obědu — někam si zajít na návštěvu; ani by se nedoklepal, dům je zavřen.

Chceš-li vidět ihned, jak který národ jí, s jakou že chutí, podívej se jen na trh s potravinami. Jdi do zelinářských arkád francouzských měst, procházej se zde vkusně nakupeným zbožím jako by květnatými záhony a vzpomeň sobě pak na pražský zelený trh se zbožím v blátě. Podívej se na květinami ozdobené šunky a pozlátkem vyšperkované syrové kýty u řezníků italských, a vzpomeň si pak na ty špinavé vozíky — —, ale nač mluvit! Je tím vinno jen naše vychování. Ani zubů neumí ušetřit to vychování naše, a co je pak jedlík bez zubů? — „zrovna tolik co Rafael bezruký".

Snídani a večeři — myslím teď českého venkovana — odbýváme s nedbalostí zrovna hříšnou, ještě že oběd alespoň quantitativně je něčím. Ale ta qualita, ten repertoir věčně stejný! Nejíme sice „jedlou" hlínu, nejíme také jako Peršané nasušené a nasolené kobylky, také nejsme zcela tak skromni jako benátský gondoléř, který si k suchému svému bílému chlebu chroupá surové, po kamenech mola sebrané hlemýždě, ale také jsme hezky daleko vzdáleni od Číňana, který jí všechno, supy i sovy, čápy i myši, psy i kočky, též však delikátní hnízda ptačí a nejchutnější šunky na světě. Maso je pro větší část venkovanů pořád ještě jídlem výminečným — pak máme zápasit s Němci! Obžinky a posvícení, toť jsou jedině naše velké masové okamžiky do roka!

To jsou doby, zlaty časy,
ty zlaty obžinky,
máme pivo, máme maso.
k tomu kousek hnětinky —

zní to velmi prosaicky a neskonale skromně. O posvícení ovšem, tu je i všelikého a rozmanitého masa dost, a hospodyně pobije i kachny, beztoho by je „musela vojákům zadarmo dáti", jak národní píseň učí, a pobije mandel slepic, „však nic na nich, na příšerách, nedochováme!" Kmotr a strýc, který k posvícenské hostině nepřijde, dokmotroval a dostrýčkoval, a sláva hostiny měří se tu skoro jako na Malabaru, kdež se měří podlé toho, kolik že lidí puklo. Je v tom jen kmit jídelního umění?

České posvícenské písně končí vždy vyhlídkou — na robotu po posvícení. Zde je pro odpověď na otázku naši těžiště hlavní, bída. Pro tu u nás hlavně as posud nerozkvětlo umění jídelní. Bída v nedávné minulosti, bída ještě v přítomnosti. Až budou poměry společenské a politické jasny, budem veseli také my, budem zajisté také my pracovat na zdokonalení zanedbávané české vědy kuchyňské. Svět je nám otevřen, můžem si vybírat odkudkoli. Nevezmem usušených masitých řemenů z bůvolů jihoamerických, aniž medvědím lojem usmažených psů labradorských, nebudem stát o kaří tvrdou lví pečeni, o omlety z polovysedělých vajec pštrosích, aniž o pečené opice, ale vezmem odjinud vše „co je krásné", ovšem — se stálým ohledem na zárodky našeho kuchařského umění národního.

Má úcta!

V.

O politickém banketu.

1874.

Pořád referujete o letošních letnicích, neponštíte mne ani k slovu a já chci přece také referovat. Ne o slavnostním divadle s pěkným živým obrazem, zapovězeným

proslovem a mizernou úpravou, ne o hudební akademii a o slavnosti zahradní a také ne o schůzi spisovatelské, ale o něčem vznešeném — o banketu, o slavnostním jídle. —

Myslete si slavnost bez banketu — je to slavnost? O, velebím toho, kdož banket dal na program! Muž to zasluhující veškeré úcty mé — mé, tak nadšeného žáka slavného jídelního umělce Antonia Antha. Když umění každé poesie, výtvar, hudba, deklamace dramatická, smělo ozařovat slavnost českého studentstva, mělo být snad umění nejdůležitější, j í d e l n é, vyloučeno? Píšu „jídelné", nikoli „jedlické", jedlík je od umělce jídelného tak vzdálen jako zedník od architekta. Či měla snad za „nynějších poměrů politických" veselá tabule být vynechána? Být smutným v naší době — to není pražádné umění!

Bylo to podívání radostné! Několik set mladých a starých Mladočechů a Staročechů, a všichni jedli! Soused podával sousedu omáčku s úsměvem tak přátelským, jako by mu jí nikdy nebyl chtěl vlít na hlavu. Toť příznak umění pravého: povyšuje člověka nad všednost, chlácholí vášně, budí harmonii. Podívání radostné! Jídlo je přece potěšení nejnevinnější a zde se těšilo nejnevinněji několik set lidí! Podívání též krásné! Je-li pravda, že muž je nejošklivější, když spí, je zajisté rovněž pravda, že je nejkrásnější, když jí. Několik set krásných mužů! A pak, samý tu esthetik! Vždyť pochází přece řecké slovo esthetika od $\dot{\alpha}\sigma\theta\omega$ = ochutnávám?

To s tou politikou byl ovšem výsledek nejzvláštnější ale pochopitelný. Člověk, který jí, vzdává se vší subjektivnosti, on je objektivním skrz na skrz, podřizuje se své úloze zcela. On je skromný a nebaží po žádném vyznamenání. Umělec jídelný je naprosto bez žíravé, popudlivé ctižádosti, kdyby ho při uměleckém jeho konání „neviděl nikdo jiný než bůh na nebi", on bude pokračovat se za-

nícením tímtéž a se snahou stejně vznešenou. Každý jiný umělec pracuje, aby byl vídán a slýchán, pracuje pro svět zevnější, jen umělec jídelný pracuje pro svět vnitřní a zcela pro sebe: „každé umění jiné je umění centrifugální, centripetální je toliko umění jídelní."

Projedl jsem se lososy, kuřaty a zvěřinami, sesrknul poslední lžičku vanillového ledu, zakousl poslední kousek chruplavé „ollypy" a přemýšlel o divném řízení božím, jak z německého „hohlhippe" nechalo všemohoucností svou povstat slovanské slovo „ollypa" a k tomu s ypsilonem. Zrak můj letěl výš a výš až někam ke stropu, a poněvadž tam nebylo nic k jídlu, zas se nižil až ke galleriím. Gallerie jsou zandány bílými stěnami, za stěnami je výstava umělecká. Jsou tam Heimrdingrovi králíci s tím svým průsvitným masíčkem — neškodili by pěkně usmažení; jsou tam brněnští raci od Hodákovy — já raky tuze rád; je ovoce od Lauera, od Steffena, šťavnaté maliny od Dürcka — a zde dole není ovoce žádné! Umění malířské je k nám poměrně věru ještě nejvděčnější. Umělec malířský namaluje čistotnou skleničku se šampaňským a umělec jídelný cítí, jak mu nosem čpí vůně; umělec malířský namaluje prořízlý citron a umělci jídelnému sbíhá se v ústech. Člověk má přece nějakou pochoutku z toho umění! Proto také klade rozum zdravý starou holandskou školu nejvýš, tu školu, která všímala si skutečnosti a ne nadpřirozenosti, jídla, pití a jiného života vezdejšího a ne života nad hvězdami. Ať žije van der Helst, ať van der Hoop, ať Steen, ať Camphuysen!

Skandál, jak ostatní umění jsou nevděčná! Umělec jídelný může být zcela dobře živ bez poezie, bez hudby, bez Dawisona a bez gothiky, co by ale dělal poeta, herec, architekt bez jídla? Umění jídelné nadchlo už poetů na tisíce, sám Homér plní popisem jeho sta svých ne-

smrtelných veršů – napsal ale jediný verš, kterého by mohl umělec jídelný užít zas dle svého? Podívejme se na Shakespeara, jeho hrdinové jdou od činu k činu tak rychle, že nemají ani času se najíst, je to poeta? A v českých dramatech! V těch po Klicperovi lidé už vůbec skoro nejedí! Nebo podívejme se na herce, když má na jevišti tedy přece jíst. Jí zrovna tak neuměle jako tam neuměle šermuje! Pak ty divadelní šunky — ze dřeva, ty paštiky — z papíru, zrovna posměch! A co mimo malířství učinilo ostatní umění výtvarné, co vytvořilo sochařství, architektura? Nějakou formičku na vyříznutí husara z perníku, nějakou jinou na vymáčknutí lva z cukrového ledu, nějaký podstavec na koláče, a jsme hotovi Hudba, co umění rovněž smyslné, přitulila se ovšem k umění jídelnímu a když je banket, je také muzika Po banketu by ale zvukové proudy její byly rozhodně příjemnější. Homér sice vykládá, že „harfu dali hostině bohové za přítelkyni“, ale vykladači Homérovi zas vykládají, že hellenští hrdinové obyčejně se při hostině seprali jako naši hoši o posvícení, harfa měla tedy mysle mírnit a byla tak něco jako policajt. My ji při hostině nepotřebujem, zvlášť ne ten sbor cikánský z „Trovatore“, při němž člověku leknutím vždy vidlička z ruky vypadá, my nepotřebujem hudby — národ měl se na nás podívat, jak svorně jsme jedli!

Svornost! — Aby ji člověk mohl takhle, ale na zdravých základech, dát celému národu!

Oko povznáší se zase ke stropu.

„Hrome — myšlénka!“ jak říká Mošna.

Posadit celý národ za stůl!

Ale když to nejde! — Oko se zas níží ku galleriím, kde je výstava spolku —

„Hrome — ještě jedna!“

Jak pak udělat spolek českých umělců jídelných"?
Určit zákonem, že musí přistoupit Čech každý?
Že každý, když sedá k snídani nebo k obědu nebo k večeři, musí to učinit s plným vědomím svého členství?
Máme spolků mnoho, takového ale ještě nemáme!
A to svěcení praporu! Nejlepší kuchařka praporu „matkou", ostatních nejlepších dvanáct „družičkami", bez ohledu na stáří.
Slavnostní řeč by ale musil mít kuchař z některého z našich bohatých klášterů. Tam se jí dobře.

VI.

Stran jídla na jevišti.

1875.

Trochu to mnou dnes trhlo, když jsem četl, že nové divadelní družstvo vypsalo pro příští sezónu letní už ceny na operetty, činohry, veselohry, frašky a feerie. Ne snad že bych chtěl závodit! Operetty nedovedu, proč bych se nepřiznal, do činohry se nedám, poněvadž ji nemilují staročeští vůdcové národa, jichž sobě vážím co na nejvýš a o nichž vím, že očekávají zdaru národa jen od nějaké feerie, frašky nedbám a do veselohry se mně nechce. Ale, že začíná mladé družstvo svou činnost tak záhy, to mnou trhlo. To je hezké, to je hodno podpory každého! Proto také přemýšlím od dneška rána ve dne v noci, čím bych přispěl. Nějakou esthetickou radou takhle, jineho beztoho nemám. Není také pochyby, že divadlo a herecké umění není ještě na vrcholu dokonalosti, že mu může být prospěšna rada mnohá.

Vzpomněl jsem si na Meiningry. Ti poprvé přivedli na jevišti „komparserii" k plné platnosti a učinili tím něco nového, z čehož dramatické umění nadál rozhodný

prospěch míti musí. Princip jejich má své právo: viděli, že tak zvané „němé osoby“ na jevišti, „lid“ atp. posud příliš mrtvě, nečinně, nehybně sobě počínaly, že to ale není správné, neboť napsal-li básník scénu z lidu, chtěl přec rozhodně také, aby byla živě a dobře provozována! A tu mne projela náhle krásná myšlenka — tadyhle stojí již v celé kráse své. Navrhuju: zřiďme novou dramatickou školu, odbornou, v níž by se herec učil jíst. Opravdově, s vytříbenou chutí, s uměleckým nadšením jíst! Rozumíme? to se koukáme — jak? Obrovská myšlenka — ale jen zas Kolumbovo vejce, nic víc, pravím.

V daleké většině tragedií, činoher a veseloher, ano i oper se jí. Chce-li básník vyznačit veselost a společenskost, „blažený, nebeský pocit“, dá svým osobám jíst. Ale napsal-li básník, aby se jedlo, nechtěl, aby se dobře jedlo? A jak se, prosím, na našich jevištích jí doposud? Žalostné podívání! Ono se, jak jsem již jednou pravil, jí právě tak špatně, jak špatně se posud na jevišti šermuje a to je mnoho! Ono se jí beze všeho nadšení, beze vší krásy, zrovna urážlivě se jí. Buďto se dá herec do jídla jako politování hodný naturalista, nebo ukazuje tolik umělkované manýry, že bychom ho u slušné tabule vedle sebe ani nevytrpěli. Někdy zachází s jídlem před ním stojícím s tak zřejmým opovržením, že právě český divák, jenž má k „božímu dárku“ vrozenou úctu, hned a nanejvýš musí být uražen. Ovšem to mívá někdy svou příčinu. Pečené kuře, husa, šunka, která se na jeviště přináší, není bohužel z masa, je jen ze tlučeného papíru, a hercovo opovržení platí té hmotě mizerné. Je pravda, nemůže být nic neuměleckějšího, výtvarného umění nehodnějšího než takové vyrábění housek a vuřtů z papíru nebo dřeva! Pomyslem sobě zděšení, kdyby se hladovému jedlíku v opravdovém životě předložila dřevěná šunka;

vysvětlíme si tím tedy opovržlivé ono jednání hercovo — ale neomluvíme ho. Herec se musí umět opanovat i zde.

Chcem na jevišti vždy ve scénách příslušných vidět umělce, který umí jíst. Nežádáme proto ještě, aby byl také v životě gourmandem, jako také nežádáme od něho, aby v životě byl vznešeným hrdinou nebo prohnaným darebákem. Ale na jevišti musí dovést představovat hrdinu, zrovna tak musí také dovést tedy představovat jedlíka. Antonius Anthus, velký jedlík před Pánem, praví: „Jakkoli sobě přejem, aby umění jedlického byl schopen vůbec umělec každý, poněvadž umění to musí mít co nejpříjemnější vliv na jeho názor světový, rovněž na jemnost a pravou chuť uměleckých jeho děl, musíme u herce schopnosti té žádat s důrazem zvláštním a neuprositelně.“ A dále praví: „Jemně vzdělaná, pravá chuť jedlická vždy bude mít vliv na uměleckou esthetickou chuť vůbec. Kdo nemá smyslu jedlického, chuti sušlechtěné, uvědomělé, u toho as je také tuze málo krasochuti samé.“

Je věru pohnutlivo pozorovat, jak mnozí umělci divadelní beze všeho vyššího a systematického návodu, vedeni jen a jen vrozeným dobrým pudem svým, mimovolně hledí jídlem a pitím pomáhat krasochuti své, uvádět se do pravého nadšení a dodat uměleckým výkonům svým poslední jemnou polituru. Milý a citlivý čtenáři, kdybys se podíval za kulisy, nebo v meziaktí do garderob, jak ochotně a s jakou láskou se tu jí a pije, srdce by ti v těle zaplesalo! Zvlášť zpěváci a zpěvačky se přičiňují chvalně, sláva jim! Jeť právě hudba uměním čistě smyslným, hudebník je tedy jaksi přírodě blíž než herec, vnitřní jeho ucho slyší lépe dobré rady její. Tím pohnutlivější je to, že opernici sami ani netuší esthetického dosahu svého konání, že se klamou a praví, to a ono že činí jen „pro čistější hlas“!

Jak praveno, jednají doposud bez návodu, proto také má skoro každý a každá zcela zvláštní jídelní pomůcku svou, a historie umění bude mít jednou práci, aby se všeho toho různého materiálu zmocnila. Nebožka naše altistka Procházková musila v den, kdy měla zpívat, mít k obědu hovězinu s křenem. Jandova (Marschnerová) pojedla vždy před zpěvem střídku z bandura. Sittova a Sákova popíjejí v meziaktí piva. Zawiszanka v garderobě jedla vařené švestky a pila omáčku z nich. Nejslavnější tenoristé pomáhali sobě jídlem a pitím nebo jinou pochoutkou. Ander pil v meziaktí šampaňské, později výbor likérů. Steger burgundské víno. Kysela, když měl vystoupit co hejtman v „Braniborech“, jedl brynelly. Carion svému hlasu pomáhal viržinkami, což se vypravuje i o jistém barytonu českém. Lukes jedl kávovou kaši. Vecko jedl hodně solený chléb, čímž se vysvětluje neukojitelná jeho žízeň po každé opeře. Basista Čech pochutnává si na „žižibu“ ze slezovce. Koubek a Doubravský posílají si pro „lufry“ (méně vzdělaný čtenář věziž, že „lufry“ jsou špekové vuřty, jež dělá pražský uzenář Lufr). Kdysi býval v obyčeji pendrek, teď jsou ještě mnohé prostředky jiné, šťáva malinová, fiky v mlíce vařené, nudle se sýrem, knedlíky se zelím a j. j.

V činohře, jak praveno, není mimovolná snaha ta umělecká tak vyvinuta jako v opeře Jen o Mošnovi se vypravuje, že prý za kulisou rád sáhne po papíru s bažantím stehýnkem. Naše Malá ale, těší mne, že to mohu dosvědčit, také v tomto ohledu má pravý umělecký směr a v meziaktí má vždy svou sklenku plzeňského a svůj slaný rohlík. Viděl jsem ji sám, když jednou hrála „Julii“ jak snědla rohlík od špičky až do prostředka, pak vyšla ven, šveholila s Romeem o červáncích a skřivánčích, oplakala mrtvého strýce, zoufala si nad svým osudem,

pak se vrátila a dojedla rohlík od prostředku ke druhé špičce. Jak živ nezapomenu ten obraz dojemný!

O, my Čechové máme talenty! Ale pěstovat se musí a to spůsobem pravým. Pánové, zařidte tu školu! Uvidíte, za krátko bude pokrok patrný, za rok již budem dokonalí — my budem mít také hereckou zvláštnost svou! Pak můžem se svou společností směle do světa na hry pohostinské a svět bude hubu otvírat na nás, jak umíme jíst! Jako ji otvírá teď na Meiningry, že umějí tak řvát.

„BÁBY“ I „BABY“.

1879.

„Báby“ i „Baby“.

1879.

I.

Nic poetičtějšího není v rodině nad „naši babičku!“ Snad jsi se seznámil s četnější některou rodinou a seznával jednotlivé členy při různých příležitostech, snad jsi již spřátelen s celou řadou jich, a přece cítíš, že neznáš ještě člena nejhlavnějšího. Nepřišel's náhodou ještě do onoho venkovského zákoutí, kde sedí a usmívá se, vypravuje a dřímá „naše babička“. Ale slyšíš o ní mluvit stále: „Naše babička!“ — „Tohleto koupíme pro babičku.“ — „Počkejte, jen až uvidíte naši babičku! A ty její holubí polívky — teď už nevaří, ale až přijedete, my Vám jich navaříme samy, uvidíte!“

„Naše babička“ je stará, mdlá, slabého hlasu, a přec je jí plný dům. Ráno se vaří pro ni zvláštní polívčička; dopoledne se přinese sklenice vína a kousek salámu, „z Prahy“; v poledne musí být obsloužena první, jindy ale také. Kdo ji dnes ještě neviděl, tomu je, jako by mu pořád něco scházelo, a honem se běží podívat. A ona sedí tu ve vyloženém křesle u okna ve světnici, kde je slunce skoro po celý den. Hlavička kulatá jako jablíčko, tvářičky jako červený aksamít — „naše babička“ je tak krásna! Usmívá se na lidi kolem a oknem zas do za-

hrady ven, přes mdlé oko její jakoby pořád přeletovaly drobné pavučinky, a babička vypravuje třikrát za den o zcela blízkém „Vlčím dolu“, kde přišel na ni takový blud, že nevěděla ani kudy domů, a třikrát za den o velkých francouzských válkách, jak se provdala co děvče teprv šestnáctileté, jak dala kozákovi políček a jak jí jeden ruský jenerál zachránil život — „naše babička“ je tak roztomilá, hotový cukr je „naše babička“!

Dnes je překrásný letní den. Sluníčko je při síle, hřeje. A babička se vyloudila o berličce ven do zahrady. Přešla celou jednou cestou a ulehla do stínu košaté pivoňky; schoulila se a usnula. Vědí o ní, ukazují si tam, usmívají se. Ob čas se některý po vedlejší pískové cestě přiblíží až na třicet kroků, vystoupí na prsty a lesknoucíma se očima pohlíží k pivoňce. Není krásnější kytičky v celé zahradě nad „naši babičku“!

Ovšem — někdy je babička také broukava. Staré ženy, zvláště ty, které jsou milovány, mívají zvláštní určitost, pevnost ve své povaze, také někdy umíněnost starců, a o tu pevnosť se někdy narazí. Také se hlásivá slabost a babička bývá nevrlá jako dítě, a jako dítě neví proč. Zvláště to pak cítí služebnictvo ženské, vůbec lidé k rodině nenáležející — nemá-li babička někoho hned na první pohled ráda, už se do její lásky nedostane! „Dnes je babička moc zlá,“ říkává se. Ale mezi největším broukáním babička náhle ve svém křesle usnula — a už to ví celý dům! Ticho! Vnučka tu sedí šijíc a sotva dýchá; boji se pohnout, zdvihá pomalu nůžky ze stolu a zase je opatrně klade. V tom bouchly nahoře v prvním patře dvéře. Vnučka se lekla, ale podívá se jen po očku, jakoby přímý pohled už byl příliš hlasný — babička spí šťastně dál, úsměv přelitl tvář vnuččinu. — „Vždyť je to naše babička!“

I malé děti ji zbožňují. A když si hrajou „na Hrímbabu“ a andělíček klekne před paní Růžovou a tato počne se ho vyptávat: „Kudy jsi šla?“ — „Hájem.“ — „Koho's potkala?“ řekne děvče místo „pána boha“ — „naši babičku.“ — —

Ano: babička, bába je celý zlatodol poesie. Slovo „bába“ je sladké. První to beptání dětské. „Babátko“, „bábě“ říká se u nás i dětem. Známo, že take u Angličanů a Francouzů říká se „baby“ dětem i loutkám A muž, mluví-li v lásce o své ženě, třeba mladé a kypré, řekne: „Moje bába.“

Stáří má poesii svou, bába je ale leskem jejím ozářenější než děd. Bába je jaksi už do mythickeho stupňovaný pojem matky, pojem dobroty. Babina vetchost dojímá, její zásluhy o rodinu mají váhu velkých historických fakt, její dobrota je nezištná. Třeba učinilo stáří babičku až nehezkou a vzalo jí veškerý půvab, z její rodiny to nikdo nevidí a necítí. A je známo, že mnohé babičky překonaly i sílu času a jsou v skutku krásné, ba mnohá žena stane se teprv stářím krásnou. V těch sněhobílých, měkkých vlasech, v té klidné, jak jezerní hladina tiché tváři spočívá zvláštní noblessa; aristokracie let zušlechťuje tvary obličeje, člověk slýchá často výrok: „Do té stařeny lze se zamilovat.“

Stará žena má pro sebe poesii podzimu. Příroda se přebarvila do tónů klidnějších, studenějších, mlhy kalí zrak, sluneční dráha se krátí, dnů ubývá. Někdy ještě slunce se usměje — úsměv před skonáním. Bába ví o blížícím se skonání svém, říká, že se na ně těší, a má v šatníku svém už rubáš, čepec, růženec — jak jednoduchá to příprava na dlouhou cestu! — ale neřekni jí sám ani slůvka o možné smrti, vyslechne je sice oddaně, jsi ale její nepřítel! Jen se podívej na ni, když se

slunko znovu rodí a bába se nového, „ještě jednoho“ jara dočkala! Prostince to praví národní naše píseň:

Každá babička stará
je veselejší z jara:
vezme svou berličku,
sedne na sluníčku;
myslí si: „Kýž jsem mladší,
ach, což bych byla radší!“

Poetická je nám i ta stará, vetchá žebračka, která pátkuje, vzdor hadrům a cárům svým. Postava třesoucí se, krok nejistý — zajisté by raději někde odpočívala a vyčkávala smrt, než žebrat zde, jak jí kážou ti, u kterých žije — ale neřekni také jí, že umře, i bída, utrpení má svou poesii!

A jak poetická je stařena, která posledních dnů svých užívá na př. ještě k činnosti prospěšné nejen rodině, nýbrž lidstvu vůbec. Nezapomenu jednoduchého novinářského popisu, jenž jednal o Marianě, agentce londýnské společnosti biblové, kteráž první podnikla i provedla úkol rozšiřování svatého písma mezi nejzlotřilejšími obyvateli země, mezi „londýnskými pohany“. — „Stará ta Bible-Woman žije posud a člověk musí být hlubocę dojat, když spatří bledou ženu tu; ve tváři její je celé utrpení, nikdo nezná její minulosti, a jen se tuší, že kalich životní hořkosti vypila až na dno.“ Byla neohrožena jako největší hrdina. Žádné nebezpečí jí neodstrašilo, žádný posměch, ba ani často zažitá tělesná trýzeň. „Domníváme se, že čtem pohádku o dítěti, které se beze strachu odvážilo do jeskyň lidojedů a obrů a jimi přece smrti ušetřeno bylo.“ —

Však sobě babiček všimlo i umění, jež poetickým zjevům dodává tvarů trvalých. Ovšem jen umění slo-

vesné a výtvarné, jiné nemá forem a výrazů zde náležitých.

Ovid opěvá v Metamorphosách svých (8 kn. — 621 v.) rozkošný ten, bohům líbý páreček Filemona a Baucidu. Dosáhli pospolu už vysokého stáří, když bohové jim dovolují, aby sami rozhodli o příštím osudu svém. Jen ne umřít jeden před druhým — toť hlavní jich přání! A učiněno dle vůle jejich: žili ještě léta co strážci chrámu, pak najednou vidí oba, jak druh se mění v strom začínaje od nohou, a ještě si šepotají slova lásky, když už hlava se mění v šelestící korunu.

Hůř ovšem srdci, když druh odvolán časněji. Pak zbývá jen zpomínání. Již za živa sobě slíbili věčnou paměť a druh druhu ukládá pro případ přežití mnohou milostnou povinnost. Čeho by na př. žádal básník? Beranger vyslovuje to jediné vskutku básnické přání v chansonu k staré družce své:

> Když v každé vesně slabá ruka Tvoje
> zavěsí kvítka na mém obraze:
> — — — — — — — — —
> pak, stařenka, při krbu plápolání,
> si druha svého písně opakuj —.

Zbylá žena stará žije pak jen svým vzpomínkám, jež uzavírá do srdce jako šperk do skříňky, a mladšímu dorůstu rodinnému, jemuž věnuje lásku zjevnou jako bílý den. Nevím, je-li kde takový život rodinný, drahou babičkou korunovaný, jemněji a plastičtěji vylíčen než v literatuře české, v „Babičce“ od Němcové. A poetičtěji zas nenaznačil nikdo smrt babiččinu v lůně rodiny než Viktor Hugo na počátku své básně „La Grand-mère“: „Spíš? . . . probuď se, matko matičky naší! Jindy, když spíš, Tvá ústa stále šeptají, jako by spánek

Tvůj byl jen modlitbou — avšak dnešního večera podobáš se madonně z kamene, ret je nepohnutý, Tvůj dech oněměl . . . —"

Arci, kde není rodiny — co pak? Stařena je cele osamocena s citem svým, člun na okeánu širém. Tím pečlivěji ale uchovává cit. Zcela všeobecně to líčí, jen pojem nálady podává známá dvousloková báseň Anastasia Gruena. Básník má starou tetu a ta má starou knihu a v té staré knize leží starý, uschlý list. Tak uschlé jsou as také ruce, které jí list utrhly kdysi na jaře. Kdykoli na něj pohlédne, stařena pláče — proč asi? Básník nedává odpovědi. Je to tajemství srdce. Odbytá minulost. Stařena je němá jako vrba nad hrobem.

Mnohem určitěji mluví Angličan Cornwall, jeho báseň „Woman" (žena) má dech ostrý, zimavý.

— — — — — — — — — — —

Jí otročili moci na výsluní,
však rozprchli se, když chlad zimy zavál u ní,
a dav, jenž přisáhal za lásku zemřít k ní,
se štítil slyšet mdlý vzdech její poslední;
a to je věrnost muže!
Jen žena, jediná v svém čistším bytí,
můž' vidět odcházet ty všechny modly žití
a milovat jen víc a úsměv vlídný
a žehnání mít tam, kde muž jest nejvíc bídný. —

Z výtvarného umění připadají nám nejprv na mysl podobizny stařen. Zde se nejčastěji obdivujem oné noblesse ve výrazu, o níž jsme se již zmínili — vždyť malíř, neportretuje-li ze zákazky, sobě rád volí tváře výmluvné. Na obličeji stařen takých je celá ušlechtilá duše jejich a my vidíme, že ta duše je cele, cele srdcem! Vnitřní člověk se tu s křišťálovou jasností zrcadlí

v zevnějšku. Přec mluví k nám i zde otázka elegická: proč člověk zešediví, než nabude plného duševního klidu a citové čistoty, nebo než zjevuje bez ostychu světu, že je tak dobrým? proč zemře, když je nejlepším?

Ovšem bývá v starých tvářích také rýha zkušenosti, často i výraz utrpení. Výtvarní umělci rádi vyjadřují, že stáří, personifikované babičkami, je života syto a přeje si již konce jeho. Nalezáme tu myšlénku nejobyčejněji na cyklech, kde vyobrazen „rej Morany", „ples Smrti" nebo jak bychom to nazvali. Na př. hned na proslulém cyklu Holbeinově — „Smrt je lepší života" zní připsané heslo stařeny, jíž se smrt již chápe. Rovněž nejnověji na Ferdinanda Bartha cyklu „Smrt při práci své" (mnichovské dřevoryty, vydané r. 1867), kde mladá, kyprá žena mocně se smrti vzpírá, slepá stařena ji však volně následuje. Tutéž myšlénku položil Rembrandt do slavného svého obrazu „Povznešení kříže" (dóm antorfský) a vyznačil ji zvadlou stařenou, kteráž k ukřižovanému ruce vzpíná. Myšlénka ta je i tragická. Markantně pak to vyslovil Ch. L. Mueller v neallegorickém a zcela světsky dojemném svém obraze „Vyvolávání posledních obětí francouzské revoluce" (palác luxembourský): Vězení. Otevřenými dveřmi vlekou ženu ku guillotině. Muž s trikolorou na klobouce vyvolává jmena ostatních pro popravu určených. Prarůzné postavy a různý je dojem. Zcela klidně čeká na jmeno své stařena uprostřed ostatních. Žila již dosti. Růženec v ruce slibuje jí život lepší.

Velmi rádi líčí malíři protivu mezi lidskými věky a nejsnadněji se jim to daří ovšem, uvedou-li výjevy života rodinného: babičku — vnoučata. Povstávají z toho obrazy genrové a počet jich jde do velkých tisíců. Také Svatá rodina slouží k obrazům genrového nádechu. Nejrozkošnější z nich je „Svatá rodina" B. Luiniho (u nás

šíře známá rytinou Paynovou; originál nalezá se v Breře): Ježíšek potahuje jehňátko za ucho, matka a babička se tomu smějí. Z bezčetných světských genrů uvádím jen poetický obrázek Indunův. Z venčí nahlíží do světnice mladík, stojící pod oknem, a podává dívce uvnitř se nalezající ruku. Děvče ohlíží se opatrně po babičce — láska ta ty pro rodinu ještě tajná. Avšak babička usnula. Na kamnech nad ní přede kocour, snad aby babička z dřímoty se nevyrušila tím, že vnučka postavila svůj kolovrátek stranou. Babička složila ruku na ruku. Stará tvář se lehýnce usmívá — snad se jí zdá výjev z vlastního, dávného její mládí, kdy mužská ruka poprvé tiskla její ruku.

II.

Avšak — jakkoli stáří má svou poesii, nikdo nestojí o to, aby jižjiž stal se sám poetickým ve směru tom. Co žije, těší se ze života a bojí se smrti — stáří je ale velmi výmluvnou připomínkou smrti. Milujem toho onoho člověka starého, jenž nám je drah krví, nebo jinak osobně či pro zásluhy své sympatický, takto je nám stáří téměř antipatické. Neubráníme se pocitu poněkud elegickému při pohledu na starého člověka, naše vlastní budoucnost mluví k nám z vetchosti jeho. Činíme-li něco pro něho, činíme tak z jakéhos pohnutí egoistického, třeba bychom sobě toho nebyli vědomi. A významno je, že mladík má více antipatie k dědkovi, mladice k bábě — dědkem mladice nebude nikdy!

Náhle se mění „á“ v „a“, „poesie podzimu“ se pojednou zvrací na nepříjemně mrazivý dech, fičící z podzimního strniště — a z „báby“ se stává „baba“ se vším nechutným pojmem svým. Někdy se musíme

dojmu tomu bránit násilně; rodinným životem vyšlechtěný cit, společenskými poměry vybroušený rozum nám to káže. A kázali to i zákonodárci. Řecké zákony žádaly úcty k stáří, bible má hojnost napomenutí, i Nový zákon — apoštol Pavel v prvním pastýřském listu k Timotheovi — káže: „Starých žen napomínej jako matek". Avšak třeba sám Šalomoun nazval ženu „korunou muže", sestárne-li, omží-li koruna ta, prostý cit lidu podává se zákonu přirozeného odporu.

Náš lid je právě takový jako kterýkoli lid jiný. Od příjemného výrazu „bába" přecházívá velmi náhle ku spílajícímu, zlému slovu „baba". Užije-li krátkého „a", je sobě toho plně vědom, proč; dlouhého „á" užívá ale často beze všeho dalšího úmyslu, jako na př. při označování různého zaměstnání: „kostelní" či „svíčková bába", „krupná" (překupnice), „tržní", „porodní bába".

Zmíněný zákon přirozeného odporu působí již u drobných dětí. Z pravidla považuje dítě člověka starobného za něco zcela jiného, za zcela zvláštní druh lidí. Ten starý člověk ani nemohl být nikdy dítětem, má ty své vrásky nejspíš už od jakživa, a dítě nemůže nikdy později mít takový šedý vlas a na př. berličku. Němcová to líčí trefně ve své „Babičce". Babička přijela, vnučkové se s ní již obeznámili. „Jeden sedí ji na klíně, druhý stojí za ní na lavici a Barunka stojí před ní a dívá se ji do tváře. Jednomu je divno, že má babička bílé vlasy jako sníh, druhému, že má babička scvrklé ruce, třetí povídá: ‚Ale babičko, Vy máte jen čtyry zuby!' Babička se usmívá, hladí tmavohnědý vlas Baruščin, řkouc: ‚Když jsem stará; až vy budete staří, budete taky jinaky!' a děti to nemohou pochopit, že by ty jejich bělounké, hladké ruce mohly kdy tak svrašťěné být, jako ruce staré babičky."

A jako voda se prosakuje pořád hloub a hloub, až do vrstev co možná nejnižších, takž také posměchy dorostlých, „babám“ platicí, vnikají až dolů mezi děti. Dětské hry, dětské posměšky jsou plny důkazů. Dítěti je „baba“ něco nepěkného, zlá bytost — zcela všeobecně zlá a nepěkná, bez určitějšího pojmu. Samo slovo je mu už nepříjemno. „Dostat babou“ je spojeno s příhanou, a hošík, který na večer při loučení se s kamarádem dostane „poslední“ a více ji z jakýchkoli příčin vrátit nemůže, usíná těžce, uražen ve své statečnosti.

Baba je dítěti daleko horší dědka. Z dědka může být alespoň n ě c o kloudného — dobrá polívka! Když dítě loudí, odříkává:

Prosím, prosím žebrotú —
strčím babu do plotu,
a dědečka do hrnéčka,
bude dobrá polívečka.

Dědek nad babou vítězí — „Poprchává: dědek babu zakopává!“ I když děti „čarují“, pochodí baba hůř než dědek. Jdou z lesa, nesouce jahody nebo houby, a na kraji hlasitě „les zavírají“:

— — — — — — — —

vleze-li sem baba,
ať z ní bude ž á b a,
vleze-li sem dědek,
ať je z něho dudek.

Však to s dětmi pak roste, a i když jsou už velcí, přejí napořád babám co nejhoršího: Pannám fijalky, koláčky, střevíčky a ráječek — vdovám chudobky, knedlíky, pantofle a očistec — babám kopřivy, brambory, bačkory a peklo!

Prapodivné jeví děti pojmy o tom, co vlastně baba dělá. Obyčejně sedává na kamnech, s nichž co možná často „padá na zem“, nebo také na pekelci — „Pepíku, Pepíku — co pak dělá babka?“ — „Sedí na pekelci — strouhá sobě jabka“. — Také „sedí za kamny, vylizuje kuthany.“ Ba jí se i vytýká (při otloukání píšťalek), že — „jí koťata — počkej, babo proklatá!“ — Nesedí-li za kamny, sedí „ve věrteli“, nebo „leze do bezu“. Ani to není valně pochlebné, že koza, zvíře komické, je prý „psí babička“.

Ba nepřátelství přímo zuřivé ozývává se v dětských říkadlech a písních. „Strčím babu do plotu“; „baba sedí ve věrteli — pojďte hoši, melte ji!“ Při hře na obrovskou „řípku“, která z plného žejdlíka semena, do jednoho důlku nasetého, vyrostla jediná a tak velká, že jí nikdo nemůže vytrhnout, svalí se celé tahající „desatero“ na nebohou, hmoždící se babku. Vybranou zábavou zdá se být: „starou babu honiti — okolo bradla — až baba padla.“ Kdysi se dle dětské písně oženil kominík — „vzal on sobě starou babu“ — a co s ní učinil? — „přivázal ji k pivováru!“ Pak se zas oženil kožišník, a vzal on sobě také starou babu —

svatba byla na korábu,
a ta baba byla ráda,
měla čerta kamaráda;
kamarád byl dobrá liška,
sed na babu, jel do Slízska,
a ze Slízska do Milivska,
bodejž babu čert rozříská!

Čert tedy na babě; někdy ale zas baba na čertu: „V tom černým lese — čert babu nese: — vy kluci nezvední — modlete se!“

A nepřátelství to nesmíří se ani smrtí, neusíná ani nad hrobem. Zuzka je mlada, hezka, ale také z ní bude baba —

a z tý baby bude buben,
pudeme s ním, naverbujem,
budem na něj bubnovati,
hezké panny verbovati.

Od dětí pak naučila se i němá tvář nenávidět baby. Baba sedí za kamny, vylizuje kuthan, a —

pes na ni vrčí,
že ji dolů strčí;
kohout na ni kokrhá,
že ji kožich roztrhá.

III.

Nikdo nestojí tedy o to, aby byl jižjiž stár — nejméně ale ženské. Nepočítáme dříve upřímně let, dokud šedivých vlasů není na hlavě nebo kolem brady alespoň tolik, že už počítat se ani nedají. Neradi skládáme mládí korunu růžovou, jet ta koruna, kterou nám stáří za ni dává, tak trnita! A kdyby v Kolodějích skutečně přemílali staré ženy na mladé, rozmnožili bychom na jisto počet složení, aby vystačila na pohlaví oboje — akcie podniku toho by byly jediny, které by se na burse držely ve výši stále.

Stáří je pro člověka samolibého — a každý člověk je samolibý — vlastně velmi impertinentní věc. Vypadalo by, nebohé, pěkně, kdybychom je mohli dle své chutě personifikovat a tak portretovat! Staroněmecký jeden epigram vyslovil to velmi trefně: „Stáří je vlastně mu-

žem velmi zdvořilým a klepe pořád a pořád na dvéře. Ale pranikdo neříká: „Vstupte!“ Věčně se mu ovšem nechce před dveřmi stát — najednou tedy cvakne klikou, rychle vstoupí — „Je to chlap hrubá!“ bručí se teď se všech stran. — Není ani potřebí, aby stáří vypadalo hned tak, jak je talmudský rabbi Jehošua kreslí: „Běda! Vrch je posněžen, stráně zmrzlé, psi němi, mlýn nemele, a hledám nevěda co“ (hlava, tváře, hlas, zuby, schýlené tělo); stáří stává se nepříjemným už, když sníh „teprv papírkuje“ a zmrazky se ukazují jen za jednotlivých nocí.

Alespoň kdyby nepozoroval nikdo j i n ý, že člověk stárne! Kdyby se zdál počet let v té jisté přechodní době hodně dlouho „neurčitý“ a lidé neodpovídali: „Ten je zcela u r č i t ě stár!“ Kdyby neradili: „Hezky límec nahoru, v deset hodin do postele!“

Je-li však stáří vůbec korunou trnovou, pro ženskou bývá dvojnásob. Mladá ženská mívá v očích světa (alespoň mužského) všechny možné dobré vlastnosti, stará hned všechny možné zlé. „S desíti lety,“ říká se „je ženská křepelkou, s dvaceti holubicí, s třiceti slepicí, s čtyřiceti pávem, s padesáti kachnou, s šedesáti husou, se sedmdesáti supem, s osmdesáti sovou,

s devadesáti netopýrem.
s celým stem — špinavým chmýrem.“

Zkrátka: zdají-li se nám veškeří lidé dohromady být jakous mosaikou vlastností různých, mezi nimiž ale ty zlé mají většinu, zdají se nám staří ženští lidé být už jen konglomerátem s a m ý c h vlastností zlých.

Ještě dokud má muže svého — no to stařena prý ujde. Ačkoli ani v tom směru na př. česká národní píseň nezná žádných Baucid právě. U nás, v písni totiž, je česká Baucis bublavá, muž musí s ní sedět „vzadu

v koutě," musí jí kaši vařit, „naposledy ji i krmit" — ba ona ho i někdy „bije tuze, až s něho leze kůže."

Jak ale muž umře, je zle, nepěkné vlastnosti se hromadí. Z lepších vlastností se jí tu ponechávají jen tak asi dvě. Předně pobožnost. Ony prý sice ženy staré i mladé „vycházejí dobře s kněžími," staré ale zvlášť. Jen že zlé huby v tu pobožnost zcela nevěří; alespoň mají vždy nějakou příhanu po ruce — „modlářka!" Jedni praví, že prý stařena začíná milovat boha — protože jiný se od ní už milovat nedá. Druzí tvrdí, že je modlitba jen jakýs pláštík, jímž se má přikrýt zloba srdce. Ba Němec Gellert, ačkoli se jmenoval „Fuerchtegott," napsal o tom zcela bezbožnou dlouhou báseň: o „nejpobožnější ženě našeho města," kteráž sotva vstala, už vyhledává „modlitbičku připadající na tento den," a ačkoli je už přes šedesát, každodenně prosí pána ještě „o dar čistoty", a ačkoli si nedopřeje najíst se nikdy, přece se modlí za „dar střídmosti". Obětuje bohu „svou chudobu" a půjčuje na všechny fanty. Dvanáct dlouhých písní pobožných přezpívá denně — kdo to klepe? žebrák? teď, když srdce její se právě chce povznést k nebesům? Atd.

Dále se jí neupírá zkušenost a plynoucí ze zkušenosti rozum. Už v starém zákonu chválí se rozmysl babí. Král egyptský přikázal babám hebrejským, když budou ženám hebrejským babiti, bude-li pacholík, aby jej zabily. Ale ty odpověděly: „Nejsou ženy hebrejské jako egyptské: nebo ony samy umějí babiti, a dříve, než my k nim přijdeme, rodí." — „A že se bály báby boha, vystavěl jim domy" (Mojžíš II, 1., 21).

České pořekadlo tvrdí: „babí plemeno chytré" (též polsky: babi narod chytry). Také se citují mnohá babská říkadla co pokladnice moudrosti — „čím dál tím

hůř, jak ta bába povídala.“ — „Babo, radʃ!“ vzdychne si za uchem se škrábající Čecháček v největších rozpacích. A bába radí i v nejdůležitějších, samého života se týkajících věcech: „Pijme pivo s bobkem, — jezme bedrník, — nebudeme stonat, — nebudeme mřít.“ Bába rozlušťuje nejtěžší záhady: „Vždycky jsou se Hajdaláci divili, — proč by Hajdalačky zuby tratily? — Pověděla stará bába penzlikem: — že prej o ně tuze melou jazykem.“ — Ano „babsky“ znamenává tolik co „chlapsky“, totiž duševně chlapsky, a rovná se skoro slovu „věhlasný“. Známe na př. jednu hádanku, která má právě příjmí „babská“. Zní:

Mistře, mistře přeučený,
ve všech školách vycvičený,
pověz, kdo ta žena byla:

Sotva den že stara byla,
už se věnce svého zbyla,
za muže šla, ženou byla.

Sotva pak že muže měla,
už ho s jiným podváděla;
matkou poběhlíka byla.

A dřív, než se narodila,
smrt ji s světa sprovodila —
pověz, kdo ta žena byla?

Rozluštění je: Eva — abychom čtenáře nebrali na „babské skřipce“. — Bába je nejen moudrá, ona je i vtipná. Pěkný příkladek uvádí Františkán bosák Pauli (16. věk): Kdysi jel papež koňmo silnicí; tu ho potkala babička

žebračka a prosila ho pro boha o sedmík. Papež řekl: „Ne, to je příliš mnoho!“ Babička řekla: „Dejte mi tedy groš!“ On na to: „Ne!“ Ona zas: „Tedy krejcar!“ A on: „Ne!“ — „Dejte mi tedy své svaté požehnání!“ Papež začal ji žehnat, ale babička se uškubla: „Nechte si to! Kdyby to stálo jen za haléř, nedal byste také!“

Za to pak se stařeně z vlastnosti n e p ě k n ý c h neubírá téměř ani jedna. Stáří je vetché — a to je bujné mládeži k smíchu. Stará krev chladne, staré ruce mrazí — a mládež zpívá jim posměšně:

Až přijde Máj,
poženem kozy v háj,
staré baby za kamna.

Zimavy jsou všechny ty dny poslední, a drsný úšklebek vřeští: „Stará baba jako žába — v zimě v letě studená!“ Staré tělo tuhne, oudy jsou nehybny — a posměšek zní: „Skočila baba přes rybník.“ Nejneobratnější prst na lidské ruce, prst čtvrtý, soused „vnoučka malíčka“, má příjmí „bába“, kdežto palec je tátou, ukazovač mámou, prst střední dědkem. Jen jazyku stařen se ponechává agilnost plná, ba ještě zvýšená, ovšem zas z posměchu.

Přišel již ten plný čas pozdní. Pleť žloutne, kůže jako by se pukala mrazem — co staré, to o š k l i v é. Sama svatá panenka Maria, chce-li někoho ztrestat, objeví se mu co stařena. Byl řeholník Hermann Josef (báseň Bauernfeldtova), jenž se spustil bohá:

A náhle babu ohyzdnou
on v noci spatřil ze sna.
„Kdo jsi Ty, ženo starobná,
vždyť Ty jsi přímo děsna!“

Marie ale pravila:
„Když pobožnosť Tvá zchřadla,
víc jinak se Ti nezjevím
než starobná a zvadlá!“

Také maliři mnoho k tomu přičinili, že „stará“ a „ošklivá“ má se za totožné. Často se zvláštní zálibou pěstovali tu „krásu kaktusovou“, vyhledávali a reprodukovali tváře co nejohyzdnější.

Bába a mračno platí za totožné už od dávnověkosti české. (mračno je v naší mythologii také tolik co hora, odkudž jmena mnohých hor a kopců: Sichrovská bába, Podbaba, Babia gora v Tatrách). „Báby vstávají, bude bouřka;“ — „Babí kout se zatahuje;“ — „letos bouřky pořád z Babího kouta chodí.“ Tím „babím koutem“ je severovýchod, kde sídlí souhvězdí „báby“ čili „kvočny s kuřátky“ — Plejády, zářivá Alkyona s hvězdnatou drůbeží svou. A když přišel výroční čas, kdy Plejády panují, nastává „svatováclavské“ či „babí léto“. Poslední to jaksi úsměv života, poslední vzplanutí poesie. Slunce se usmívá, ale hřeje jen málo. Prohlídne-li kvítko, nebo narodí-li se motýl, těžce pyká neopatrnosti své. Vzduchem poletují lesklá, stříbrná vlákna, jakoby stařenčiny šediny — „Mariengarn“ nazývá je Němec poeticky, Francouz docela „Cheveux de la Ste Vierge“ — vlasy nejsvětější panny. Ale jakkoli se půvabně vzduchem nese, jakkoli lesk jeho je měkký a příjemný, zcela dole na vlákně sedí malý — pavouk. Ať už je tento drobný pavouček z druhu „aranea abteotrix“ nebo „aeronautica“, „Lycosa saccata“ nebo „Tetragnatha extensa“, o čemž se učenci ještě hádají — nechutným přívěskem poetického zjevu zůstává přec. Také se poetové všech národů celkem pramálo posud starali

o babí leto, jen Angličan Chancer dal as před pěti sty lety popis trochu obšírnější.

Mimo to, že jsou ošklivy, přisuzuje se babám šmahem také nečistota, nepořádek v šatstvu:

Vdávala se stará baba,
vdávala se babice:
měla sukni roztrhanou
a bez nártu střevíce.

Ba i sv. Pavel měl za to, že musí stařen napomenout, a vepsal do epištoly k Titovi, svému pomocníku a poslanci: „Též také staré ženy ať chodí v oděvu svatém, ať nejsou hanlivé a mnoho vína pijící."

A co zas ošklivé, to zlé. Proudhon započetl krásu ženy mezi cnosti její — ošklivost je tedy nectností. Jakož také zas naopak zloba ženy proměňuje i obličej krásný hned v ošklivý; už Sirach (25, 23 . . .) tvrdí: „Zlost ženy proměňuje obličej její: a zamračuje obličej svůj jako medvěd: a jako pytel jej ukazuje." Nejen k vůli starobě, mnohem spíš k vůli zlobě přemílá prý stařeny ten mlýn kolodějský. — Baba je předně škodoliba: „Když člověk louku kosí, lecjaká baba dešť vyprosí." Baba klesá pojednou ještě až na „babiznu" — „babo jedu!" volá se na ni. Baba je „drak". Baba je svárlivá — „čert mezi babami", říká se, chce-li se velká svárlivost a škodlivost její ostře vyznačit. Baba, aby mohla být svárlivou, musí být hubatou, to se rozumí. Baba je pomlouvačna — „musil to v Babině slyšet," řekne se, vypravuje-li někdo klevety. Již mladší ženy mívají značný talent k pomlouvání — „kde husy, tu smrad a štěbety, kde ženy, tu svár a klevety," zní už staré přísloví, jež A. Rybička vřadil i mezi „pověděni

právní“ — a s přibývajícím stářím talent roste. Ale je prý tomu tak po světě celém; také italská popěvka, zpívaná v Kalabrii, běduje:

Chì t' haju fattu, lingua sirpintina,
chi de la vita mia ne dici male?

— co jsem ti učinil, jazyku hadí, že atd. Zvláště mají baby zbroušeno na mladší ženské. Ale nebývalo prý tomu tak v těch povědomých „starých krásných časech“. Mělo to ovšem tenkrát svou příčinu:

. . . unsre jungfern freiten spaeter.
sie reizten nicht der muetter neid,
o gute zeit!

Kdo chce pomlouvat, musí arci předně uši dobře natahovat, proto také se dlouhému jitrocelu říká „babí ucho“. Summa summarum: co babího, to zlé. A jmenují-li se i některé nevinné byliny „babí“, jako „babí hněv, b. jahoda, b. vejce, b. zub,“ jsou to byliny zajisté vesměs buď bodavé nebo odporné.

A proto — nepřátelství k babě! Řežte ji! A také ji řežou. Ital má své „segar la vecchia“ a činí mu to masopustní jux; řezání baby je číslem v programu, když se odbývá „mi-carema“. Rovněž Slovinci „řežou babu“ a sice na třetí neděli postní. Položí ženskou maškaru na kládu, tlukou holemi do ní a zakuklení muži ji pilou přeříznou a upálí. Aby však nikdo se z té nelidskosti nepoděsil, podotýkám raději hned, v tomto případu že baba = zima či Morana, s kterou se k jaru i u nás zachází nemilosrdně. Ostatně Slovinci snad svou figurální nelidskost přebrali od sousedů Italů. U Slovanů, kde ženy měly od pradávna i osobní právo vlastnické — jakž všichni naši historikové, zvláště pak Bestužev

Rjumin, dokazují, kde už v mythických dobách byly ženy panovnicemi. Libuše česká, Vanda polská, Tuga i Vuga horvatská, panovala vždy poměrná galantnost. Také by se byly na nás Vlasty a Mikulišny naše divně podívaly!

K satyře však talent máme. Nejbujněji zakvetla satyra na baby u Poláků. „Musil to v Babíně slyšet“ je polského původu — „musiał to v Babinie słyszeć“; odtamtud také vyjel do světa „p. rycerz z Babińskiej wyprawy“. Čelakovský píše o tom následovně: Ves Babín, blíže Lublina, náležela v šestnáctém století Stanislavu Pšonkovi, muži učenému, vtipnému a vůbec váženému, jenž byl zakladatelem „svobodné obce Babinské“, kteráž dlouhá léta, i po smrti jeho, trvala. Byl to poněkud satyrický obraz skutečné polské Rzeči pospolitej a četní údové Babinské obce nejvíce dle svých směšných vlastností a vad za úřadníky byli jmenováni. — Účel společnosti byl na četných schůzkách příjemná zábava, ale také zdravá náprava mnohých společenských vad.

IV.

Nejhorší ale vlastnost na stařeně je zamilovanost. Skoro něco nepřirozeného vidí lid v tom — a proč? Krása obyčejně uprchla, je pravda, „blížící se smrt“, zpívá Hoffmann von Hoffmannswaldau o pomíjejícnosti krásy, „studenou rukou svou svraští ňadra Tvá, korál rtů vybledne, sníh ramenou se stane jako studený písek: sladký blesk oka zhasne, zlatý vlas bude jako starý šat“ — ale týž básník končí píseň svou tvrzením:

jen srdce Tvé nebude umořeno,
vždyť z démantu je srdce utvořeno!

Přetrvá léta srdce — nepřetrvají s ním i práva jeho? Ani zlý na ženy Proudhon nepopírá práv těch, třeba byl to vyslovil dosti kousavě: „Čím starší žena, tím horší. Čím horší je, tím více potřebuje milence, otce, vůdce, pána — hlavně pána.“

A přece je zamilovaná stařena směšna. Nesmějem se starému stromu, když ještě kvete, ale smějem se staré ženě, když ještě cítí. Ten pocit má i ta milující žena sama. — „Smích mi učinil bůh: kdožkoli uslyší, bude se smáti spolu se mnou,“ volá Abrahamova Sára. Nejen láska, i světská píseň, tanec, vše podobné považuje se u stařeny za směšné. To vše patří mládí. Dokud mlada, má se žena zamilovat, provdat, míti děti, pak vnoučata, a pak má lid náš český, když sestárla, pro ni sladký výraz „zlatá bába“. Největší hrozbou je pro děvče, že nebude takovou bábou:

Počkej, uhlídáš,
ten rok se nevdáš;
Ty zůstaneš starou pannou,
Ty nebudeš zlatou bábou —
počkej, uhlídáš!

Jen žertovně a se zjevným sarkasmem zpívá tanečník při „dupáku“, národním tanci našem: „Nevdávej se, má panenko, až Ti bude sto let: až Ti zuby vypadají . . .“

Stala se tedy zlatou bábou, žije snad ještě „se svým dědkem“ v lásce, jen ale ať té lásky nápadně nejeví! Ihned slyší: „Stará láska nerezaví, ale plesniví.“ Mnohem hůř je, když se stařena buď znovu, buď teprv vdává, třeba by sobě brala muže rovněž starého. Básníci umělí ji přirovnávají pak k Étně — vrchol ve sněhu, uvnitř var — ale vyvíří, jen nechutné z toho

bahno. A písně prostonárodní jsou plny posměchu, zvlášť naše kousavé, bodavé písně české. Pravou kvintessencí všech těch písní dávají as sloky následující:

Co to vzdychá, heká, kašle
po ouvoze?
Jede svatba: starý s starou
v krytém voze.

Ona na hlavě má čepec
samou mašli,
by ji mezi babicemi
kněží našli.

On zas v spodkách flanelových,
v zimní čubě,
kolem hlavy rozmarýnu,
citrón v hubě.

Jakž teprv, když si stará beře mladého! Ani když to „bůh sám usoudí“, nestojí to za nic. Vzít si starou je zrovna tolik co smrt. „Naši chtějí, abych umřel, a já ještě nestonal: dávají mně starou babu, já bych babu čertu dal. — Stará baba jako žába v zimě v letě studená: mladá holka jak peřina v zimě v letě zahřívá. — Staré babě dáme hrábě, aby jimi hrabala: mladé holce dáme chlapce, aby ho milovala.“ Lichocení se babí sahá na mladíka „jako smrt“, je mu as tak příjemné jako ty pavučiny pozdního babího léta, šedivé, lichotivě člověka oplétající, ale protivné. Christian Weise (17. věk) přirovnává stařenu k uschlému listu růžovému: hledá-li on vůně „silné a krásné“ — „find' ich nur ein duerres blatt, welches schlechte reizung hat.“

Již mudrosloví dávných praotců našich učilo: „Takť se to dobře nerýmuje, když mládenec babě frejuje.“ Ne-

ber si, ach neber, mládenečku, babu na př. k vůli penězům, už mnohý se napálil, nemělať baba pak ničeho mimo „kohouta v komoře!“ Byť ale měla i skutečně peníze:

Neber sobě, můj holečku,
pro peníze babu:
až s ní pudeš od oltáře,
což budeš mít hanbu!

„Stará baba velká žalost!“ praví také horvátská píseň. „Flintu nabit, babu zabit!“ dodává česká.

Vybíravou zrovna není, ta vdavek chtivá baba. S její rtů neplyne žádné: „mohu ještě čekat.“ Ba stará je prý mužů ještě chtivější než žena mladá — „Mladá koza ráda líže, stará bere i s solničkou.“ Rovněž se ale zas tvrdí, že ten květ její lásky nemá trvání — „Babí zahrádka dlouho netrvá“ — „Babi ogorod ne dolgolětěn.“ Jen že mořit žárlivostí dovede muže svého vždy, ať už je starý nebo mladý. A nikdo ho nelituje v širém světě, nikdo: je-li láska a žárlivost směšna, je mučený předmět žárlivosti té ještě směšnější: ona má jakous alespoň omluvu v náklonnosti své, on nemá omluvy pražádné — proč si ji vzal! Zvláště je-li mlád, opustil-li snad mladou, ze špekulace špinavé. Píseň ho šlehá, ať sebou vrtne, kam chce.

A když přijdeš do hospody,
k tanci nebudeš smít;
bude na Tě Tvá babička
ode dveří hrozit:
„Pojď, mužíčku, pojď spat,
zanech hezkejch děvčat!
když jsi je chtěl milovati,
měl jsi si mne nebrat!“

Také umění výtvarné chytilo se komiky té. Genrista Gerard Dow, jenž rád maloval „obrazy z kuchyně“ a o němž se vypravuje málo lichotivé faktum, že věnoval technickému provedení násadky na koště — celé tři dny, zůstavil nám známý obraz: „Dvojí překvapení“. Služka mlsá ve sklepě víno a pán, arci již obstarožný, ji při tom překvapil a tresce ji obejmutím. Ale exekuci vidí paní stará, ošklivá — rozkošný pohled na tvář stařeninu, jak je porušením povinné jí věrnosti dopálena!

Ostatně — jen zas žádnou mýlku! Dědek co ženich nebo co muž nemá se v písních, na obrazech, a vůbec v ústech zlého světa ani o mák líp! Mladý — ano mladý! Ten je tak pěkný po líčku, jeho hubička je jako cukr a mandle, jeho obejmutí jako lehnutí do prachových peřin, kdežto starý — — ale nechme toho!

V.

Zmínili jsme se už o některém mythickém významu slova „bába“. Nemáme však ve směru tom pojmu zcela jasného, určitě ohraničeného, obrazu plastického — „bába“ se jako skoro vše v slovanské mythologii rozplývá v mlhavé vidiny, jež se mění dle toho, jak slunce na ně svítí. Bába je tolik co zima, tolik co mračno, ale také tolik co plný opak toho.

Ta „Zlatá bába“, o níž jsme řekli, že slouží co příjmí šťastné, dobré stařeny, rodinné babičky, ta je v slovanské přírodě živoucí, velemocnou paní. Je to bohyně leta, ona přástevnice, která babí leto upřádá. Avšak jakmile jsou „divoké husy na odletu“, je „konec i babímu letu“, a Zlatá bába mění se náhle v Železnou bábu, Ježíbabu či Jugababu, a je to baba

hubená, s koštěnou nohou a rozsochatou hlavou. Dech její je mrazivý, umořující, jmeno její je Morana, práce její je kutí ledu — sníh, „babiny ukovy“ (srbský výraz pro sníh březnový), odletuje při tom co tříštky.

Lid náš zná ještě několik babích mythů. My máme Žitnou babu, kterou se dětí straší, aby nezabíhaly do vzrostlého žita: baba tam na ně číhá a mrská je trnovým lanem a svazuje vlhkým povříslem. A máme také Polední babu. Polednici či Poludnici, ženu zlou, která o polednách na lidi v lese se promeškávající posilá blud. Také ale v tu dobu přichází do vsí, ve viditelné postavě, a každého, kdo se jí neklaní, bije přes nohy. Je to žena tuze zlá, beře i děti, a ošklivá je až přímo hrůza —

malá, hnědá, tváře divé
pod plachetkou osoba,
o berličce, hnáty křivé,
hlas — vichřice podoba.

Babí kult musil u nás Slovanů bývat velice pilný. Nejvíce tomu nasvědčují četné dětské hry, říkadla a písně. Pravěk každého národa, věk jeho dětský, nejdéle zachovává stopy své v těch zcela neuvědoměle a jakoby v polosnu pronášených říkadlech dětských. Když dítě ztratí svůj první zoubek, „cucáček“, hodí si jej pozpátku přes hlavu na pec a říká při tom: „Tu máš, Bábo, koštěnej, dej mi za něj železnej.“ Děvčátka naše si hrají na „Hřímbabu“, hoši zas na „Kucu-Babu“ či „slepou babu“.

I jinde jsou po životě českém četné stopy. „Bábou“ je u sládků dvanáctý či čtrnáctý sud, jenž druhdy sla-

dovnickému sboru připadával darem — význam tedy příjemný. A rovněž příjemně se sluchu dotýkají jmena celé řady kuchyňských našich výtvarů: „bábovka“, „bába bramborová“, „bába litá“ (svitek), „bába horká“ (koblihy) — pro něž budiž „babám“ mnoho odpuštěno!

VI.

Poukázáno také již k tomu, že starý člověk nám přivádí na mysl konec života — smrt! Nepříjemná připomínka, přes všechny krásné fráse: že jen ten přemítá nevesele o smrti, kdož nevesele přemítal o životě, a t. p.

Slovo „smrt“ značí ovšem pouhou obměnu přírody, pouhou událost; avšak vyjma staré národy asijské, hlavně staré Hebrejce, nalezl děj ten všude brzy sosobnění své, svou personifikaci. Smrt činila za černou oponou svou už rozličnou toilettu. U starých Řeků byly spíše klid a radost po tom následující personifikovány. Tam byla smrt líbezným dítětem, krásným jinochem. Smrt a spánek byly bratříčkové, matkou jejich byla klidná, odpočinku přející noc; na skříni Kypselově jsou vyobrazeni odpočívající v lůně matčině. Genius tichý s obrácenou pochodní, nebo s motýlem co obrazem duše, nebo s maskou u nohou na znamení, že úloha života dohrána, býval nestrašidelným obrazem smrti.*) Ale také obrazila se tato poeticky co ženich, který nevěstu si odvádí do podsvětí, ba i co Amor. Teprv později, až za Perikla, nadvládla myšlénka neuprosnosti, povstal smrti bůh, Thanatos temný, děsný; jediný bůh,

*) Podrobně rozvedeno v J. E. Veselého německém spise „Postavy smrti a ďábla“.

kterémuž nebyly skytány oběti žádné — nebylyť ničím platny. Smrt byla osudem, Moira, a z toho vyznívá již „mors“ Římanův, a ta naše Morana, můra, mor. Jen smrt násilná, Kér, obrazena co žena, okřídlená žena. A ta nám pak dále připomíná naše Sudičky, řecké Parce, Erinye, Harpye, Sireny, Nemesis, německé Walkyry, ba i indickou zasmušilou Kali, choť Šivovu, ježící na černém podsvětném koni.

Personifikace ovšem visela na duchu toho kterého národa, dle toho, jakého pohlaví je slovo „smrt“. U Italů je pohlaví ženského. Když Petrarkova Laura r. 1348 náhle morem zhubena byla, povstaly tercíny jeho: „Trionfo della Morte“. Petrarka líčí smrt co ženu, která se potká s Laurou „Ed una donna involte in veste negra“ —

A napřed žena spěla v černém kroji
a s takou zlostí, jaké věru plání
kdys nezkusila Flegra s obry v boji.

V před vstoupila řkouc: „Která sem jdeš Paní
ve hrdé slávě mladosti a krásy,
o konci žití svého nemáš zdání;

jsem ta, jež vždycky v nečas k vám se hlásí,
již spurnou, hluchou, zaslepenou zvete
vy, jimž noc život před večerem zhasí . . .“ *)

Smrti se přičítají ve světě všechny možné nepěkné vlastnosti, jak už Petrarkovy tercíny zde naznačují — vyjma jednu jedinou: lakomost. „Ta by mohla být

*) Překlad J. Vrchlického.

bohata!“ říká Čech. A když všechny možné vlastnosti nepěkné, tedy také ošklivost tělesná. Kteráž ovšem nalezne se nejspíš u starých lidí, ať už u dědků či bab, opět dle jazyka. Proslulý obraz Petrarkova současníka Andrea Orcagny, nalezající se na camposanto pisánském a známý rovněž pod titulem „Il trionfo della Morte“, předvádí smrt v postavě staré, ohyzdné ženy s rozpuštěnými vlasy a netopýřími křídly.

Samy Petrarkovy verše pak vyvolaly ještě jedno Trionfo. O 130 let později ilustroval je Tizian; ale smrt jeho už je kostlivcem s kosou. Názor to také českému lidu běžný — „ta zubatá“, „ta s kosou“. Na kostlivce připadlo lidstvo velmi pozdě. Hellenové spalovali své mrtvé, také jim byl hrob posvátně nedotknutelným, znali tedy kostru lidskou velmi nedokonale. Pomáhali si tím, že myslili sobě kosti kožní pokryté, místo kostry obrazili tedy mumii — také slovo „skeletos“ znamená jen tělo vyschlé. Teprv křesťané, žijící v katakombách, ztratili hrůzu před kostrou — v katakombách viděli stlelé mrtvoly, v kostlivce proměněné, viděli na nich, že smrt vyrovnává všechny rozdíly stavů lidských — „aequat inaequalia“ — a kostlivec se stal pak přední a nejoblíbenější personifikací smrti.

Na basilejském „Plesu smrti“ přichází smrt k doktorovi a má důležitou otázku:

> Herr doktor b'schaut die anatomey
> an mir, ob sie recht g'machet sey . . .

hotová satyra na ženskou samolibost! A od oněch dob mele se to sice již všelijak, co baba objevuje se ale smrt velmi často. Kostum její bývá velmi rozmanitý, často prachudičký — někdy zcela nahé kostlivé tělo a

jen krajkový čepec na hlavě. V Rouenu nalezá se starobylá malba na skle, kde vyobrazena smrt co stará, zhubenělá žena s oštěpem a šipy, hledící hladově na kořist svou (připisuje se Janu Cousinu). Na „Plesu“ Holbeinově blíží se smrt co baba královně, kterouž odvádí beze všeho ohledu na královnino „z boží milosti“. Na „Plesu“ Fr. Pocciho (dvanáct dřevorytů vydaných roku 1862 v Mnichově) ukazuje klestí sbírající baba v lese hošíkovi jedovaté jahody — „jako cukr!“

VII.

Známe obrazy, na nichž čert a baba jdou si k člověku zcela kamarádsky pro duši. Baba je v tomto případu arci již zase tolik co smrt. Avšak i mimo význam ten narážíme v umění jak slovesném tak výtvarném velmi často na spojení ďábla s babami. Pomáhají sobě vzájemně, někdy baba čerta zastupuje zcela — vyobrazena tam baba, kde měl být vyobrazen čert. Pokud víme, existuje jen jediný obraz, kde čert je personifikován dědkem. Je to stará rytina Marc Antonova, současníka Rafaelova, představující sestup Kristův do limbu; ďábel, spasiteli se vzpírající, je starý vousatý muž, s rohy, netopýřími křídly a ptačími drápy.

Čert a žena, také mladá žena, jsou vůbec v častém spojení. Jistý církevní otec nazývá veškeru krásu ženskou „opus diabolicum“ — dílem ďáblovým. A církevní otcové znali přec ďábla skrz na skrz! Než vystoupili filosofové Descartes a Thomasius, což se stalo teprv na počátku 17. věku, pletl se ďábel do všeho na světě — pak ovšem sloužil pánům literátům ihned za posměch.

Také však galantní Francouz, jenž v kráse ženské vidí zajisté spíše dílo nebeské, užívá často výrazu „beauté du diable“, a míní tím ony pikantní tváře ženské, jež nejsou pravidelny, nejsou krásny, a přece lidem takřka kouzlem rozumy pletou. Přičítá se to jakémus ďábelskému ouskoku, a snad proto nezdvořilý muž český, rozzlobi-li se, posílá svou ženu ihned „ke všem čertům“, právě tak jako si Toskaňák prozpěvuje: „E lo mio amore l'ho mandato al diavolo!“ — „Čert ji bere,“ říká Čech obrazně a dává moudré ponaučení, že „kdo ženu bije, jednoho ďábla z ní vytluče, dva do ní vtluče“.

Spojuje-li se ale již s krásou pojem čertoviny, jakž teprv s ošklivostí! „La laideur du diable“ — ošklivost je téměř patinou, kterou pokrývá čert vše, co je ženský staré. Ošklivost tváře se beře za zevnější příznak vnitřní ošklivosti či zloby. Stará žena je „zlá“ a jejím pomahačem je tedy pak zcela přirozeně samo peklo, sám čert, hledající beztoho ochotných nástrojů ku provádění zloby své všude po zemi. Hlavně se jeví vliv jeho na staré ženy tím, že jich užívá ku rozdmychání a udržování domácích svárů, a staré pověděni právní (Rybička) říká: „Ďábelské řemeslo provozují, kdož lidi v hromadu svádějí a jedněch proti druhým zvláště příbuzných a přátel nasazovati, podštívati a podpalovati smějí“.

Spojení baby s čertem nebývá ale pouhá „posedlost“. Dnešního dne má dle českého pořekadla čert na posedání bab právo již jen jediný den v roce: „Na boží vstoupení vstupuje pánbůh do nebe a ďábel do baby“. Pravidlem se pokládá spojení to za zcela dobrovolné, obapolně umluvené. Naivní obrazotvornost lidu vypráví si o tom mnohé bájky, a rovněž naivně to reprodukovali starší malíři, hlavně němečtí a nizozemští, David Teniers ml., Fr. Franck, Pekelný Breughel.

Jakmile se baba s čertem spojila, jsou její cesty valně rozdílny od cest jiných lidí, ne jen mravně, také fysicky. Babí silnicí je pak ihned komín (proto si v české písni beře kominík za ženu babu), a jejím koněm je koště, v němž trčí napřed hořící svíčka, jako by lucerna u kočáru. Komínem jezdit zdá se být pro ně nesmírnou zábavou, kterou provozujou, kdekoli mohou. Magik na př. (rytina Mirycenova dle P. Breughela) cituje svatého Jakuba; čerti obklopují svatého a posmívají se mu, a příležitosti té užívají baby, aby mezi tím jezdily komínem nahoru dolů. Umění svému jízdeckému vyučují také mladší ženské; na Teniersově „Départ pour le Sabat“ (rytina J. Aliametova) právě hodlá mladistvá novicka dle návodu zkušené staré jezdkyně poprvé ješit kominem. Frant. (Lucientes) Goya, ostrý kreslič satyrik španělský (rozhraní 18. a 19. věku), vytvořil celou řadu rytin, obrazících přípravy a pochod k čarodějné schůzi; na jednom z listů těch je vyobrazena na koštěti vysoko nad zemí čarodějnice stará, za níž na témž držadle obkročmo sedí žena mladistvého kyprého, těla — přímo k nakousnutí! Ostatně je ta stará vzdor ženský dlouhým vlasům těla mužsky tvarného, a nehádáme se, že Goya snad chtěl naznačiti, ty mladé a kypré že sobě sváží ďábel ochotně sám.

Za to, že mu pomáhá, koná čert babě ovšem rozličné služby. Na př. on jí zas pomáhá k mladému muži. „Čert mně radu dal, abych si babu vzal, babu mosaznou“, běduje naše národní píseň. A jiná:

Inu! měl jsem hezkou holku,
jmenem Májolenku,
hezkou holku mít:
čert mně tu babu nastrčil . . .

Nebo ji čert „nebere“, když lidé ho na ni volají. Jako v rozkošné naší, fugálně složené písni „Jukel a hrom“, kde baba nechce čarovat a teprv, když paní Juklová „poslala pro hroma, aby hrom čerta tlouk'“:

hrom začne čerta tlouct,
čert začne babu brát,
baba začne čarovat . . .

Poměr mezi babou a čertem je prarůzný. Celkem je sice uznaná nadvláda čerta, ale ne přílišná. Jediné pořekadlo nám známé a sem náležející zní dosti krotce: „Neprosil se čert baby, ani já takové žáby“.

Obyčejněji je vyznačena parita, stejnost síly. „Kde baba, tu netřeba čerta“ (rusky také místo baby „pop“); — „baba a čert z téhož příbuzenstva“; — „čert, kněz a baba“ (Žižkovi připisovaný, Havlíčkem s gustem reprodukovaný epigram) atd. Právě tak jako čert dovede se také baba proměnit v jakýkoli zvířecí tvar, v draka, vlka, kozu, hada — jedině jehňátko není pro ně, k vůli „beránku božímu“.

Ale velmi často je také vyznačena nadvláda baby. Ona je pak chytřejší, lstivější, ba i tělesně silnější samého čerta. „Kam nemůže čert, nastrčí babu“; „Co nemůž ďábel dovésti, to baba vše hledí svésti“ (Lomnický); „S babou i čert soud prohrál“; „Čert neví, kde má baba (ženská) brousek“; „Kde je kozel zahradníkem, stará baba poručníkem, tam by byl čert služebníkem“. Stará pohádka vypravuje o jisté babě, kteréž se povedlo rozvésti manžele, což čertu samému se nezdařilo; z vděčnosti jí dal tedy nové střevíce, ale podal jí je opatrně na holi, bál se jí. Strach důvodný! D. Teniers (rytina Rich. Earloma) vyobrazil babu hledající poklad. Nalezla jej v jeskyni, střežené čerty. Její zástěra je plna zlata

a klenotů; zcela marně snaží se čerti nahnat jí strachu: odhání je holí jako netopýry. — Na rytině Hopferově spoutaly tři baby čerta a melou ho upřímně; ve vzduchu poletují jiní čerti jako poplašení vrabci, ale neosmělují se přispět svému soudruhu. — Na rytince Binkově bije jediná baba čerta svým kuželem a bije jej řádně. — Jen málo kde je vyobrazen čert co vítěz; ve Špýru na příklad, na stolici kostelní, drží čert babu a řeže jí uši. Nadvládu babi vyjadřuje také ještě naše pořekadlo: „Ve dvou babách vězí tři čerti“ a Šimona Lomnického průpovídka: „Baba je třikrát horší nežli čert; věř tomu, že to není žádný žert“.

„Někdy se považuje baba za „čertovu pramáti“, někdy jen za „čertovu máti“. — „Kolíbala baba čerta na pařeze vrbovým: Hajej, dadej, můj čertíku . . .“ zní chrudimská národní. Jindy zas je jeho ženou, od níž nesmírně rád uteče. Nejčastěji žiji spolu ale v manželství divokém a velice nečistém — však je známo, co pověra o „incubech“ provedla ve světě děsného neštěstí!

VIII.

Nemůžeme se zde pouštět do širošíré a celkem velmi známé kapitoly o čarodějnicích. Účelem těchto řádků jest podati studii co možná původní, v ní pak co možná úplný, třeba by mosaikový obraz ženy staré, i. e. veškerých názorů, k starobě ženské se vztahujících.

U všech národů staré ženy „čarovaly“, a čarují dnes všude skoro právě tak, jako čarovaly na př. u dávných Hellenů. Odumřely lásce, byly snad také zklamány ve své víře, jsou jednou nohou již na onom, tajuplném světě — je přirozeno, že se jim přičítá vyhle-

dávání tajných pomůcek. „Prorokovi se bez zázraků nevěří, starci i bez nich“ (Talmund). Lid je všude dodnes přesvědčen, že hranici mezi babou a čarodějnicí stanovit je velmi těžké. Všechny umějí uhranout, trávit, léčit, prorokovat, tajnosti zjevovat, atd.

Sedí babka při ohnisku,
měří vodu z mísky v mísku,
dvanáct mísek v jedné řadě,
pán u báby na poradě.
„Slyšíš, matko! Ty víš mnoho:
víš, co potkati má koho,
víš, kde se čí nemoc rodí,
kudy smrtná žena chodí.“ (Erbenova „Vrba“.)

Hlavně ví, „kde se čí nemoc rodí“. V nejnevinnějším případu zná alespoň řadu „výtečných“ domácích prostředků, náruživě ráda radí, a její rad se uposlechne. Dnes se lidé smějí „studentkám mediciny“, říká se, že místo klobouku dosahují „doktorského čepce“, že bdějí nejraději u lože mladých mužů a sice „bez honoráře“, že do medicínských časopisů píšou jen o případech „interessantních“, atd., a zatím je to ženské medicínství staré jako svět. Při nejmenším bývaly staré ženy vždy autoritami v nemocech dětských a nejstarší žena vždy nejschopnější, aby „babila“. Ale každý „babský lék“ měl a má vždy přídech „čarodějného“ léku.

Ani střední a tedy již vzdělanější společenské třídy naše nejsou dodnes prosty pověry, že baba dovede udělat. Přešlali baba někomu přes cestu, znamená to neštěstí. Potká-li řemeslníček ráno první osobu babu, vrátí se domů a vypije skleničku kořalky, „aby přišel na jiné myšlénky“. Potká-li ale celé hejno babic, není pomoci jiné než spustit

na ně: „hej Vy babice, starý krabice, povězte, kde leží Drahoslavice?“ — pak je dobře.

Je-li baba čarodějnicí pořádnou a s čertem tedy ve spojení, má s ním pak časté a slavné schůze. Ovšem vždy jen v noci — ve dne se čert zjevuje málo kdy, jen když příroda jeví se nám jaksi nepravidelně („když prší a slunce svítí, čert máslo vrtí“). Také však není každá noc ke schůzi příhodna. Jen „když měsíček v srp. tu čarodějnice jezdí na hranice“. Ale dle slovanského názoru i pak jen tenkráte, když byl v den ten nějaký pohřeb — radují se s čertem tedy nad zmařeným životem, snad nad ztracenou duší.

„Hranice“ jsou vždy na horách (a to u všech národů), kde se v dávných dobách děly oběti, nebo kde se popravovalo. Nám nejbližší a nejznámější hora taková je „Babia gora“ — „Lysá hora“ v Tatrách, která je u nás právě tak pověstna jako u Němců Brocken nebo Blokksberg harcský. Všechny slovanské kmeny kolem vědí, že tam čarodějnice s běsy létají na pohřební hody a sice na pometlech; Slovák říká o stařeně: „vyhlíží jako čárnice z Lysé hory“, právě tak jako Polák: „wygląda jak czarownica z Łyséj góry“.

Na horách tedy. A k tomu, co se při schůzích těch děje, připíná se obrovský kruh pověstí, jež se vypravují na přástkách, vyznívají z písní, obrazí v kresbách. Umělci výtvarní již z příprav k jízdě na hranice, jaksi z toiletty tedy, utvořili celou řadu obrazů. Obyčejně se čarodějnice k jízdě posilňují doušky zvláštního kouzelného nápoje. Na dřevorytu Jana Buldunga sedí čarodějnice nahy a v posicích trochu neslušných na zemi a vaří si nápoj; některé jedou na kozlu již vzduchem pryč. Na rytině Gheynově zdá se, že čarodějnice unáší dým z vařicího nápoje se povznášející. Jinde si snáší čert baby sám

v řasnatém plášti svém. Čertů se dostaví na hranici celá tlupa, Luciper předsedá. Obyčejně se tu zjeví Luciper v podobě kozla — dle Puškinova „Husara“ docela co „židák“, jejž břečící baby polní žábou věnčí. Celá slavnost je úsměškem na církevní křesťanské obyčeje, na zpověď a mši, a užívá se při této i černé hoştie. Čarodějnice prokazuji čertu zcela zvláštním spůsobem úctu svou, pak s ním pleši (také na zemi objevuje se čert v tančírnách, co „myslivecký mládeneček“), pak on je objímá — popis toho však se vymyká belletristovi nadobro a jen ve spise vědeckém by suché konstatování nebylo od místa.

Ten „posměch“ vyvolal historicky známé, děsné odvety. Kruté pronásledování domnělých čarodějnic zakvetlo v 15. věku bullou Innocence VIII. a statisice krvavých obětí vyžádala si křesťanská pověra. Došlo místy tak daleko, že každá stařena souzena i odsouzena pro svazek s čertem! I v starém českém soudnictví jsou stopy zběsilé obmezenosti té. Čtem pravidla: „Kdo hanebným uměním, čáry a kouzly lidem na zdraví a životě škodí a jedovatá lékařství prodává, k mordéři přirovnán bývá“ — a dále: „Kouzelník a travič mečem nebo upálením strestán a žena čarodějná za živa zahrabána buď.“ (Rybička.) —

Dnes — dnes ovšem ďábel již dohospodařil. Dnes už v životě straší jen děti, a objeví-li se v umění, baví nás jen co pouhá myšlénka nebo co dobrý nápad, a poznáváme ho v salonním oděvě jeho jen dle tenkých lýtek, bledé pleti a minusového znamení mezi očima.

Dnes po náhledu lidu baby sice pořád ještě čarují, ale jejich umění je skoro až směšně malé. „Stará baba čarovala — z ječmena kroupy dělala. — A z prosa dělala jáhly: to byly ty její čáry!“ Povídá se na př., že v Černošicích „baba vyseděla housata“, ale stalo se

to dle Prima Sobotky následovně: když husa slezla s vajec, sedla si na ně prozatím bába, aby se nezastudily — v tom ale počala se již housátka líhnout.

Dnes čarují spíše ty mladé než ty staré. Kopají koření „od černé višně" a suší je na kranclích a trou v papíře; trhají čekanku u cesty: svazují pýření (listy) z jarého žita; posílají kytičku z laskavce a kus brotanu. A umějí tak čarovat, že „nechť je mladý, nebo starý, zblázniti se musí" — však je známe i jmenem, některé z těch hlavních čarodějnic, jedna z nich se jmenovala Stása, byla kantorova dcera a Čelakovský na ni upozornil.

Pravé diblice jsou ty naše „mladé", — samé talmudické Lilithy! Připomínají nám obrazy z ráje, na nichž pokušitel vyobrazen půl co žena, půl co had. A pokušení sv. Antonína, u jehož nohou se svijí krásné děvče — s drápy na nohou.

A přece se poesie loučí s oněmi čarodějnými babami jen neráda! Často ještě k nim sahá zpět. Rozkošně to učinil nejnověji Rudolf Baumbach. Miluje dívku; ale dívka je střežena stařenou a on nemůže k ní. Však on si pomůže — jen až přijde ta noc, kdy čarodějnice letí na hranice: stará větrným vírem nešena odleti na Blokksberg —

a mezi tím, co stará s ďáblem svým,
já se svým andílkem se pomiluju.

OBSAH.

Strana

Články různé:

Michel Angelo Buonarotti 3
Moderní člověk a umění 17
Pro strach židovský 29
Z knihkupeckého života 49
„Či“ 65
Neděle 69
O vychování děvčat 77
Mužatky 82
Myšlénky tak o ledačem:
Nevynalezený vynález 87
Pokrok 90
Věčný žid 94
Naivnosti 99
Pláč a smích 109
Růže 113
Dvě posvícenská slova o huse 123
Na vánočním bukále 131
O Sylvestra 139
Hodiny a hodinářství 143
Soudy lásky 148
Káva a čaj 160
Labužnické listy:
Ve výstavě kuchyňské 167
Řeč k českému jinochu 171
Vidlička a civilisace 174
O českém slohu 178
O politickém banketu 181
Stran jídla na jevišti 185

„Báby“ i „baby“:

„Báby“ i „baby“ 193

PG 5038 N45 1892 dil 8

Neruda, Jan
Sebrané spisy

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY